

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Mgr. Markéta Lindová

Životní událost a její význam pro volbu a

realizaci sociálně pedagogické práce

Life event and its importance for choosing and

realizing social pedagogical work

Praha 2020

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce Doc. PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za odborné vedení a své dceři Markétce za celoživotní podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či získání jiného nebo stejného titulu.

Životní událost a její význam pro volbu a realizaci sociálně pedagogické práce.

Abstrakt:

Ve své rigorózní práci se zabývám hledáním klíčových životních událostí, které mohly sehrát stěžejní roli v rozhodnutí sociálních pedagogů, zvolit si pomáhání na poli sociálních služeb, jako svou celoživotní profesi. Cílem mé práce je, na základě reflexe vlastní praxe v oblasti pomáhajících profesí, analýzy odborné literatury a zpracování a porovnání autentických životních příběhů respondentů v empirickém, výzkumném šetření, najít možné souvislosti mezi přítomností určité události v osobním životě a následným rozhodnutím, věnovat se pomáhání klientům v oblasti sociální práce. Analýza výsledků kvalitativního výzkumu, provedeného na základě hloubkového rozboru autobiografických materiálů, stejně jako zaznamenání posloupnosti faktických životních událostí jednotlivých respondentů a jejich porovnání, mě v závěru mé práce dovedly ke zjištění, že v životech respondentů se objevují téměř shodné klíčové životní události, které vytvářejí základy pro velmi podobné životní vzorce. Tyto životní události a jejich důsledky stojí ve finále za rozhodnutím, věnovat se fyzicky i psychicky náročné sociálně pedagogické práci, na profesionální úrovni.

Klíčová slova:

Životní událost, rozhodnutí, pomoc druhému jako smysl života, sebepřesah, osobní možnosti a limity, vzorce životních drah, osobní život jako částečná reflexe profesního života.

Life event and its importance for choosing and realizing social-pedagogical work

Abstract:

In my rigorous work I deal with the search for key life events that could play a crucial role in the decision of social pedagogues choose to assist in the field of social services a life-long profession. The aim of my work is to find the possible connections between the presence of a certain event in a personal life and the subsequent decision based on the reflection of own practice in helping professions, analysis of professional literature and the processing of authentic life stories of respondents in the empirical research investigations, to help clients in the field of social work. The results of qualitative research based on the in-depth analysis of autobiographical materials and the recording of the sequence fo actual life events, led to the discovery and thus supported the hypothesis of the theoretical part of the thesis that almost identical key life events emerged in the life of respondents. These life events and their consequences stand in the final behind the decision to engage in physically and mentally demanding social pedagogical work on a professional level.

Key words:

Life event, decision help to another as a sense of life, self-transcendence, personal possibilities and limits, pattern of life lanes, personal life as a partial reflection of professional life.

Obsah

PŘEDMLUVA	9
Úvod.....	13
1 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ PRÁCE	14
1.1 Sociální pedagogika	14
1.1.1 Sociální pedagogika v souvislostech	15
1.1.2 Uplatnění sociálních pedagogů v praxi	21
1.2 Sociální práce.....	23
1.2.1 Filozofie sociální práce.....	23
1.2.2 Vzájemný vztah sociální práce a sociální pedagogiky	27
1.3 Specifika sociálně pedagogické práce s klienty s kognitivními poruchami 29	
2 ŽIVOTNÍ UDÁLOST	36
2.1 Životní událost v interdisciplinární perspektivě	36
2.2 Životní událost jako metodologický přístup	37
3 VYTVÁŘENÍ VZORCŮ ŽIVOTNÍCH DRAH	38
3.1 Životní dráha.....	38
3.2 Životní vzorec	42
4 OSOBNÍ HODNOTY V KONTEXTU VYTVÁŘENÍ ŽIVOTNÍCH VZORCŮ 45	
4.1 Osobní hodnoty na pozadí životního vzorce	45
4.2 Osobní a profesní hodnoty sociálního pedagoga	49
5 VLIV ŽIVOTNÍCH UDÁLOSTÍ NA VÝKON SOC. – PED. PRÁCE 51	
5.1 Životní událost jako karta.....	51
5.2 Profesní život jako zrcadlo osobního života.....	52

6	VLIV VÝKONU SOC. – PED PRÁCE NA FORMOVÁNÍ VÝVOJE OSOBNÍHO ŽIVOTA.....	53
6.1	Pomáhající a bezmocný (profese i postoj k životu)	53
6.2	Revize osobních limitů a hodnotových rámců.....	61
6.3	Transcendence i pád.....	61
7	EMPIRICKÁ ČÁST	64
7.1	Výzkumné otázky a cíle výzkumu.....	64
7.2	Metodologie výzkumu.....	65
7.3	Výzkumný vzorek	67
7.4	Průběh výzkumu	69
7.5	Způsob analýzy dat	70
7.5.1	Otevřené kódování	71
7.5.2	Axiální kódování.....	72
7.5.3	Selektivní kódování.....	72
7.6	Vyhodnocení dat	73
7.6.1	POČÁTEČNÍ HARMOIE	74
7.6.2	PORUŠENÍ ROVNOVÁHY	77
7.6.3	PROFESE	84
7.6.4	VLASTNÍ ZÁZEMÍ.....	89
7.6.5	ZVLÁDÁNÍ.....	94
7.6.6	Shrnující zpráva z provedeného otevřeného kódování.....	98
7.6.7	Axiální kódování výsledků rozhovorů	100
7.6.8	Selektivní kódování výsledků rozhovorů	103
7.7	Závěr výzkumu	106
8	DISKUZE.....	111
9	ZÁVĚR	115
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	119

SEZNAM POUŽITÝCH ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ121

SEZNAM PŘÍLOH124

PŘEDMLUVA

Od doby, kdy jsem pracovala na své diplomové práci, uplynuly čtyři roky. Po jejím dokončení jsem byla přesvědčena, že v rámci zvoleného tématu „Naplnování životních a profesních hodnot v sociálně pedagogické práci“, jsem v rámci teoretické přípravy byla schopna najít mnohé odpovědi na otázky, které mě k tomuto tématu přivedly, z osobních i profesních pohnutek; měla jsem za to, že jsem získala přiměřený přehled o popisovaných jevech a jejich souvislostech. Stejně tak jsem se domnívala, že závěry z provedeného kvalitativního výzkumu přinesly mnohá objasnění, která jsem se snažila již delší dobu v rámci své profese najít.

Během roků, které následovaly po dokončení studia, jsem se nadále věnovala své profesi v oblasti řízení provozu a kvality poskytované péče v pobytových sociálních službách a rozvoji lidských zdrojů v tomto oboru. Jak jsem si záhy uvědomila, výraz „dokončení studia“ nevystihoval správně mou tehdejší ani současnou situaci, a to ani v nejmenším. Jak čas postupoval a přibývaly mi různé další pracovní povinnosti, rozšiřující mou zodpovědnost, uvědomovala si, že souvislosti, které jsem při výkonu své profese objevovala a měla šanci si ověřovat jejich nenahodilost a dobře detekovatelnou periodicitu, mají znatelně hlubší kořeny, než jsem vyvodila ze závěrů své dosavadní práce v oblasti pomáhajících profesí.

Jak už jsem předznamenala, mně svěřené pracovní oblasti a kompetence se znatelně proměnily, co do šíře i hloubky. To se stalo již během prvního roku po dokončení diplomové práce a pokračuje až doposud. Ke kontrole provozu a řízení kvality péče, přibyla zodpovědnost za nově vznikající zařízení, kam je třeba do prázdných, nově postavených budov, přivést nové klienty, jejich rodiny, personál. Nastavení všech provozních procesů, metodických postupů a standardů kvality, každodenního pracovního systému, vedení jednání s mnoha institucemi, se všemi rodinami, které mají zájem, abychom se postarali o jejich nejbližší, jež onemocněli neléčitelnou nemocí – tomu všemu musí předcházet, podle mého názoru, nejdůležitější proces: výběr a příprava nových kolegů z řad sociálních pedagogů, aktivizačních pracovníků, pečovatелů, zdravotních sester, psychologů a dalšího personálu. Ve chvílích, kdy jsem stavěla již třetí a čtvrtý tým pro další dvě, souběžně otevíraná, zařízení, jsem si stále naléhavěji uvědomovala souvislosti, které jsem nacházela i

při výzkumném šetření v rámci diplomové práce - nyní však jejich přítomnost vystoupila velmi intenzivně a především, v jiném světle. Změnou vztahového rámce mé práce, co se týče jejího obsahu, intenzity a zvýšené frekvence střídání pracovních týmů, se mi posunul úhel pohledu na některá, dříve zdánlivě jasná, fakta. Při mnohaměsíční, velmi náročné práci s novými kolegy a jejich potenciálem, jsem zaznamenala, že se určité obecné situace, konkrétní schémata lidského chování a jeho důsledky, řešení krizových situací, neuralgické body, začínají velmi intenzivně opakovat – dělo se tak v různých časových rozpětích, v různých, na sobě nezávislých, týmech, v různých zařízeních, bez ohledu na pohlaví, věk a vzdělání pracovníků. V domnění, že tyto opakující se jevy vytvářím já sama, coby vedoucí všech týmů, svými rigidními přístupy a syndromem tzv. profesní slepoty, jsem systém své práce upravila a dále již cíleně sledovala, zda se různé situace promění, co do jejich obsahu i kvantity výskytu. Nestalo se tak. V důsledku všeho popsaného přišlo v mé profesi období, kdy jsem si opakovaně pokládala stále stejné, neodbytné otázky:

- Z jakého důvodu přicházejí lidé žádat o práci u mě v zařízení, když u mnoha z nich tato práce navodí psychický i fyzický kolaps?
- Proč se po těchto kolapsech ke své práci znovu a znovu vrací?
- Kde se bere naopak u jiných citlivost a síla i ve chvílích vyčerpání?
- Proč naopak jiní po pár dnech dávají výpověď, i když předem věděli, o jakou práci se jedná?

Všechny tyto úvahy mě dovedly k nekončící, palčivé vnitřní polemice, vedené otázkami:

- Co mají za sebou?
- Čím vším prošli?
- Proč se nezávisle na sobě chovají velmi podobně?

Otázky, které vykryštovaly z mnoha měsíců a poté i let práce s lidmi, kteří přicházejí instinktivně, bez zjevné příčiny nebo naopak velice programově a s jasným plánem, do domů, kde tráví poslední roky života ti, kteří by bez pomoci ostatních sami žít nezvládli.

V diplomové práci jsem se zabývala hodnotami v osobních životech a profesi sociálních pedagogů; jaké hodnoty zastávají, kde je nalézají v sobě i v okolí a jak tyto celoživotní opěrné body, pro pracovníky v náročné oblasti pomáhajících profesí, dlouhodobě fungují.

Výzkumné šetření diplomové práce, mě dovedlo k těmto závěrům:

- Pro výkon pomáhající profese se rozhodují lidé, kteří mají potřebu nezištně pomáhat hluboce zakořeněnu ve své povaze.
- Motivací pro službu druhým, je jim nadčasovost jejich práce, její morální a etická hodnota a silné vědomí lidské sounáležitosti.
- Osobní a profesní hodnoty pomáhajících se v mnohém podmiňují, prostupují a vzájemně ovlivňují.
- Sebepřesah profesionálního pomáhání funguje velmi silně i jako motivace – tou ovlivnění, upřednostňovali respondenti mého výzkumu tuto profesi, před nabídkou lépe finančně ohodnocené práce, při níž by ale museli obor sociálních služeb opustit.

Všechna uvedená zjištění byla průkazná a potvrzovala jak teoretickou část práce, tak i mé tehdejší osobní profesní zkušenosti. S odstupem času jsem si uvědomila, že tyto hodnoty a postoje sociálních pedagogů jsou však výslednicí čehosi ještě složitějšího a niternějšího, o to méně racionálně postihnutelného, o to méně ventilovaného a zaznamatelného – vyvstal přede mnou závěr, který při finalizaci diplomové práce byl sice zmíněn, ale nebyl podrobněji rozpracován. Mám na mysli životní příběh, který zřejmě předcházel onomu konečnému rozhodnutí - stát se v rámci náročné péče o umírající klienty tím, kdo pomáhá. Během let, postupně, vytvořený životní příběh, v jehož půdě vyklíčily i zmiňované osobní a profesní hodnoty, jako výsledek zrání osobnosti každého pracovníka. Mapa dětství, mládí, z níž by bylo možné vyčíst klíčové křižovatky, důležité milníky a okolnosti, které člověka dovedly k rozhodnutí věnovat se této profesi, a které ho, přímo i nepřímo, zformovaly do podoby pomáhajícího profesionála v oblasti sociální pedagogiky.

V prvním závěru výzkumu diplomové práce jsem uvedla, že snahu nezištně pomáhat, má člověk hluboce zakořeněnu ve své povaze. Současně se ale domnívám, že tento fakt, sám o sobě, ještě nemusí vést k pozdějšímu profesnímu směřování do oboru pomáhajících profesí. Jsem přesvědčena, že konečně

rozhodnutí je výsledkem složitějšího procesu zrání osobnosti a podoby mnoha let života, kdy determinujícím způsobem vstupují do hry právě klíčové životní události a teprve tyto a jejich konkrétní dopad na člověka, určí jeho další směřování.

Snaha podívat se zblízka na tyto autentické příběhy, které tvoří podhoubí životních a profesních hodnot, stála za mým rozhodnutím, věnovat se tomuto tématu podrobněji a do hloubky, prostřednictvím rigorózní práce a realizace dalšího výzkumu.

Úvod

Pro svou rigorózní práci jsem si zvolila téma, které má pomoci najít možný klíčový vliv konkrétních životních událostí v životě člověka na volbu profese na poli sociální pedagogiky. Práce má teoreticko - empirický charakter a jejím cílem je zjistit, jaké byly životní cesty lidí a co předcházelo jejich rozhodnutí, díky němuž se vydali na dráhu profesionální pomoci v sociálně pedagogické práci. Absolventi oboru sociální pedagogika nacházejí uplatnění i v rámci sociálně pedagogické práce v péči o klienty s neurodegenerativními onemocněními a kognitivními poruchami. Vzhledem ke svému osobnímu zájmu a profesním zkušenostem, jsem část teorie a kvalitativní výzkum zaměřila do této oblasti sociálně pedagogické práce. Rigorózní práce tematicky rozpracovává diplomovou práci, ale zároveň přináší nové poznatky. Klade si za cíl ukázat, jakou roli hraje životní událost při volbě a realizaci sociálně pedagogické profese. V první, teoretické, části práce se, s oporou o odbornou literaturu, vedle postžení filozofie sociální pedagogiky, zamýšlím nad filozofickým kontextem utváření životního konceptu. Tento proces je velmi individuální a závislý na mnoha proměnných v životě každého jednotlivce, přesto je možné najít určité linie, společné určitým typům lidí v určitých situacích. V empirické části práce jsem, prostřednictvím analýzy hloubkových rozhovorů, zaznamenáním autentických životních příběhů respondentů a srovnáním těchto příběhů, chtěla poukázat na události, které i přes značnou odlišnost lidských osudů, bylo možné vyhodnotit v určitých situacích jako společné všem respondentům. Pomocí metody otevřeného, axiálního a selektivního kódování výsledků rozhovorů, bylo mým záměrem ukázat, že charakter klíčových událostí, silně determinujících následnou osobní i profesní dráhu sociálních pedagogů, je u všech respondentů výzkumného šetření srovnatelný, v některých případech shodný.

Rigorózní práce do určité míry vychází z diplomové práce, klade si však za cíl rozšířit a prohloubit pojetí tématu a přinést nové poznatky, využitelné pro praxi sociálních pedagogů. Prostřednictvím nového biografického výzkumu, který v rigorózní práci zpracovávám, bych se také chtěla pokusit o částečnou revizi a zpřesnění některých závěrů diplomové práce.

1 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ PRÁCE

V této kapitole se budu věnovat základním otázkám sociálně pedagogické práce a sociální práce, jejich základům, možným souvislostem a specifikům.

1.1 Sociální pedagogika

Sociální pedagogika náleží do soustavy pedagogických disciplín, lze na ni pohlížet ve světle mnoha různých názorů a různými přístupy. Bendl (2014) uvádí výčet předmětů zájmu/zkoumání, jak je uvádí odborná literatura, a který může sloužit jako částečný rámec oboru sociální pedagogiky:

- Sociální aspekty výchovy a rozvoje osobnosti
- Člověk jako bio-psycho-sociálně-spirituální bytost
- Pedagogizace prostředí (organizování prostředí ve smyslu utváření výchovně hodnotných podnětů na základě individuálních potřeb jednotlivců a kompenzování nevhodných vlivů v souladu se sociálně integrační pomocí)
- Člověk v sociálním prostředí a interakce výchovy s prostředím
- Konfliktní interakce mezi jedincem a společností
- Rizikové chování a sociální deviace
- Sociálně pedagogická prevence a terapie
- Intervence do procesu socializace
- Sociální výchova
- Podmínky výchovy
- Životní styl člověka a kvalita jeho života
- Otázky první pomoci
- Výchova ke svépomoci
-

Výčet ale autor doplňuje i důležitými tématy, vyskytujícími se v monografiích a učebnicích, mj.: sociální komunikace, metody sociálně pedagogické pomoci, společenská determinace výchovy, profese sociálního pedagoga, mravní vývoj, náhradní rodinná péče, syndrom CAN, sociální politika.

Sociální pedagogika, v současné době, je vědou úzce provázanou s fungováním celé společnosti a kladoucím důraz na hodnoty. Stojí na pilířích hledání spravedlnosti ve společnosti, na zmírňování důsledku obtížných situací a na snaze jim (výchovnými postupy) předcházet, na holistickém přístupu, na „pomoci ke svépomoci“. Poslední zmiňovaný záměr nelze v sociálně pedagogické práci realizovat u každé cílové skupiny. V zásadě je sociální pedagogika vědou multiparadigmatickou, kde se, v důsledku historického vývoje, zformovalo paradigma paternalistické, náboženské, klinické, defenzivní, morálně neutrální, orientované na spravedlnost a na kvalitu života. (Lorenzová, 2017).

1.1.1 Sociální pedagogika v souvislostech

Některé definice oboru sociální pedagogika postihují pouze určitou část jejího skutečného záběru a nezohledňují velmi široké pole její působnosti. Například Pedagogický slovník (1995) vidí sociální pedagogiku jako „aplikované odvětví pedagogiky zabývající se výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých.“ Další definice postihuje jinou oblast sociální pedagogiky: „Pedagogická disciplína, která se zaměřuje na výzkum a význam prostředí ve výchově a na organizování příznivého výchovného prostředí.“ (Hartl, 1993). Domnívám se, že na výše uvedeném výčtu a srovnání různých pojetí a pohledů na tento obor, je patrný vývoj oboru v čase, během něhož se předměty zájmu sociální pedagogiky profilyovaly a krystalizovaly. Tomu odpovídá i názor Bendla (2014), který uvádí, že pojetí, vymezení a definice sociální pedagogiky se mění v závislosti na době – sociální pedagogika reagovala a reaguje na situaci, ve které se a člověk a společnost momentálně nacházejí, je tedy determinována tzv. společenskou objednávkou.

Ohledně obsahu a změření sociální pedagogiky lze konstatovat, že co autor, to poněkud jiné pojetí sociální pedagogiky, jiný přístup a jiná témata – tento

pedagogický obor v současné době trpí určitou obsahovou bezbřehostí, terminologickou a metodologickou nejednotností. (Bendl, 2014).

Jako pojetí Srdce a Hlavy trefně charakterizuje sociální pedagogiku Stephens (2013): „Heart, as a metaphor for human kindness, is a moral compass. Head, which is the site of rational action, that best practice is not just about effectiveness but also concerns social justice.“

Jedním z možných přístupů je dělení na její širší a užší pojetí. V širším pojetí je to multidisciplinární obor, orientující se na celou populaci; předmětem její činnosti, jako u všech pedagogických oborů, je zkoumání a analýza procesu výchovy a vzdělávání. Ztotožňuji se s názorem Schillinga [<https://chemistry.ujep.cz/userfiles/files/SOCIALNI%20PEDAGOGIKA%20-%20studijni%20opora.pdf>], který chápe sociální pedagogiku jako pomoc lidem všech věkových kategorií, jedincům ve všech životních situacích. Podobnou charakteristiku uvádí také Kraus (2008), který hovoří o vědním oboru transdisciplinární povahy, který se zaměřuje na roli prostředí ve výchově, na zvládání sociálních situací bez ohledu na věk, ve smyslu napomáhání souladu potřeb jedince a společnosti, na vytváření optimálního životního způsobu.

Užší pojetí oboru potom hovoří o vědní disciplíně, která zkoumá rizikové (děti a mládež se sociokulturním znevýhodněním, lidi nacházející se v krizových situacích) a ohrožené skupiny (staří, nemocní, umírající lidé) ve společnosti a pracuje s nimi, v tomto pojetí je tedy sociální pedagogika svázána s problematikou, zkoumáním a aplikovanými přístupy, v oblasti patologických jevů ve společnosti.

Sociální pedagogika stojí dle Procházky (2012) na dvou základech. Jedním z nich je tradice filozofického myšlení, jež se soustřeďuje na výpovědi o složitém vztahu společnosti a člověka, druhým je tradice sociální práce, příklady péče, solidarity a starosti o druhé.

Pohled na sociální pedagogiku jako obor dvou základních dimenzí uvádí i Kraus (2008): sociální dimenze je dána společenskými podmínkami (...), tyto mohou být ve vztahu k procesu socializace pozitivní, mohou však také socializaci jedinců a skupin komplikovat.

V České republice se jedná o vědní obor relativně mladý; dle Koláře (2003) jde o jednu z nejnovějších pedagogických disciplín v našich podmínkách, která nemá

dlouhou tradici, a o jejímž rozvoji lze hovořit až po roce 1989, kdy vzniká Sociálně pedagogická společnost. Její členové z řad pedagogických odborníků šířili povědomost o tomto oboru prostřednictvím od roku 1993 vydávaného Bulletinu pro sociální pedagogiku. Po zániku Sociálně pedagogické společnosti převzalo tiskové aktivity s ní spojené Sdružení pro sociální prevenci a sociální pedagogiku. Do té doby se jednalo o velmi složitý vývoj, kdy sociální pedagogika vycházela ze sociologie a filozofie, značný vliv na formování obsahu tohoto oboru měla také sama pedagogika a teorie výchovy. Postavení sociální pedagogiky postupně sílilo a stala se vyhledávaným studijním oborem na vysokých školách a vyhledávanou profesí pro celoživotní uplatnění.

Sociální pedagogika se vyvinula z páteřního oboru všech pedagogických věd, tedy z pedagogiky, jejíž kořeny sahají hluboko do lidské historie. Dávno před tím, než byla pedagogika nazvána svým jménem a vědecky rozpracována, byla výchova, ať již záměrná nebo neuvědomovaná, coby složitý společenský proces interakcí mezi vychovatelem a vychovávaným, nedílnou součástí každodenního života a šla s člověkem od počátku jeho existence. Výchova jako příprava na to, co přijde, výchova, jako ochrana dětí, výchova, jako snaha být lepší i mít lepší podmínky k životu, výchova jako ochrana zdraví a života, výchova jako snaha o předávání a přetrvání hodnot. Ráda bych tuto nesmírně složitou, dnes již multidisciplinární, problematiku postihla dvěma slovy: *životní pomoc*. Mám za to, že v tomto slovním spojení jsou otištěny stále se opakující okamžiky lidského života, od soužití v jeskyni a snahy o udržení ohně bez znalosti slovní komunikace, až po ochranu dětí, slabých a nemocných ve světě moderních technologií.

Výchovně vzdělávací proces a vývoj celé společnosti se navzájem velmi ovlivňují. Tato oboustranná závislost a podmíněnost je zachycena v myšlenkách a teoriích historických i soudobých.

Již Platon hovořil o mravním apelu výchovy, o sociální funkci výchovy, která ovlivňuje člověka a jeho životní uplatnění. Dobro v člověku je podle Platona způsobováno a podněcováno výchovou, jejímž smyslem je vedení člověka k ctnostem. Cílem výchovy není snažení k získání majetku nebo síly. Vytvoření základů pro samostatnost a odpovědnost člověka, viděl ve výchově Aristoteles, který si uvědomoval, že výchova se podřizuje společenskému zadání. V etických pojednáních, jejichž autorem je Seneca, je zobrazen silný sociálně pedagogický

apel: „Moudrost člověka se odráží v jeho schopnosti podat trosečníkovi ruku, nabídnout přístřeší těm, co jej nemají.“ (Hroncová, Emmerová, Kraus a kol., 2008). Výrazněji se tyto Senecovy teze do fungování římské společnosti nepromítly, v řecké společnosti potom převládala víra v osudovost a v zásahy Bohů do lidských životů. Podle teorie sv. Augustina člověk dokonce není ze své přirozenosti v kontextu dědičného hříchu konat dobro a musí být k tomu přiveden výchovou. Tomáš Akvinský potom považoval nemajetné a nevzdělané za nedílnou a nezměnitelnou součást společenské hierarchie a jeho pohled na stavovské uspořádání společnosti ovlivnil toto vnímání na mnoho desetiletí.

Jiný pohled přinesl středověk se svým mravní ideálem člověka, vzniklým pod vlivem křesťanské věrouky a konkrétních evangelií. Ta se výrazně soustřeďují lásku k bližnímu, soucit s trpícími a pomoc chudým, která se realizovala především prostřednictvím církevních řádů v kláštorech, ve špitálech, v sirotčincích apod. Významnými postavami, symbolizujícími sociální pomoc, milosrdenství a lásku k bližnímu se staly Anežka Česká a Zdislava z Lemberka, které vyměnily svůj osobní život v nadbytku za službu nemocným a potřebným. Osudy jednotlivců, kteří svým nadšením, osobním příkladem a šířenou osvětou ovlivnili veřejnost té které doby, zanechaly v tehdejší společnosti stopu, přetrvávající až do současnosti. Vývoj předobrazu sociální pedagogiky a výchovných snah, propojených s celospolečenským děním, se ukazuje i v myšlenkách Thomase Moorea, pro něhož je výchova hlavním prostředkem ke vzniku a rozvoji fungující společnosti.

Jan Amos Komenský, *Učitel národů*, zakladatel moderní pedagogiky, jehož významné, rozsáhlé dílo překročilo hranice jednotlivých států i hranice času. Na školy, právě díky možnosti výchovného působení, nahlížel jako *dílny lidskosti*, v čemž vidím opět určitou rezonanci s učením Platona – hledání a vytváření dobra v člověku, budování a rozvoj mravních ideálů a etických norem od dětství, aby z těchto základů mohl člověk čerpat po celý život. Měnit mravy a odstraňovat společenské nedostatky chtěli i učenci v období osvícenství, v kontextu odmítání religiozity a nástupu vlivu racionálního přístupu k životu.

Důležitým mezníkem na časové osy vývoje této důležité vědy byl nepochybně J. J. Rousseau se svým důrazem na citovost, návrat k přirozenosti a svobodě, které se objevují v jeho statích, poukazujících na správné výchovné procesy. Klíčovou postavou sociální pedagogiky je J.H. Pestalozzi a jeho teze o výchovné úloze

prostředí a o potřebě záměrných činností při utváření kladných vývojových podnětů v prostředí. Rozum, srdce a praxe by měly podle Pestalozziho být v rámci výchovného procesu v harmonickém vztahu.

V nepříliš vzdálené minulosti se zapsal do dějin této vědecké disciplíny P. Natorp, který je považován za zakladatele teoretického proudu sociální pedagogiky. Natorp vycházel z teorií I. Kanta, H. Spencera a J.H. Pestalozziho. Zastával názor, že člověk bez společnosti není člověkem, touto myšlenkou vystupoval proti individuálně orientované pedagogice a zároveň potvrzoval tezi, kterou vyřkl již Aristoteles. „Pod vlivem výchovy a ušlechtilé morální koncepce se bude celý svět postupně zdokonalovat a povede k vytoužené lidské jednotě.“ (Kraus, 2008). Dle Hroncové, Hudecové a Matulayové (2001) vznikla sociální pedagogika právě jako reakce na individuálně pojímanou pedagogiku v Německu v 19. století a současně jako reakce na herbartismus, charakteristický mj. svou strnulostí, důrazem na příkazy a fyzické tresty.

Za „teoretika“ sociální pedagogiky je považován P. Natorp, za „dělníka“ sociální pedagogiky potom A.S. Makarenko. Jejím praotcem v českých zemích je bezesporu J.A. Komenský. Další významnou postavou je G.A. Lindner, první profesor pedagogiky na obnovené české Karlově univerzitě. (Bendl, 2014).

Sociální pedagogika hraje důležitou roli v mnoha oborech lidské činnosti, v teoretické rovině výzkumných činností, prevenci sociálně patologických jevů a poradenství. Její praktická rovina je také naprosto nezastupitelná, zejména v pomáhajících profesích. Sociální pedagogiku, jednu z aplikovaných pedagogických disciplín, charakterizují Kraus, Poláčková (2001, str. 13) jako „obor, který se soustřeďuje na otázky pomoci při utváření optimálního životního způsobu jednotlivců, na usnadňování procesu enkulturace a socializace a řešení, formy a zdroje konfliktních interakcí mezi jedincem (skupinou) a společností. A to prostřednictvím procesů výchovy, vzdělávání, organizování prostředí, řízení různých činností“. Souhlasím s názorem, který stejní autoři uvádějí na s. 12, a to, že „se tato disciplína zaměřuje nejen na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožené ve svém vývoji, potencionálně deviantně jednající, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti“. Velmi záslužné působení sociální pedagogiky vidím právě

v celkovém pohledu na lidskou společnost, kde nás tento obor svou filozofií učí, že svět není místem pro život pouze pro silné, bojovné, úspěšné, mladé a krásné. I občas nemocní, kolísající, stárnoucí nebo slabí a odstrkovaní mohou dostat šanci a zaslouží si pozornost a pomocnou ruku svého okolí. Představy o normativních chování lidí se v průběhu staletí vývoje lidské společnosti mnohdy lišily; od bezbřehého altruismu, který, podle mého názoru, v důsledku přinese více negativ než pozitiv, až k teorii eugeniky a programového zušlechťování lidské rasy, jdoucí mj. cestou zbavování se kvalitativně nedostatečných a jinak nevyhovujících jedinců. I tato jistě obsahuje některé myšlenky hodné pozornosti, nicméně mám za to, že elementární pomoc druhému, je nezastupitelnou složkou lidského bytí. Sociální pedagogika je vědou, v níž se odráží obraz soudobé společnosti a, jak jsem již uvedla, společenská objednávka. Vědou, která ale i zpětně „musí neustále reflektovat svá metodologická východiska i dopady sociálně pedagogických intervencí z hlediska demokratických a emancipačních sociálních hodnot.“ (Lorenzová, 2017).

Proces výchovy šel s člověkem v neinstitucionalizované formě od počátku jeho bytí na Zemi. Výchovu, coby záměrnou snahu ovlivnit vývoj a směřování člověka, lze dokladovat již od pravěku. Již tehdy se objevuje role prvního „institutu učitele“ – osobnost šamana, která předává informace vybraným jedincům. Tehdy, a obdobné rysy instinktivního přístupu k výchově lze najít v rodinách do dnešní doby, lidé spontánně cítili, že je třeba – myšlenkově a hodnotově - směřovat odněkud někam, je třeba v životě vytvářet určitý systém, cesty, po nichž lze jít a jež lze předat dalším generacím, že je třeba hledat a vytvářet zákonitosti, o něž je možné se opírat. Společným jmenovatelem všeho uvedeného bylo pocíťování nutnosti vývoje, posunu vpřed, a to z různých důvodů. Ve starověkých společnostech je možné najít známky výchovných koncepcí, které „braly v úvahu přinejmenším fakt, že předmětem výchovy je nejen jedinec ale i její charakteristické skupiny, vyžadující uplatnění specifických výchovných cílů a metod. Po celá staletí byl společenský aspekt výchovy jen víceméně samozřejmou součástí různých pedagogických teorií, i teorie výchovy byla jen součástí filozofie člověka.“ (Cipro, 2001)

Mám za to, že v tomto kontextu je třeba zmínit i polemiku, první antinonii Eugena Finka, která jde s výchovným procesem ruku v ruce a hovoří o tom, zda je výchova

spíše pomocí nebo spíše manipulací. Filozofie, jak je její podstatou, nedává jednoznačné odpovědi a to je dobře.

Podle mého názoru je nejvyšší motivací všeho uvedeného potřeba vyvíjet se, zlepšovat a tím mít možnost přežít, ať už se jednalo o způsob života ve zmíněném pravěku nebo v dnešní, přetechnizované společnosti. V současnosti je proces výchovy, pomineme-li země třetího světa, vrcholně rozvinutý, systematizovaný a dále zkoumaný pedagogickými vědami, institucionalizovaný a řízený z nejvyšších míst exekutivními orgány, ve svém základu ale, jak jsem již zmínila, stále obsahuje znaky spontaneity a instinktivního chování, zejména ze strany rodičů v primární rodině. Rodiče sami v sobě podprahově cítí, co dítěti předat a kam ho směřovat; do této pocitové oblasti spadá, podle mého názoru, vnímání dobra, lásky a pomoci, kterou lze poskytnout i jedincům, kteří nijak s původní rodinou/smečkou nesouvisejí, přesto tito cizí lidé potřebují od druhého člověka jeho pomoc. Výchova se od metody pokus – omyl, posunula k velmi rozpracovaným vědeckým metodám, které jsou spojeny s nejmodernějšími informačními technologiemi. Vnímání a prosazování výchovných postupů, etických principů a mravních zásad podléhalo změnám, ruku v ruce s tím, jakým historickým obdobím lidstvo za dobu své existence zrovna procházelo. Některé ideály zůstávaly však více méně nedotčeny a přetrvaly až do našeho 21. století. Tato, v určitém ohledu přetechnizovaná, na výkon a zisk zaměřená, odosobněná doba, kdy i mezilidské vztahy a nejjintimnější oblasti lidského života podléhají ve vrcholné míře konzumu a mělkosti, se, podle mého názoru, jako by začíná pomalu zastavovat a mlčky ohlížet zpět. Tím ohlídáním se, lidé hledají a chtějí vrátit zpátky svou lidskost a schopnost vidět v ostatních ztracenou potřebu blízkosti a lidské sounáležitosti. Tyto snahy se mohou realizovat díky sociální pedagogice, která, coby aplikovaná pedagogická disciplína, v sobě spojuje vše shora uvedené.

1.1.2 Uplatnění sociálních pedagogů v praxi

Sociální pedagog je odborný pracovník v oblasti pomáhajících profesí na poli sociální práce, která má mnoho podob a dvě základní funkce. Integrovaná funkce je realizována poskytováním odborné pomoci a poradenství lidem, kteří se ocitli v krizové situaci, kde tato situace pro ně představuje různá psychická a psychosociální ohrožení. V rámci rozvojové funkce sociální pedagog zajišťuje v širším pojetí prevenci ve společnosti, která se zaměřuje na osobnostní rozvoj.

Tato fyzicky i psychicky náročná profese, která se charakterem nejvíce přibližuje profesi psychologa, učitele, klade na své stoupence vysoké nároky. Je nezbytné, aby sociální pedagog měl rozvinutou míru empatie, schopnost naslouchat, schopnost uklidňovat i umět motivovat, schopnost analyzovat situaci a na jejím základě být schopen stanovit řešení nebo úlevu pro svého klienta, v mnohých případech je to práce v terénu a s ohroženými skupinami lidí (děti a mladiství, osoby ohrožené patologickými společenskými jevy, osoby staré, nemocné, bez domova). Pracovníci této profese jsou vázáni přísnými etickými a morálními zásadami a mlčenlivostí. Je důležitým faktem, že profese sociálního pedagoga není samotnými pracovníky vnímána v konotacích kontroly nad klientem, ale v kontextu vzájemného vztahu klienta a pomáhajícího. Hovoří o tom výzkum Sociální pedagogika: pojetí oboru a profese u studentů a sociálních pedagogů (Lorenzová, Komárková, 2019). V rámci závěrů tohoto výzkumu také vyplynul fakt, že absolventi sociální pedagogiky vnímají tento obor jednoznačně jako pedagogiku životních situací; v kontextu trendu, který upřednostňuje přístupy zaměřené na klienty, se sociálně pedagogická práce vyznačuje přechodem od „pracovních aliancí“ ke „spolupracujícím“ (Storo in Lorenzová, Komárková, 2019). Zmíněný výzkum poukazuje i na rozmanitost pracovních pozic respondentů – absolventů oboru sociální pedagogika. Od nejčastěji zastoupené pozice sociálního pracovníka (domov seniorů, OSPOD, terénní pečovatelská služba, dětský domov, nezisková organizace), dále potom osobní asistent, lektor sociálně pedagogických aktivit, vychovatel, asistent pedagoga, pedagog volného času, animátor, školní metodik prevence, komunitní pracovník, pracovník ve věznici, herní specialista v nemocnici, terapeut, vysokoškolský učitel, manažer rodinného centra. Vždy je tato záslužná práce, jak jsem již zmiňovala, plna lidského potenciálu a rizik z potenciálního psychického zranění.

Také proto, s ohledem na mnohostrannou náročnost a chronické psychické vypětí jsou tito pracovníci pravidelně proškolení v kontextu prevence syndromu vyhoření, ochrany vlastních energetických zdrojů apod.

Sociální pedagogové plní svou práci významnou, nezastupitelnou úlohu v mnoha společenských institucích a často v první linii práce s lidmi v mezních životních situacích. Podrobněji se budu dále věnovat sociálně pedagogické práci v sociálně pobytových zařízeních pro péči o klienty trpící neurodegenerativními onemocněními a závažnými kognitivními poruchami.

1.2 Sociální práce

Podstata sociální práce může být definována jako pomoc poskytovaná člověku, aby zvládal nároky prostředí, které ho obklopuje. V základním kontextu se jedná o proces ovlivňování, zlepšování, konkrétní pomoci, výchovy. Z výčtu existujících definic bych uvedla jedno srovnání. Mezinárodní federace sociálních pracovníků IFSW popisuje sociální práci v roce 1988: „Sociální práce je činnost, která předchází nebo upravuje problémy jednotlivců, skupin a komunit, vznikající z konfliktů potřeb jednotlivců a institucí. Jejím cílem je zlepšit kvalitu života všech lidí“ a v roce 2020: „Sociální práce je změna hry. Sociální pracovníci pracují v komunitách, kde lidé hledají pozitivní cesty vpřed v problémech, jimž čelí ve svém životě. Pomáhají lidem budovat prostředí, ve kterém chtějí žít, prostřednictvím spoluurčení, koprodukce a sociální odpovědnosti. Hospodářského zdraví nelze dosáhnout bez sociálního zdraví.“ [<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/>]

Jde o obor orientovaný na definované oblasti lidských problémů. Podle Matouška (2003) se v tomto kontextu pohlíží na člověka jako na bytost, která existuje v prostředí a musí zvládat jeho nároky. Jak uvádí Lorenzová (2018), sociální práce, usilující o změnu lidského chování, má edukační charakter, její charakter je tedy pedagogický.

1.2.1 Filozofie sociální práce

Sociální práce, stejně jako sociální pedagogika a ostatní pedagogické disciplíny, rozpracovávající procesy výchovy a jejich vliv na rozvoj a pokrok člověka, mají kořeny ve filozofickém a humanistickém přístupu k životu a ve snaze o zlepšení kvality lidského života a celé společnosti. Mám za to, že filozofie sociální práce je prastarou filozofií hledání otázek a odpovědí v kontextu bazálního lidství a životní moudrosti.

Filozofie, jako všudypřítomné hledání poznání, podstaty a smyslu dění a věcí, každodenní spontánní i řízená reflexe vlastního i okolního života, vnitřní polemika a neustálé přemýšlení a zkoumání jevů, pocitů, souvislostí, založené na snaze o pravdivý a kritický pohled. Na vše, co má člověk kolem sebe i uvnitř sebe: na smysl všech věcí, existenci a postavení člověka, otázky života a smrti, dobro a zlo, běh lidského života a události v něm; od počátku své existence člověk nepřestává přemýšlet nad vším, co ho obklopuje i čím se naplňuje jeho vnitřní život. Aristoteles

míní, že: „Filozofie vzniká z toho, že se lidé diví.“ Denis Diderot měl za to, že: „Prvním krokem k filozofii je nedůvěřivost.“ Paracelsus se domníval, že: „Medicína stojí na čtyřech pilířích: filozofii, astronomii, alchymii a etice.“ Je možné uvést množství názorů mnohých myslitelů napříč staletími, společným jmenovatelem všem těmto, je podle mého názoru, filozofie coby láska k moudrosti, která byla už Řeky chápána jako nejvyšší ctnost, vyšší stupeň vědění, umění života.

Stará antická filozofie se počala formovat kolem 6.století př.n.l. Toto období, v němž se rozvíjel racionální náhled na původ světa, jeho interpretace a související argumentace, a v němž byly zformulovány bazální filozofické otázky, je považováno za základ filozofické vědy. Rozvoj filozofie pokračoval a ve starověku se z původního základu vyčlenily matematika, geometrie a astronomie, stejně jako posléze základy dalších vědních oborů. Ve filozofii leží i základy dnes již vědního oboru, sociální práce, do něhož se promítla lidská přirozenost pomáhat a vyvádět z nesnáží.

Člověk filozofuje, aniž by o tom věděl. Sám se bez filozofie obejde, ale každého se týká. Bývá označována jako neempirická věda o empirickém. K filozofii se člověk začíná obracet ve chvíli, kdy svět ztrácí svou samozřejmost (krizové situace, otázky smrti, viny, smyslu života), ale i během všedních dnů, které plynou v podobnosti jeden druhému. Filozofie stojí v pozadí veškerého lidského konání. Její hloubka a obsáhlost, stejně jako nepřeborná paleta jejích barev, třpyt a opojnost jejích výšin, stejně jako temnota jejích hlubin, laskavost a půvab, vše se sbíhá do páteří linky, charakterizované dvěma základními fakty: filozofie je sofistická a obsáhlá vědecká disciplína, ale filozofie je také elementární součástí obyčejného, každodenního života, z něhož v prvopočátku vzešla.

Filozofický aspekt, jak jsem uvedla, je přítomen, (přesněji: lze ho nalézt), ve všem společenském, lidském i přírodním dění, je prázkladem a neoddělitelnou součástí i sociální práce. Určitou základní linku bych ráda ukázala na Platonově podobenství o jeskyni, která podle Mráze, může být chápána jako obraz řecké Paideie – ta je „základní výchovnou činností, jejímž cílem je probudit a mobilizovat duševní síly tak, aby se rozvíjely ve smyslu „*být člověkem*“. Je to vlastně jádro výchovného procesu, jehož součástí byla od nejstarších dob také gramotnost-dovednost číst a psát, hledání pravdy a dosahování moudrosti.“ (Mráz, 2001, s. 45).

Platon, prostřednictvím svého příběhu, předkládá svou myšlenku, že lidé v jeskyni, spoutáni svými (omezenými) smyslovými možnostmi, vidí pouhé stíny a zkreslené obrysy věcí, jejichž podstata vypadá jinak a leží někde jinde. Princip pohybů, příčin a následků, zůstává lidem skryt, stejně jako původci všeho uvedeného. Úkolem filozofie je přiblížit lidem pravou podstatu všech věcí.

Sociální práce může být vnímána také jako symbol společenských procesů a formování lidské osobnosti. Jde o proces růstu a především pomoci k tomuto růstu. Výchova, pomoc, rozvoj a ochrana jedince jsou hlavními nástroji sociální práce, jejíž potřebnost je v každé lidské společnosti nezpochybnitelná a historicky zakotvena, jak uvádím ve své diplomové práci:

„Základem sociální práce je odborně poskytovaná sociálně pedagogická pomoc. Princip pomáhání se objevuje mezi lidmi od počátku jejich bytí; člověk je, díky své fyzické nedostatečnosti, na pomoc druhých odkázán již od počátku svého pobytu na světě. V průběhu lidských dějin byla pomoc vždy první prevencí lhostejnosti, sobectví a sebestřednosti. Člověk je společenský tvor a jeho přirozenost má sociální charakter; to je důvodem, proč si pomáhají i lidé zcela neznámí. Pomoc druhého člověka potřebuje během svého života každý z nás, její poskytnutí je vnímáno jako morální povinnost a jedna z nejdůležitějších mravních norem společnosti.“ (Lindová, DP, s. 13).

Sociální práce je ve svém úplném základu aktem pomoci a výchovy, ukázáním, že být druhému, v případě potřeby, po boku a zajímat se o jeho problém, je správné – lidské – slušné – morální. Proces výchovy a výchovné práce je starý, jako lidstvo samo. Za podstatou tohoto procesu a tvořící jeho bazální linku od dávnověku, je opět akt pomoci. Pomoc někoho něčemu naučit, pomoc pochopit, že člověk není sám, a že na pomoci, v různé podobě, závisí někdy vše. Hmatatelná rovina tématu: všimnout si druhého, neminout ho nevšimavě, neponechat ho v situaci, kterou sám nemůže zvládnout; ale i duchovní rovina pomoci hraje neopominutelnou roli: neponechat člověka v duchovní omezenosti, v mravní bídě, nenechat ho stagnovat, nenechat ho záměrně jít cestou do slepé uličky nebo cestou vedoucí k propasti. Všechno uvedené lidské snažení je výrazem spontánní, neplánované pomoci mezi lidmi, ale i institucionalizované a plánované sociální práce, na níž je v rozvinutých lidských společnostech kladen zvláštní důraz. Profesor Hans van Ewijk se zamýšlí nad problematikou sociální práce a na její platformě poskytované péče ve smyslu srovnání podmínek pro sociální práci v různých zemích: „ It is interesting to see

how different countries have different structures in the field of social services. In Denmark a broad and coherent social care domain and a recognised professional, the social pedagogues, is dominant. (.....) The Danish social sector alone has decided to develop a common framework and professional, with social pedagogues, being the key role player in care and social services. In UK (...) he or she doesn't have this key role at all. In the Netherlands, Sweden, Hungary and Spain – the other countries involved in *Care work in Europe* – many of educated professionals like social pedagogues are lacking“ (European Social Journal of Social Education. Ewijk, H.van, Geneva, 2004. *Characteristics of Care and Social Work*,) Je evidentní, že jednotlivé země přistupují k systému sociální práce a péče odlišně, a to i v rámci evropského kontinentu. Sociální práce je realizována profesionály, sociálními pedagogy; v některých státech jsou tyto vázáni pouze v péči o děti mladistvé, zatímco sektor péče o lidi bez domova je vázán na často neorganizovanou pomoc dobrovolníků a péče o stárnoucí, nemocné a umírající je často soustředěna pouze do rukou zdravotnického personálu.

V této souvislosti nemohu nezmínit, že primárním snažením vládnoucích vrstev v různých zemích světa jsou fungující ekonomiky a průmysl, umožňující zvyšující se životní úroveň, zisk co nejvíce sektorů a další rozvoj v kontextu globální ekonomiky. Je potěšitelné, že rozvoj institucionalizované pomoci a zvyšování obecného povědomí o nutnosti nesobeckého a empatického vnímání ve společnosti, nestojí v ohledu výše zmíněného stranou; pro zlepšování postavení sociální práce a sociální pedagogiky je v současnosti vynakládáno větší množství prostředků a energie, než tomu bylo v přechodných letech.

Tato polemika má více rovin, které opět rezonují s filozofickými tématy. Je třeba zohlednit zodpovědnost každého dospělého člověka za vlastní cestu a život. Zodpovědnost za vlastní volbu. Chci v této souvislosti oprášit notoricky známé pravdy o nemožnosti pomoci všem a zachraňovat každého, o nemožnosti přenést zkušenosti na druhého – i když je tato snaha vedena ušlechtilým zájmem o ušetření času a ran při kolizích a pádech, které jsou předvídatelné. Stále obecně platí sebezkušenost, učení pomocí vlastních chyb, nutnost „sáhnout si na horká kamna“. Stejně tak nemohu neuvést i rovinu, k níž se sociální práce velmi často přibližuje – nedílnou, jakkoliv tragickou, součástí oblasti pomáhajících profesí, představující rizika fyzického a psychického kolapsu při syndromu vyhoření - neboli nelze, při

sebelepší vůli, vychovávat a zachraňovat každého, kdo to potřebuje a tím potažmo celý svět, i kdyby to bylo naše bytostné přesvědčení a životní náplň. Lze vychovávat a pomáhat v intencích vlastních psychických a fyzických možností. Velmi mě oslovuje věta Jana Palacha: „Člověk musí bojovat proti tomu zlu, na které právě stačí.“ Všechna tato fakta nicméně nijak neumenšují smysl a nevyhnutelnost všudypřítomného výchovného procesu a správnost tendence pomáhat slabším, trpícím a znevýhodněným.

V rámci tohoto zamyšlení zohledňuji konkrétní procesy, kdy se jedinec rozhodne vědomě realizovat se v profesi sociálního pedagoga a vykonávat sociální práci v prostoru ohraničeném jeho možnostmi, tj. v nichž mu to umožňuje jeho vzdělání, jeho fyzické a psychické možnosti, geografická poloha výkonu práce apod. Pomáhání je pro něj v intencích jeho životní filozofie, hodnot a schopností, stěžejní náplní fungování profesního i osobního života; toto pomáhání navazuje na již zmíněný základ z dávnověku, na pomoc poskytovanou instinktivně, spontánně, neplánovaně a bez vidiny výhod za její poskytnutí. Na základě všeho zjištěného lze konstatovat, že snaha o organizovanou pomoc a základy sociální práce tedy fungovaly již mnohem dříve, než v průběhu vývoje lidských společností vyvstalo uvědomění si jejich přesahu a nadčasovosti.

Filozofii sociální práce vidím především ve snahách znovunalézat smysl a kvalitu lidského života a jeho naplnění a pomáhat v tom i ostatním.

1.2.2 Vzájemný vztah sociální práce a sociální pedagogiky

Důležitým tématem je v kontextu zpracovávaného tématu vzájemný poměr mezi sociální pedagogikou a sociální prací. Vztah těchto vědeckých disciplín je podle mnoha odborníků považován za nevyjasněný. Jak uvádí Lorenzová (2018): otázka vyjasnění vztahu sociální pedagogiky a sociální práce patří k leitmotivům a neuralgickým bodům sociálně pedagogické teorie i praxe a dodává, že přestože se uvedené disciplíny pohybují ve stejném teritoriu, nelze je ztotožňovat.

Ideová a praktická odlišnost sociální pedagogiky a sociální práce má kořeny již ve středověku, kdy předchůdci sociální práce hmotně pomáhali chudým a předchůdci sociální pedagogiky se starali o sirotky, jejich výchovu a vzdělání (Engelke, 2003 in Lorenzová, 2018). Tento rozdíl v přístupech a metodách práce obou oborů je v nich podle mého názoru patrný až do současnosti. V mezidobí docházelo

k různým vývojovým posunům, někdy průnikům a překrývání obou oborů. Docházelo k určitým konfliktům - z Německa vycházející tradice sociálně pedagogické práce se během minulého století pojmově i obsahově střetávala s tradicemi sociální práce, pocházející z anglosaského světa: „ozývaly se hlasy doporučující opustit čistě německý termín sociální pedagogika a užívat jen anglosaský pojem sociální práce“, přičemž tyto diskuze trvaly několik desetiletí.

Za přehledný a pro pochopení různých možností, jak spolu obě disciplíny mohou souviset, velmi přínosný, považuji přehled základní vztahových teorémů, jak je podrobně popisuje Lorenzová (2018):

1. Teorém – Divergence

Koncepty sociální pedagogiky a sociální práce jsou odlišné svým původem, vývojem i oborovou identitou a uplatňují se ve dvou odlišných oblastech praxe.

2. Teorém – Konvergence

Oba koncepty a jim příslušející funkce jsou analogické, jejich oblasti působnosti se postupně přibližují.

3. Teorém – Subordinace, kdy jeden z konceptů je širší a obecnější než druhý

a) Obecnější je pojem sociální práce – jeho užívání je výhodnější, protože je mezinárodně známější, a protože zahrnuje také služby, které nejsou vzdělávací povahy.

Sociální pedagogika je výchovnou, pedagogickou a intencionální částí sociální práce.

b) Obecnějším pojmem by měla být sociální pedagogika – protože je starší (1844) a již dávno opustil úzké hranice práce s mládeží a může být aplikován u všech věkových skupin.

Teorie sociální práce může být chápána jako jeden ze subsystémů sociální pedagogiky.

4. Teorém – Identity

Dle Tuggenera (1971) dvě strany téže mince. Mezi sociální pedagogikou a sociální prací není žádný rozpor, ani pokud jde o oblast působení, ani pokud jde o jejich obsah.

5. Teorém – Subsumpce

Přestože lze pozorovat rozdíly mezi sociální prací a sociální pedagogikou, jsou si oba modely velmi blízké a mohou být zařazeny do společné oblasti „Práce v sociální oblasti“.

Snahy o vyjasnění vztahu obou disciplín trvají tedy do současnosti. Oba obory lze chápat jako aplikované, pracující v kontextu společenské objednávky a řešící nouzové stavy ve společnosti. Sociální pedagogika i sociální práce se zaměřují na pomoc jedincům v jakémkoliv věku a jejich metodologická základna je založena na významném podílu lidského potenciálu na obou stranách – na interpersonálním vztahu. Domnívám se, že sociální pedagogika a sociální práce si mohou v různých situacích sloužit vzájemně jako ideové i fenomenologické základny, prostory pro reflexi, dle mého pohledu často pracují podle principu komplementarity, nikoliv vylučnosti, konkurování si nebo souboje o nadřazenost. Oba obory mají svou důležitost a potřebnost pro celou společnost.

Intenzivně souhlasím se shrnujícím názorem Lorenzové (2018): (...) oba obory procházely vlastními vývojovými peripetemi, které je přiváděly někdy do těsného sousedství, jindy je od sebe vzájemně vzdalovaly. V průběhu času se tak vytvořily navzájem přenositelné koncepty, v jejichž důsledku je obtížné sociální práci a sociální pedagogiku striktně odlišit. Co je však jisté, že v obou případech jde o funkční systémy vědy, vzdělávání a profese (byť samostatná profese sociální pedagog existuje pouze v některých zemích).

V závěru této podkapitoly bych ráda dodala své osobní přesvědčení, že existence těchto aplikovaných vědeckých oborů a snahy sociální práce a sociální pedagogiky, o zlepšování podmínek a pomoc jednotlivci i celku, nejsou samozřejmé a automaticky přítomné ve všech společnostech ve světě.

1.3 Specifika sociálně pedagogické práce s klienty s kognitivními poruchami

Sociální pedagogové v péči o klienty s kognitivními poruchami žijí v profesním rámci, který, přes nutnost řídit se obecně platnými zákony a předpisy ve společnosti, vykazuje značnou míru autonomie. Ve většině ohledů je systém práce centralizovaný a velmi sofistikovaný, s ohledem na všechny platné pokyny MPSV a MZ. Některé oblasti práce jsou velmi specifické a vyžadují vysokou míru empatie, jako například schopnost odhadnout a pochopit, jak se velmi starý a nemocný člověk

ve své fázi života cítí. Jak uvádějí Maclean a Harrison (2015): For example, Eric Erikson's (1950,) developmental theory argued that there are eight stages in human development. Stage eight (integrity vs despair) specifically focused on older adults, stating that at this stage they may reflect on past life and feel a sense of satisfaction or disappointment, which may affect the emotional/psychological being in later life. This is particularly useful to consider when working with older adults at a specific stage in their life to understand how they may be feeling.

Zátěžové situace při výkonu této profese, mají značný vliv na výkon práce pečujících/sociálních pedagogů.

Podle konkrétního výzkumu, kterým se zabýval Schulze, Boernerová a kol. se v článku Predictors of Complicated Grief Among Dementia Caregivers: A Prospective Study of Bereavement [<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1064748112605661>]

hovoří o jevu, kdy u pracovníků, pečujících o lidi s demencí, zaregistrován, komplikovaný smutek spolu s vysokou úrovní depresivní symptomatologie, tzv. postdeath. Uvedený výzkum byl postaven na respondentech, kteří pečovali o svého blízkého v domácím prostředí, mám ale za to, že pracovníci v institucionalizované péči jsou vystaveni dopadům úmrtí svých klientů ve srovnatelně traumatizujícím kontextu. Pečovatelé v pobytové službě se starají o klienta nezářídka dlouhé roky a vytvoří se mezi nimi osobní vazba, která je i důsledkem faktu, že původní rodina navštěvuje svého blízkého sporadicky, např. jednou ročně.

Tato zařízení nesou souhrnný název Domovy se zvláštním režimem a s intenzivní službou, kterou poskytují, jsou jedním ze zaregistrovaných typů poskytovatelů sociálních služeb v České republice. [http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do;jsessionid=F655C7630A0EA0EAAB97C7BE2201136E.node1?SUBSESSION_ID=1597922770655_1].

Označení „jiný režim“, v kontextu poskytování sociálních služeb, označuje systém opatření, která jsou nastavena ve všech ohledech provádění všech úkonů služby. Jde o specifické pečovatelské a ošetrovatelské postupy, o způsoby nakládání s osobními věcmi klienta, o režim dne i noci, o specifické stavební úpravy, které musí budova mít a především o způsob, jakým probíhá samotný osobní život klienta.

S ohledem na pokročilost fáze onemocnění a míru schopnosti sebeobsluhy klienta, je kladen důraz na zachování co možná nejvyšší míry jeho autonomie. Tato má však bez výjimky své meze a tyto meze právě znamenají „jiný režim“. Tento termín vyjadřuje fakt, že opatření, která by v běžném civilním životě byla pro člověka omezením a restrikcí, v podmínkách „jiného režimu“ znamenají naopak jeho ochranu a jsou nezbytně nutná pro zajištění bezpečného prostředí lidem, kteří si v důsledku svého onemocnění již nejsou schopni uvědomit všechna rizika okolního prostředí.

Například jednotlivá patra, na nichž bydlí klienti v pokojích, jsou uzavřena dveřmi s čipovým systémem. Stejně tak všechna okna, vstupní dveře do budovy i vrátka na zahradu areálu. Klient se tedy může volně pohybovat po svém pokoji, chodbě, ve všech společných prostorách, venku na zahradě, ale je chráněn před přístupem do výtahu, na schody, ven mimo areál apod. Tedy všude tam, kde by se mohl zranit nebo by nebyl schopen se vrátit zpět. Tímto systémem ochrany je personál schopen poskytovat klientům profesionální péči v bezpečném prostředí, při zachování důstojnosti a co možná největší míry samostatného pohybu klienta. Nad dilematem poskytování péče versus snahy o zachování autonomie se zamýšlí Rotzuihsen (2010) ve své prezentaci Social pedagogy Handling Care and Autonomy at once [https://www.academia.edu/2533345/Social_pedagogy_in_dementia_care_2010].

Sociální pedagogové se svým souborem odborných znalostí a dovedností se uplatňují i v péči o klienty s kognitivními poruchami velmi úspěšně. V tomto kontextu nelze hovořit o paradigmatu sociální pedagogiky „pomoc ke svépomoci“, ale spíše o paradigmatu hodnotovém a o holistickém přístupu. Neurodegenerativní choroby, které v důsledku způsobují závažná kognitivní selhávání, jsou významným celospolečenským problémem a sociální pedagogové přispívají významnou měrou ke zmírňování neblahých dopadů na nemocné, jejich rodiny i širší společenské skupiny, které jsou v souvislostmi s těmito chorobami ovlivňovány. Projevy a dopady těchto onemocnění jsou drtivé, někdy obtížně predikovatelné, velmi individuální a především dlouhodobé.

Jedná se o závažné choroby, jejichž příčinou je degenerace mozkové tkáně, způsobená chorobnými procesy a poškozeními. Jejich velmi významným projevem je ztráta již získaných duševních schopností, nikdy tedy nelze hovořit o demenci vrozené. Nejčastějšími formami jsou Alzheimerova choroba, vaskulární a frontotemporální

demence. Nemoc v současné době není léčitelná; její průběh a rychlost postupu je možné ovlivnit včasným stanovením diagnózy, lékovou terapií formou tzv. kognitiv a speciálně upravenými režimovými opatřeními nemocného, tréninky paměti, vhodnými sociálními stimuly apod. Chřadnutí klienta a progresi stavu, včetně zhoršování všech tělesných funkcí, zastavit nelze, délka dožití je podle včasnosti diagnózy 5-12 let. V průběhu onemocnění člověk přichází postupně o své kognitivní schopnosti, dochází k progresivní deterioraci rozumových schopností, ztrátě schopnosti sebeobsluhy, schopnosti se pohybovat, v důsledku degenerace mozkové hmoty dochází ke změně a často k úplnému rozpadu osobnosti. Člověk, trpící některou z těchto chorob, se postupně de facto mění v někoho jiného. Tyto projevy nemoci způsobují frustraci zejména rodině a i širšímu okolí klienta, nemocný sám si změny neuvědomuje a propadá se do svého světa.

K největší míře dochází k poškození krátkodobé paměti, přičemž tzv. dlouhodobé paměťové dráhy zůstávají částečně zachovány. Jde o zážitky a vzpomínky z dob mládí a středního věku. V dalších fázích nemoci dochází k narušení i dlouhodobé paměti, je poškozena schopnost úsudku a logického uvažování. V oblasti kognice je poškozena pozornost, schopnost komunikace, abstraktní myšlení a rozpoznávací funkce. Sociální role člověka je touto nemocí postupně znemožněna a smazávána. Důsledkem všeho uvedeného jsou fatální dopady na sociální vazby nemocného člověka. Ten zůstává součástí své rodiny, která v přibližně 60% případů pokračuje v navštěvování. Ale psychika a rozpoznávací schopnosti jsou nemocí natolik a nevratně narušeny, že jedinec si neuvědomuje, kým byl/je, jak se jmenuje apod. Hojně se objevují případy, kdy rodinní příslušníci, frustrováni tím, že je jejich blízký nepoznává, přicházejí za sociálním pedagogem v zařízení a ten jim poskytuje prvotní krizovou intervenci.

Poruchy nálady, nezvyklé chování, epizodické stavy zmatenosti, tzv. deliria, stavy verbální i fyzické agresivity, podezřívavost, obviňování, sebevražedné tendence, stavy deprese, úzkosti, apatie nebo naopak hyperaktivity, shromažďování nebo ničení osobních věcí lidí v okolí, nutkavá chůze obnášející mnoho kilometrů ušlých denně po zahradě, přepisování majetku na cizí osoby – těmto projevům je v rámci domácí péče vystavena rodina a následně i pečující personál v institucionální péči.

Syndrom demence je ve světové populaci velmi rozšířen a představuje komplexní zdravotnický, sociální, právní i ekonomický problém. Celosvětový počet lidí s

demencí podle ADI přesahuje 44 miliónů, v roce 2030 se tento počet pravděpodobně zvýší na téměř 76 miliónů, v roce 2050 se počet lidí s demencí odhaduje na 135 miliónů.

Alzheimer Europe v roce 2009 odhadovala, že v ČR žije více než 123 000 lidí s demencí. V roce 2013 už podle stejných odhadů bylo u nás lidí s demencí o 20 000 více (143 000). [<http://www.alzheimer.cz/alzheimerova-choroba/co-je-demence/>].

Sociálně pedagogická práce tohoto typu má více podob, které uvádím v následujícím přehledu:

1. Pracovník v přímé péči, pečovatel – pracovní náplní je pomáhat klientovi se všemi činnostmi během dne i noci, které on sám již nezvládne z důvodu fyzické slabosti, kognitivního deficitu (zapomínání, prohlubující se dezorientace, bludy, konfabulace apod.). Vedle této každodenní pomoci pečovatel stojí při klientovi dnes a denně, zná všechny jeho projevy, reakce, strachy, doprovází ho na pravidelné volnočasové aktivity, umí si vysvětlit to, co klient již nedokáže správně vyjádřit. Díky velmi blízkému kontaktu, který je tímto oboustranně navázán, má pečovatel možnost klienta ovlivňovat, povzbuzovat ho, tišit jeho obavy a vysvětlovat mu vše, co klient potřebuje; je mu oporou a průvodcem. Často jsou touto cestou navázány velmi hezké vztahy plné důvěry a náklonnosti. Někteří z těchto kolegů mají sociálně pedagogické vzdělání, někteří nikoliv.
2. Zdravotní sestra – pracovní náplní je bdít nad aktuálními a dlouhodobými zdravotními stavy klientů, podávat léky a provádět spolu s přítomným praktickým i odborným lékařem vizity a vyšetření u specialistů. Klienti, přítomní v zařízení jsou zpravidla ve věku vysokého senia a jejich polymorbidní stavy vyžadují intenzivní sledování a kompenzace stavu. V tomto ohledu zdravotnický personál koná pouze svou práci, ale sociálně pedagogická činnost je k ní přidružena každý den, neboť zdravotní sestry vždy stojí po boku pečovatelů, pomáhají jim a verbálně působí na klienty ve srovnatelném měřítku.
3. Aktivizační pracovník – náplní práce je vytvářet ucelené plány aktivit pro klienty, pro každé dopoledne a odpoledne v měsíci. Tyto aktivity

musejí být různorodé, odpovídající schopnostem klienta a podporující jejich dosud zachované dovednosti. Mezi důležité činnosti, prováděné každý den, patří trénink paměti, reminiscenční terapie s kufříky vzpomínek, cvičení a protahování svalů, míčové hry, zpěv, trénink jemné motoriky při výrobě sezonního pečiva nebo ozdob do interiéru, poslech čteného slova, malování, práce na zahrádce. Tato sociálně pedagogická činnost je pro klienta nezbytná z důvodu možnosti zachovat a udržet určitý systém dne a předvídatelnost. Všichni tito kolegové mají sociálně pedagogické vzdělání.

4. Vedoucí přímé péče – pracovní náplní tohoto vedoucího pracovníka je zodpovědnost za naplňování standardů a poskytování kvalitní péče, zaučování nových pracovníků; jeho povinností je kontrola chování všech pracovníků ke klientům i jeden ke druhému. Provádění pravidelných školení a každodenní výchovná práce se všemi členy personálu. Pravidelná komunikace s rodinami a jejich edukace. Většina kolegů má částečně vzdělání týkající se sociální pedagogiky nebo sociální práce.
5. Vedoucí zdravotnické péče – náplní práce je manažerská činnost v kontextu zdravotní péče, dohled nad zdravotnickým personálem a jeho výchova. Provádění pravidelných školení a kontrola provozu celého zařízení. Udržování vztahů v kolektivu i v rámci kontaktu s rodinami.
6. Metodik sociální péče – metodický pracovník je zodpovědný za proškolení personálu na všech zařízeních, aby všichni žili podle stejné vnitřní firemní kultury a všude byla dodržována shodná pravidla. Pomocí sociálně pedagogických postupů pomáhá týmům řešit situace zátěžové pro klienty i pro personál, pracuje s týmy v kontextu duševní hygieny, autogenního tréninku, možnosti se svěřit apod.
7. Dobrovolníci – do zařízení přicházejí dobrovolníci, kteří chtějí podle svých možností a vzdělání pomáhat v poskytování péče. Jde o lidi provádějící arteterapii, specializovanou reminiscenční terapii, etikoterapii a různé druhy dílčích terapií, jako jsou individuální rozhovory s klienty, bazální stimulace, upevňování kontaktu s rodinou apod.

V závěru tohoto výčtu nemohu opominout několik důležitých faktů, vztahujících se k tomuto tématu:

- Na pozice pečovatelů a aktivizačních pracovníků se často hlásí i lidé, jejichž vzdělání je násobně vyšší, než ukládá Zákon o sociálních službách a předpisy o nutné kvalifikaci vydané MPSV. Je to velmi zajímavý jev, který mi kolegové popisují tak, že chtěli cítit lidskost, a proto odešli ze svých původních (administrativních, exekutivních, manažerských apod.) pracovních pozic.
- I směnové a vrchní sestry, se svým zdravotnickým vzděláním, musejí mít silné povědomí o sociálně pedagogické práci, protože pouze s „rozdáním léků, převazy, infuzemi a resuscitacemi“ by v systému této péče nevystačily. Od tohoto faktu se odvíjejí i jejich empatické, verbální a ovlivňovací předpoklady.
- V systému této sociálně pedagogické práce jsou v určitých chvílích všechny úrovně řízení silně propojeny, bez ohledu na kompetence. Když je potřeba, úklidový personál jde pomoci člověku, který se ztratil na zahradě. Ředitel jde na pokoj utěšit klienta, který zatvrzele očekává nálet v rámci 2. světové války. Zdravotní sestra jde pomáhat při aktivizačních činnostech.

2 ŽIVOTNÍ UDÁLOST

V této kapitole se budu věnovat obsahu pojmu životní událost.

2.1 Životní událost v interdisciplinární perspektivě

Klíčová životní událost hraje v životě člověka zásadní roli, roli výhybky na kolejích. V mnoha případech jsme tam, kde jsme a tím, kým jsme, vlivem jedné nebo několika málo zásadních životních událostí. Životní události popisují náhlou změnu v životě člověka, přechod z jedné životní fáze do druhé. Tyto změny jsou kvalitativního charakteru, jsou situovány v konkrétním čase a oddělují od sebe, co předcházelo od toho, co následovalo.

Domnívám se, že v oblasti uvažování nad životními situacemi lze využít filozofii fenomenologie. Podle její nauky, jejímž autorem je E. Husserl, je žitý (lidský) svět vystavěn na významech, které lidé v procesu interakce přikládají věcem a událostem. Pojem „Lebenswelt“ byl poprvé použit v 19. století v kontextu biologie a botaniky, následně přešel do křesťanské filozofie náboženství. G. Simmel a W. Dilthey tento pojem uvedli do „filozofie života“. E. Fink, následovník E. Husserla a M. Heideggera, který se zabýval naukami G. W. F. Hegela a F. Nietzscheho se také fenomenologicky dotýká pojmu životní událost, v rámci různých forem, kterými se člověk vztahuje ke světu. Jeho nauka se opírá o pojem hry, ta podle Finka ukazuje člověku v konečnosti jeho života celý svět a prostřednictvím hry je také možné pochopit postavení člověka ve světě. Tuto úvahu částečně potvrzuje i myšlenka: „životní události a příběhy nám umožňují na jedné straně proniknout k významům, jež lidé přikládají svým zkušenostem a sociálním světům“. (Bertaux, 2003).

Řetězec životních událostí nebo stavů v různých oblastech života, které člověk zažívá od narození do smrti, se označuje jako životní dráha (Alan, 1989).

Navzdory faktu, že každý lidský život je jedinečný, lze pomocí kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod, zkoumat životní dráhy respondentů výzkumů a hledat mlžné shodné nebo rozdílné znaky životních událostí a důsledků zážitků a následného obdobného směřování v životě různých lidí.

2.2 Životní událost jako metodologický přístup

Sociální pedagogika nalézá v životních událostech rozsáhlý výzkumný a pracovní materiál. Prostřednictvím kvantitativního i kvalitativního zkoumání životních drah, sociální pedagogika může velmi podrobně mapovat změny ve společnosti, jejich příčiny a také možnost řešení problémů lidí, kteří se ocitli, také vlivem těchto změn, v nevýhodné nebo ohrožující sociální situaci.

Životní události se lineárně i kauzálně skládají v řetězec, který nazýváme životní dráhou. „Koncept životní dráhy umožňuje zkoumání forem a uspořádání soukromého života a jeho kombinování s životem pracovním z hlediska posloupností, časování a významů důležitých životních událostí a přechodů v biografickém, sociálním a historickém čase. Biografický čas provazují jednotlivé události v životě jedince s událostmi, které v jeho životě těmito událostem předcházely, a mohly mít vliv na jeho rozhodování, jednání a událost v jeho pozdějším životě. Historický čas propojuje jednotlivé události v životě jedince s významnými strukturálními a kulturně-institucionálními změnami v různých historických obdobích, a umožňuje srovnání mezi různými generacemi, které procházely v obdobích těchto změn různými fázemi životní dráhy. A konečně sociální čas odkazuje k věkově specifickým normám a očekáváním.“
[http://dav.soc.cas.cz/uploads/8fec7b305dfff88dcca7740aadad23dd8517c46_DaV_2014-1_Web_5-24.pdf]

Nad stěžejními životními událostmi se zamýšlí Bundrant (2019) ve své stati 12 Most Important Milestones in Life to Grow Through.
[<https://www.lifehack.org/828777/milestones-in-life>].

3 VYTVÁŘENÍ VZORCŮ ŽIVOTNÍCH DRAH

V této kapitole se budu zabývat problematikou utváření vzorců životních drah, které tvoří základ pro vývoj osobního a profesního směřování jedince.

3.1 Životní dráha

„Život jedince je postupně tvořen jednotlivými akty – událostmi, které se postupně řetězí a strukturují a ze zdánlivě nahodilých a elementárních jev, spojených s jedince, se kontinuálně skládá svébytná entita, která je provázána jednak s vědomím jedince a s jeho osobností, jednak s jeho sociálním polem. Ze shluku postupně vyjevovaných událostí se skládá entita, která má svou strukturu, temporalitu, styl a vnitřní podstatu. Tato entita se vyjevuje vnějšími projevy, s nimiž je imanentně propojena. Životní entita jedince v časovém projevu a v návaznostech je jeho životní dráhou. V opačném směru konkrétní životní události jedince jsou výpovědi v prvním plánu o jeho životní dráze, v druhém plánu jsou výpovědi o individuální životní entitě.“

„Životní dráhu lze definovat jako řetězec úzce propojených událostí nebo stavů v různých oblastech života, které člověk zažívá od narození do smrti. I když koncept životní dráhy odkazuje k individuálnímu životu, nelze ho chápat izolovaně od společenského kontextu.“ (Hašková, s. 11).

Životní dráhu je možné nahlížet i jako „průnik individuálního a společenského, biografie a historie“. (Hudečková, Zagata, 2007, s. 69)

Životní dráha osobnosti je „souhrnem po sobě následujících prožitků a čin jedince, které jsou vyvolány vnějšími příčinami a ovlivněny vnitřními podmínkami, a které tvoří životopis jedince“. (Smékal, 2009, s.392)

Životní dráha člověka je fenoménem individuálním, současně však naprosto všeobecným. „Mít životní dráhu“ je univerzální, masový, pro všechny platný atribut. Bytí člověka se vyznačuje svou jedinečností, tato jedinečnost se současně realizuje ve společnosti ostatních, proto lze říci, že individuum je jedinečné právě díky své sociálnosti.

Životní dráha je mapou cesty, po které člověk šel, a pojí se tak s konkrétními představami o počátku této cesty, křižovatkách, vrcholech, o stanovování cílů, bojích, krizích, o návratech. Pojem životní dráhy je charakterizován čtyřmi základními dimenzemi:

1. Délka – cesta odněkud někam, orámovaná narozením a smrtí.
2. Šířka – průběh životní dráhy v konkrétním horizontálním prostoru; fyzický, geografický a sociálně historický rozměr existence, sociokulturní jevy.
V rozmezí „užší – širší“ zde stojí jevy jako psychofyzická vybavenost jedince, zájmy, dovednosti, členitost, obsah a struktura dne, sociální status, profesní úspěch, determinace místem bydliště, regionu apod.
3. Výška- průběh životní dráhy v konkrétním vertikálním prostoru; v kombinaci s biografickým časem je tvarována křivka vývoje. V rozmezí „nahoru – dolů“ zde stojí jevy jako stupně vzdělání, kvalifikace, biopsychické předpoklady, výkon, příjem,
4. Váha – význam životní dráhy, její hodnocení; tuto kategorii je téměř nemožné objektivně postihnout, je velmi proměnlivá a obtížně uchopitelná. Hodnocení významu životní dráhy lze nahlížet obecně ze dvou hledisek:
 - a) v rovině sebereflexe, sebehodnocení jedince, interpretace hodnoty vlastního života, je zákonitě velmi subjektivní a vztahující se jak minulosti, kterou již nelze změnit, tak k budoucnosti, v níž lze realizovat vytyčené cíle.
 - b) v rovině zpětné vazby ze strany společnosti a okolí. „Tento typ hodnocení má eminentně sociální a sociologicky relevantní povahu: je důležitým referenčním systémem pro tvorbu sebehodnocení, je výrazem vlivu užší i širší společnosti na náš způsob jednání a na životní dráhu, na postavení člověka ve společnosti a jeho změny. A z okruhu *těch druhých* pocházejí hodnotitelé člověka, jehož životní dráha se již uzavřela. Všechny aspekty těchto hodnocení vykazují značnou pohyblivost, rozmanitost a rozpornost.“

„U všech základních dimenzí životní dráhy se setkáváme s jejich limity. Z toho vyplývá, že sociologie životní dráhy je v tomto smyslu sociologií lidské konečnosti. Na rozdíl od globální společnosti (jejich struktur, její demografické, ekonomické, sociální, politické a kulturní produkce a reprodukce) - ta neustále kráčí dál, rozvíjí se, kontinuálně pokračuje, s jinými lidmi a sociálními skupinami. Sociální skutečnost kráčí dál – bez nás.“

„Biografický čas provazuje jednotlivé události v životě jedince s událostmi, které v jeho životě těmito událostem předcházely, a mohly mít tak vliv na jeho rozhodování, jednání a události v jeho pozdějším životě“ (Hašková, Uhde, s. 26).

V současné době jsme svědky a prožíváme důsledky významných sociálních, institucionálních, politických, ekonomických a kulturních proměn, které se udály ve společnosti za několik posledních desetiletí. Pod vlivem těchto událostí se proměnilo chápání mezilidských a partnerských vztahů a jejich uspořádání, proměnily se genderové vztahy, trh práce, rozložení sil mezi soukromým a profesním životem. „Tyto významné změny se odrážejí na realizaci, poslušnosti, časovosti a ve významech důležitých životních událostí a přechodů, které tvoří základ životních drah jedinců a podílejí se na konstrukci jejich identit. Ačkoliv jsme v současné době svědky významných proměn životních drah, nezasahují tyto proměny všechny části populace stejným způsobem a ve stejné míře.“ (Hašková, s. 11).

Zkoumáním životních drah a jejich srovnáváním lze mapovat rozdíly mezi jedinci i mezi sociálními skupinami.

„Počátky přístupu zkoumání životních drah jsou historicky zasazeny na počátek 20. století a pojí se s představiteli tzv. Chicagské školy, zejména se studií W.Thomase a F. Znanieckeho, která zachycuje životní historie a trajektorie polských migrujících. Tito američtí sociologové zdůrazňovali dlouhodobě sledovat životní příběhy lidí, pokud chceme pochopit životy jedinců v měnícím se prostředí.“ (Hasmanová – Marhánková, Kriedl, 2012, s. 23).

„Jejich dílo je první ve světové sociologii, které je založeno na empirickém materiálu, na studiu tzv. osobních dokumentů, dopisů, autobiografií, životopisů, dotazníků a anket.“ (Petrusek, 2011, s.129)

„Analýza životních drah klade důraz na zkušenost a jednání člověka v rámci možností a omezení historickými a sociokulturními podmínkami a v kontextu sítí sdílených vztahů, a to v průběhu celoživotního procesu stárnutí a pohybu napříč věkovou strukturou, přičemž v perspektivě životních drah působení jednotlivých událostí přímo závisí také na jejich načasování v životě člověka. (Hašková....., s.27).

Při zkoumání životních drah je sledován výskyt životních událostí, případně jejich absence, dále jejich časování, souslednost a význam. Rozlišují se i specifické body v životní dráze člověka:

1. Přechodová událost (tranzice) – popisuje závažný, očekávaný životní přechod. V tomto bodě člověk přebírá novou roli, status, konstruuje svou novou sociální identitu s novými právy a povinnostmi. Nástup do prvního zaměstnání, narození prvního dítěte, zařízení vlastní domácnosti).
2. Bod obratu (turning point) – popisuje neobvyklou událost, která je vnímána jako negativní. (počátek chronického onemocnění, úmrtí dítěte, nezaměstnanost, nastěhování zpět do domácnosti rodičů).

„Na rozdíl od tranzic se body obratu vyznačují tím, že neumožňují vypravěči dát svému životnímu příběhu progresi. Jsou spojeny spíše se stagnací, regresí a ztrátou kontroly nad životem.“ (Shirani, Henwood 2011). Při analýzách životních drah v kontextu celospolečenského dění a jeho proměn se hovoří o soudobém odkládání přechodových událostí v soukromých životech lidí, a to z důvodu mnoha změn společenských, existenčních, rodinných a dalších. Následkem odkládání událostí, které se dříve realizovaly zákonitě, v odpovídajícím věku a bez hlubších analýz ze strany jedince, je vznik tzv. dominového efektu přechodných událostí. Ten v důsledku zpoždění jedné životní tranzice zapříčiní zpoždění dalších tranzic nebo jejich úplné nezrealizování. Tento jev se zobrazuje v celém dalším životě jedince a ovlivňuje samozřejmě i jeho okolí, které je s ním spojeno sociálními vazbami.

Paradoxem je, že soudobá společnost, pro níž je charakteristické oslabováním sociálních norem, přesto vyžaduje určité formy chování co do výskytu událostí,

časování a posloupnosti, a lidé jsou stále svázáni silnými normativními očekáváními vztahujícími se k průběhu životních drah.

V souvislosti s životními tranzicemi souhlasím s názorem, že normy v oblasti soukromého života jsou ve svém působení silnější, než normy v oblasti pracovního života. (Setterseten, 2003).

Vliv klíčových událostí, prožitých v dětství, na průběh následného života, vyústil celkem do tří hlavních životních drah:

- pokračování v modelu chování, převzatém z původní rodiny, včetně chování a postojů, s nimiž respondent nesouhlasil, ale nebyl schopen se jim vzepřít a cokoliv změnit.
- odchýlení se od všeho zmíněného se snahou vytvořit jiný, lepší model rodiny; často však zatížení z původní rodiny bylo natolik velké, že respondent začal nevědomky naplňovat původní vzorce chování.
- snaha na vše původní zapomenout ve formě odvržení původní rodiny (někdy rodina respondenta zavrhla dříve) a hledání sociálního prostředí, které by rodinu nahradilo. S programovou snahou nemít dvě vlastní potomky a nezmnožovat pocíťovanou dysfunkčnost a životní prázdnotu.

3.2 Životní vzorec

Životní vzorec lze chápat jako určité schéma chování člověka, částečně jako vstupní informace, které v důsledku spoluvytvářejí toto schéma, získané z genetického materiálu rodičů, jako jisté, vývojem neměnné, dispozice, podobně jako temperament. Z větší části ale, podle mého názoru, jde o určitý duchovní koncept, do značné míry neuvědomovaný a nevědomý, soubor smýšlení, chování a jednání, který je výsledkem zážitků a reakcí na ně, a který se reflektuje v každodenní prezentaci osoby jako celku. Životní vzorce se začínají utvářet v nejranějším věku, některé teorie hovoří o vlivu atmosféry okolí na sotva počatý nový život, začínající v děloze svůj prenatální vývoj.

Tento vzorec, pro každého člověka jedinečný, je podle mého názoru, především odrazem konkrétních životních situací, které v určitou dobu, při určité konstelaci okolností, zanechaly v člověku po sobě určitý otisk, někdy vratný, někdy nevratný. Podle toho soudím, že životní vzorec není rigidní entita, ale může se za určitých

předpokladů chovat plasticky. Samozřejmě v tomto ohledu je stěžejním činitelem vnitřní nastavení člověka, přítomnost či nepřítomnost složek charakteru, svědomí, individuálního prahu citlivosti, adaptability apod.

Je mnoho lidí, kteří se zejména v dnešním složitém společenském klimatu, snaží o jisté dekódování a následnou změnu svého životního vzorce, neboť mají za to, že jejich původní nastavení, jim činí ze života peklo, které nejsou schopni při nejlepší vůli a snaze racionálně ovlivnit. Dávám těmto lidem zapravdu v tvrzení, že meandry životního vzorce jsou mnohdy zasunuté v nevědomí a my už sklízíme jen plody těchto schémat, která jsou vytvořena kdysi v dávnověku, často bez našeho vědomého přičinění, devastační a k nežítí. Podle některých teorií a i výsledků z praxe soudím, že tato vnitřní přenastavení jsou možná a blahodárná.

Současně soudím, že životní vzorec člověka existuje v těsné návaznosti na profesní vzorec. Mechanismy, hodnoty, myšlenky a činy zastávané v osobním životě, se podle všeho přelévají a infiltrují do hodnot, prosazovaných v profesi. Mohu tak soudit ze svých zkušeností s lidmi, které jsme měla možnost poznat zblízka v osobním životě a ještě více z příkladů kolegů, kteří za mnoho let mé praxe v sociálně pedagogické práci se mnou sdíleli situace jak osobní, tak profesní.

Jádro životního vzorce bezpochyby tvoří postoje a schémata chování, která jsou do značné míry ustálená, opakující se, a, podle mého názoru, s postupujícím věkem člověka, stále více se zakořeňující. Člověk, uvědomující si, kam ho „srdce táhne“, si zvolí právě proto profesi, která by mohla konvenovat jeho osobnostnímu směřování. Tímto tématem jsem se zabývala ve své diplomové práci a její výzkumná část v oblasti pomáhajících profesí, přinesla podobně hovořící závěry. Sociální pedagogové, respondenti výzkumu, tam pomohli objasnit a dokázat, že podle svého vnitřního založení a hodnot, si záměrně vybrali profesi, která jim přinášela pocit naplnění, nadčasovosti a zhmotnění všech atributů lidské slušnosti a pomoci. A to i přesto, že v jiné profesi by byli finančně ohodnoceni lépe. Současně se ve výzkumu projevilo, že osobní hodnoty těchto lidí v soukromí, se překrývaly s hodnotami a postoji, které zastávali ve své profesi a záměrně je tam také prosazovali u nových kolegů.

Někdy, jak jsem již uvedla, je člověk schopen životní vzorec přetvořit a měnit jeho směr. Mám za to, že je to proces:

1. Záměrný, cílený, vždy velmi obtížný, neboť mnoho vnitřních schémat stalo se již časem rezistentními vůči vnějším vlivům.
2. Nezáměrný, spuštěný závažnou událostí s drtivým dopadem na integritu člověka.

Některé životní vzorce mohou být velmi devastující a de facto neovlivnitelné.

Pro analýzu životních událostí, skládajících životní vzorce a následně i celé životní dráhy je nutné, jak uvádějí Scott a Alwin, studovat nejen to, jak vypadá život člověka v současnosti, ale také to, co se odehrávalo v životě v minulosti. Tyto podrobné analýzy, vzhledem k provázanosti jednotlivých událostí v různých oblastech života, vedou k porozumění procesům, které stojí za pohybem lidí v sociálním systému, či pro predikci toho, co lze očekávat v jejich životech do budoucna

[http://dav.soc.cas.cz/uploads/8fec7b305dfff88dccda7740aadad23dd8517c46_DaV_2014-1_Web_5-24.pdf].

4 OSOBNÍ HODNOTY V KONTEXTU VYTVÁŘENÍ ŽIVOTNÍCH VZORCŮ

V této se kapitole budu věnovat otázce, jakou roli hrají hodnoty v lidském životě a jak se podílejí na utváření životních vzorců.

4.1 Osobní hodnoty na pozadí životního vzorce

Hodnoty v lidském životě. Nehmatatelné entity, životní postoje, názory a osobní přesvědčení, podle nichž člověk žije svůj život. Každý je sbírá jiným způsobem a z jiných zdrojů. Naše názorové a hodnotové formování se a vývoj se zrcadlí v našem životním vzorci. Tento duchovní koncept představuje jakýsi notový part, podle něhož jdeme svým životem, a který v sobě nese i informace zasunuté do podvědomí, jež nás ale ovlivňují nezmenšenou měrou. Základ životním vzorcům je pokládán výchovou v rodině, přebíráním vzorů od nejbližšího okolí a dále jejich konfrontováním s hodnotovými rámci v širším okolí. Ačkoliv existuje soubor určitých nadčasových, nesmrtelných a nepopíratelných hodnot a ctností, každý člověk během své cesty zvnitřní hodnoty různé a v různých kombinacích. Jak jsem již uvedla, v každé lidské společnosti platí určité základní hodnotové rámce a etické kodexy, předávané z generace na generaci, obecně mám však za to, že zvnitřňování a žití hodnot je velmi individuální záležitostí. Vzhledem ke složitosti cest, po nichž člověk jde a díky nepředvídatelnosti událostí, které na těchto cestách potká, a které ho formují, vzhledem k tomu, že tatáž situace nezpůsobí u různých lidí shodnou reakci a nezanechá shodnou stopu, vzhledem k velmi individuálnímu vnitřnímu uspořádání každého člověka, zejména s ohledem na složky osobnosti člověka, jakými jsou mj. empatie a svědomí, si dovoluji s úspěchem pochybovat, že existují byť jen dva lidé, kteří žijí svůj život podle shodných hodnot.

Už jen zmíněné svědomí – „vnitřní mravní regulativ člověka, způsobilost jedince provádět sebekontrolu vlastního jednání, samostatně formulovat mravní povinnosti, a to především vlastní, požadovat na sobě jejich plnění a provádět sebehodnocení vlastních činů.“ [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sv%C4%9Bdom%C3%AD], je, podle odborných psychologických studií, nepřítomno u 5% populace – tento „vnitřní hlas“ u nich nikdy nebyl ani nebude přítomen. Vše uvedené ovšem nikterak nepopírá fakt, že každý člověk si v sobě vždy nese určitou kostru z hodnot, podle

nichž se, vědomě nebo nevědomě, řídí. Částečně je přebral výchovou od rodičů, částečně formováním ze strany společnosti, posléze si (někdo) našel sám své vlastní. Hodnoty, osobní i profesní, jakkoliv neviditelné, jsou v průběhu života hledány, nacházeny, přebírány, zavrhovány, deformovány, přehodnocovány a někdy ztráceny. V každém případě hrají v lidském životě stěžejní roli a mají ničím nezastupitelný význam. Povaha hodnot, které člověk zastává a žije, je ovlivněna mnoha okolnostmi, mohou se lišit podle charakteru a povahy člověka, podle jeho věku, zkušeností, vzdělání, profese. Rozmanité životní zážitky a křížovatky s sebou přinášejí i hodnotové střety a pády, stejně jako odbočky v životních drahách, které jsou těmito hodnotovými střety zapříčiněny.

Osobní i profesní hodnoty představují body v našich životech, k nimž se lze vztahovat, o které se lze opírat, i když vše kolem v některých obdobích života začíná pozbývat smyslu. Držet se svých hodnot je v některých životních situacích nutností pro to, aby člověk zůstal sám sebou. Osobní hodnoty, vyrůstají z podstaty každého člověka, kterou tvoří získaný, zděděný základ, vliv výchovy, působení prostředí, individuální míra fyzické a psychické odolnosti, síla vlastního charakteru a ducha, schopnost reagovat v situacích, adaptabilita apod. Následně přicházejí den za dnem životní události, které zmíněné materie podrobují zatěžkávací zkouškám a mají (de-)formující účinky. Z toho všeho vyrůstají naše hodnoty a z nich složené životní vzorce, které se do určité míry mohou během života měnit, proměnou preferencí vlivem našeho stárnutí, působením klíčových životních situací a podobně.

Výška hodnoty je určena emocionální odezvou nebo hodnota je nejlepší možnost situace.

Zastávání osobních hodnot, někdy vyžaduje osobní statečnost a schopnost tato přesvědčení obhájit – před ostatními, ale někdy i sám člověk před sebou. Statečnost a hrdinství, podle mého názoru v soudobé společnosti palčivě chybějí. Každý den ve společnosti, která v čase postmoderny rozpustila téměř všechny hodnotové rámce a etické normy, představuje určitou výzvu, jak si zachovat tvář, stejně tak jako každý den se člověk dostává do situací, které stabilitu jeho hodnot ohrožují. Mám za to, že je velmi důležité, aby člověk našel v sobě odvahu vystoupit z davu

a postavit se názorové nebo mocenské převaze, aby své hodnoty potvrzoval sám v sobě a tím šířil i příklad správných, rovných postojů do svého okolí. V situacích, kdy člověk riskuje vnější i vnitřní zranění proto, aby si zachoval vlastní integritu, se hodnotové rámce pevně ukotvují a vytváří se tak i zdravý životní vzorec.

Individuální hodnoty a postoje člověka jsou svébytné, stejně jako životní vzorce, které z těchto základů vyrůstají. Současně ale tyto tisíce hodnotových žebříčků jsou formovány a dále existují v kontextu společenského zřízení, které je obklopuje. Každá společnost a její hodnotové rámce se odrážejí v lidech, kteří v ní žijí a pracují.

Po uzavření doby „vlády jedné strany“ se během 90. let 20. století v naší společnosti projevoval výrazný vliv postoje „utrhnout se ze řetězu a dopřát si, co dosud nebylo možné“ a tyto trendy v mentalitě části obyvatel se bohužel, podle mého názoru, promítly do nálady většinové společnosti a do morálních a etických principů. Část z, do té doby uznávaných hodnot, se proměnila. A s nimi i životní vzorce.

Je faktem, že 90. léta minulého století přinesla změny ve všech částech společnosti v naší zemi. Přestaly platit tradiční vzory morálky a lidskosti, zřejmě jedinými uznávanými hodnotami se staly obří finanční zisky a mladistvý vzhled, mnoho lidí zažívalo pocity vykořeněnosti a nevěděli, kam směřovat a co chtít.

Až do současnosti je ve společnosti patrné jakési stigma - je velmi složité rozpoznat, co je spravedlnost a co je pravda, je obtížné vzepřít se nespravedlnosti, snad proto je někdy mlčících většina. Ale vždy lze rozlišit, co je lež. Bojování za vlastní i obecné hodnoty vyžaduje i odvahu unést následky této osobní statečnosti. Značnou roli hraje osobní nastavení každého člověka, jeho charakter, temperament a vnitřní síla. Jsou věci, které jsou špatné, ačkoliv je dělají všichni. A jsou věci, které jsou dobro, přestože je nedělá nikdo – v situacích vážných hodnotových střetů je třeba vyjít ze své ulity.

Bez ohledu na tehdejší politické poměry, bylo před tzv. Sametovou revolucí možné žít v atmosféře vědomí lidské sounáležitosti a uznávání obecných principů, značné vnitřní disciplíny, pokory a integrity rodin. Atmosféra se následně změnila na bezohledné prosazování jedince a jeho úspěchu, přišel diktát bohatství, úspěchu a fyzické krásy, která nesmí pominout. Tato nepsaná ale všudypřítomná ideologie se

přes média, tiskoviny a prezentací politicky činných osob přelila jako změna životních i profesních hodnot do všech oblastí lidského života, fatálním způsobem bylo ovlivněno hodnotové nastavení celé společnosti.

1. Hodnota rodiny a stálého partnera

- a) partnerská věrnost ustoupila na periferii zájmu, promiskuita je většinou přijímána jako běžná součást života
- b) manželství ztratilo svůj status funkčního i symbolického svazku svou lidí .

2. Hodnota péče o dítě

Pro založení rodiny se rozhodují lidé až po dosažení určitého materiálního standardu a stoupá procentu lidí záměrně bezdětných (Hašková,...) Cílem knihy je prozkoumání a vysvětlení fenoménu bezdětnosti v české společnosti. Autorka se dotýká široce diskutovaného tématu nízké plodnosti české společnosti a prodlužování období bezdětnosti mezi mladými lidmi (tzv. odkládání rodičovství). Jak dokladuje i následující výzkum: 68% of childless women without kids at home are happy in their marriages.

[https://www.researchgate.net/publication/264144811_A_Qualitative_Research_on_the_Voluntary_Childless_Family%27s_Choice_Motives_and_Social_Perceptions].

3. Hodnota zálib a volného času

Vysoké procento populace tráví ve svém zaměstnání většinu dne, až 16 hodin denně. Pod tlakem nutnosti nebo dobrovolného rozhodnutí vydělávat větší množství peněz, žijí velmi omezený civilní život. Tento jev je ve společnosti předkládán jako akceptovaný a dokonce žádoucí.

4. Hodnota citového života

Vnitřní svět mnoha lidí se překlopil k vyhraněnému egocentrismu.

Blížkost, důvěra a intimita byla nahrazena konzumem fyzických požitků.

Osobní hodnoty - myšlenky, názory, postoje, opěrné body, hluboká vnitřní přesvědčení nebo-li něco, „pro co má cenu žít“. Nebo také „nežít“. Osobní hodnoty a přesvědčení mají pro člověka v životě natolik nezastupitelnou roli, že nutnost zřít se jich a opustit je pod tlakem vnějších vlivů, může znamenat ztrátu veškeré životní

síly, ztrátu směru na cestě životem nebo ztrátu samotné této cesty. Jak dokládají mnohé příklady z klinické praxe psychologů a psychiatrů, ztráta víry a přesvědčení znamená tak značnou vnitřní bolest a vyvrácení z kořenů, že člověk volí raději ukončení svého života. Hodnoty, ať osobní nebo profesní, dávají našemu životu smysl. Tento fakt je zobrazen i ve filozofii logoterapie, která je na významu hodnot a smyslu lidského života postavena. Hledání smyslu i v těch nejtěžších životních situacích, tzv. vůle ke smyslu, je dobře patrná právě při výkonu sociálně pedagogické práce.

4.2 Osobní a profesní hodnoty sociálního pedagoga

Sociálně pedagogická práce je v mnoha ohledech velmi náročná profese a do značné míry je posláním. Přesto, jak potvrdily závěry mého výzkumu v rámci diplomové práce, lidé, kteří se této práci věnují, jsou ochotni tuto profesi upřednostnit před nabídkou jiné, finančně lépe ohodnocené práce. Takto silná motivace, jak opět potvrdil můj předešlý výzkum, vychází z osobních hodnot sociálních pedagogů, které jsou odrazem prožitých klíčových životních událostí.

Z mnohaleté osobní zkušenosti čerpám své přesvědčení, že sociální pedagogové v péči o klienty trpící demencí, jsou každodenně konfrontováni s určitou „oddaností“ svým osobním i profesním hodnotám a s mírou pevnosti svých přesvědčení. Osobní hodnoty těchto pomáhajících profesionálů se v mnohém propisují do profesních hodnot, důsledkem čehož je i fakt, že osobní a profesní život v této fyzicky, psychicky a odborně náročné profesi, se do značné míry prolínají.

Hodnoty představují, podle mého názoru, v lidském životě jeho páteř. O ní se člověk opírá v dobách úspěchů, ale především, když prochází obtížnými životními situacemi. Důležitost opěrné „páteřní“ funkce profesních hodnot zmiňuje i Hardyová: „The root of the profession is underpinned by core professional values which relate to human, legal and civil rights of the SU, the equality, dignity and worth of the individual to protect from discrimination and prejudice whilst maintaining person autonomy, independence and freedom of choice. They (social pedagogues) therefore must be sensitive to cultural and ethnic diversity and strive to end discrimination, oppression and other forms of social injustice such as

Ageism.“ Sociální pedagogové jsou do určité míry, prostřednictvím žití svých osobních a profesních hodnot a normativů, určitými lakmusovými papírky sociálního klimatu společnosti; morální a etické normy jsou každodenně zhmotňovány při výkonu jejich profese a případně jsou podrobovány revizi.

Hodnoty, které v jazyce logoterapie Viktora Emanuela Frankla, představují tzv. objektivní kvality a fungují nezávisle na lidské existenci, jsou, jak jsem již uvedla, oporou a páteří života člověka. „(.....) it was Dr. Viktor E. Frankl, the founder of Existential Analysis and Logotherapy, who espoused that "man's search for meaning is the primary motivation in his life." And it is this key principle, Dr. Frankl called it our will to meaning.“
[http://existentialpsychology.org/index.php?option=com_content&view=article&id=36:the-search-for-meaning-at-work&catid=36:articles].

Jak říká Frankl: „Lidskou povinností je vidět svět ve světle těchto hodnot – ty nám ukazují duchovní stránku naší existence, tzv. třetí oko. Být zavěšen na určité hodnotě, vydrží člověk velkou zátěž a uvěří ve smysluplnost života. Bytím v životě bez hodnot, které mají nadčasovou platnost, člověk ztrácí smysl jakéhokoliv svého počínání a utíká mu čas jakýmsi bloumáním v každodenní mlze nebo honěním se za prchavými, mělkými zážitky. Každá situace života, i ta nejtragičtější, obsahuje nějaký smysl, jen ho musíme najít a tím nalezneme způsob, jak naplníme svůj život. Jak Frankl (2000) dále uvádí, pokud ztratíme tento duchovní rozměr života, ztratíme všechno.“

5 VLIV ŽIVOTNÍCH UDÁLOSTÍ NA VÝKON SOC. – PED. PRÁCE

V této kapitole se budu zamýšlet nad prožitými osobními událostmi jedince a jejich vlivem na výkon sociálně pedagogické práce.

5.1 Životní událost jako karta

Životní události jsou jako karty, které člověk drží v ruce při hře. Některé má k dispozici již ve chvíli, kdy hra začíná, některé si „lízne“ až v jejím průběhu, část karet se k němu dostane od spoluhráčů; některé jsou přínosem, některé přítěží. Některými kartami člověk vyhrává a některé ho různými způsoby sankcionují. Domnívám se, že tento příměr dobře zobrazuje signifikantní podobnost. Není pochyb o tom, že životní událost má v lidském životě naprosto jasně determinující vliv. Prožité životní události, určují další směřování vývoje. Stejně jako u herních karet, záleží na barvě, hodnotě, funkci a vlivu, dopadu této události.

Život sám se rovněž do určité míry podobá hře. Na tuto souvztažnost upozorňuje i E. Fink v díle *Hra jako symbol světa*. Do značné míry ho lze ovlivňovat, plánovaně řídit a predikovat, hrát podle pravidel nebo je porušovat a vytvářet pravidla nová. V kontextu vývoje lidské společnosti jsou to právě zejména humanitní vědy a jejich aplikované obory, jejichž teorie a odborná praxe, přinášejí mnoho nových poznatků ke zmapování vývoje lidského života v rámci jeho osobních hranic a možností i v kontextu celé společnosti. Výchovný proces, systém vzdělávání, trávení volného času, rodinný život, kulturní život, prevence sociálně patologických jevů, vývoj atmosféry ve společnosti, myšlenková hnutí a tendence; ve středu zájmu pedagogických věd, teorie výchovy, sociologie, sociální psychologie, filozofie, antropologie apod. je člověk a jeho směřování.

Základem sociálně pedagogické práce a jejím hlavním nástrojem je osobnost pracovníka, jeho pozitivní vnitřní síla, odborné znalosti a hodnoty, jimiž naplňuje svůj osobní i profesní život. Prostřednictvím všeho uvedeného je možné vytvořit fungující, léčivý vztah pomáhající – klient. Sociální pedagog dává do své práce značnou osobní investici. Lindová (2016).

Události osobního života mají determinující vliv na výkon profese, při výkonu sociálně pedagogické práce je propojení obou světů, podle mého názoru, velmi markantní; důležité situace a z nich pramenící energie zaujímaných životní postojů

prostupují oběma směry. Podle závěrů provedeného výzkumu se respondenti jednoznačně rozhodli pro výkon této profese pod vlivem klíčových životních událostí a v rámci této profese chtěli naplnit i svá osobní očekávání. Současně zkušenosti a prožité situace při výkonu této profese se jednoznačně zpětně propisovaly do osobních životů.

5.2 Profesní život jako zrcadlo osobního života

Sociálně pedagogická práce je plna lidského potenciálu a energie, která proudí mnoha směry a ovlivňuje mnohé události, dává vyniknout mnohým souvislostem. Souvislostem osobního života, které má člověk možnost sledovat, jak se mu dějí před očima nebo jak zpětně vyvstávají v kontextu uplynulých let. Mám za to, že energie, která prostupuje touto profesí, tam přinášena a přeměňována pomáhajícími profesionály, proudí především v rámci dvou hlavních vztahových rámců. V prvním z nich je sociální pedagog, žijící svůj osobní život a svůj pracovní život, realizující se v pomáhající profesi. Vztahové siločáry, které jsou výsledkem působící energie obou světů pomáhajícího profesionála, vždy jasně vycházejí z jednoho zmiňovaného celku a ovlivňují druhý celek. V druhém vztahovém rámci existuje energie pomáhajícího profesionála a energie jeho klienta. I tady jsou patrné intenzivní siločáry, jdoucí od jednoho ke druhému a stejně tak v opačném směru.

Pomáhající profesionál se stará o člověka, který potřebuje jeho pomoc, ale současně je i tento sociální pedagog lidskou bytostí, která má svou minulost, z níž vyrostla jeho aktuální přítomnost. Minulost, která ho dovedla do pozice, že chce být průvodcem druhých v jejich těžkostech a trápení. V každém člověku je množství zážitků a zkušeností, které utvářely, vedle neoddiskutovatelného vlivu dědičnosti, jeho osobnost a její specifické rysy do soudobé podoby. Hluboký lidský příběh je přítomen v mnoha životech, ale záleží na vnitřním potenciálu člověka, zda dokáže svůj osobní životní příběh přetavit ještě v jinou hodnotu. Sociálně pedagogická práce je, podle mého názoru, pro tento účel jednou z nejlepších cest.

6 VLIV VÝKONU SOC. – PED PRÁCE NA FORMOVÁNÍ VÝVOJE OSOBNÍHO ŽIVOTA

V této kapitole se budu zabývat otázkou, zda a jak výkon sociálně pedagogické práce může zpětně ovlivňovat osobní život pomáhajícího.

Je faktem, že výkon práce ve všech pomáhajících profesích zpětně ovlivňuje i osobní život pomáhajících profesionálů. Ve své diplomové práci jsem, díky provedenému výzkumu, došla k závěrům, které dokazovaly, že sociální pedagogové do své práce vkládají nejen potřebný soubor svých profesionálních vědomostí a dovedností, ale do značné míry svou osobní citovou a lidskou investici, doslova své srdce. Tento fakt činí z pomáhajících profesí, zejména na poli sociální práce a sociální pedagogiky, profesi nezaměnitelnou, obdivuhodnou a výlučnou, zhmotňující apel na pomoc, na přítomnost mravních a etických rámců ve společnosti. Sociálně pedagogická práce není jen prostředkem a praktickým jevištěm výše uvedeného. Má i svůj zpětný ráz. Ve srovnání s ostatními profesemi, podle všeho intenzivnějšího charakteru, v tom, jakým způsobem její výkon zpětně ovlivňuje pomáhajícího profesionála. Blížkost utrpení a ochota ho napravit a zmírňovat, jako podstata zvolené profese, je reflexí obecných postojů z osobního života a má vliv na vidění vlastního odrazu v životech ostatních: „Nursing touches life, Nursing is right in there at the basic level of living and breathing. It sees people defining and experiencing their health in countless ways. Nursing gives witness to the greatest of humanity and the most horrific of human conditions. They can, and truly they must, ask themselves what these encounters mean for humankind in general and for themselves in particular.“ (Bagay, 2011).

6.1 Pomáhající a bezmocný (profese i postoj k životu)

Sociálním pedagogem se, podle mého názoru, člověk dílem stává a dílem s dispozicemi pro toto předurčení již přichází na svět. Výkon práce sociálního pedagoga znamená mít značné odborné znalosti a dovednosti, ale současně i velmi silný lidský potenciál, jehož přítomnost mnoho jiných profesí nevyžaduje (a mj. ani nikomu neposkytuje) – rozvinutou schopnost empatie, velké srdce a snahu pomáhat ostatním. Dalším nutným předpokladem pro tuto profesi je schopnost odolávat značné fyzické zátěži a obrovskému psychickému vypětí, které přichází z mnoha směrů. Jak zmiňují Moore a Jones ve své knize *Social Work and Dementia*, je

patrné, že mnoho pečujících se necítí dostatečně připravených a schopných, aby zvládli takto náročnou péči. „52 per cent of care givers felt that were not getting sufficient support to enable them for person with dementia. Caring for someone can lead to numerous repercussions for a persons mental and physical health and it seems that the feeling that not enough support is being given exacerbates these problems.“ Konkrétně v oboru institucionalizované péče o klienty trpící demencí, kde jsem realizovala svůj dlouhodobý výzkum, čelí sociální pedagogové, pracující zde na více, různých pracovních pozicích, denně neovlivnitelnému stresu v mnoha ohledech:

a) Nezměnitelné utrpení umírajících klientů.

Pramení z fyzických útrap, které jsou způsobeny objektivními příčinami (zmatenost, úbytek kognitivních funkcí, ztráta mobility, ztráta sebeobsluhy, polymorbidita, selhávání životně důležitých orgánů, inkontinence apod.) a silně ovlivněny subjektivními příčinami (pocit ohrožení nebo naopak neohroženosti, snaha utéci nebo někomu ublížit, podezřívavost, bludy, pocit ohrožení vyvolávající agresi vůči personálu, pocit opuštění apod.).

Jak jsem již v jedné z předchozích kapitol uvedla, sociálně pedagogická práce s těmito klienty je velmi vyčerpávající a pracovníci jsou každodenně konfrontováni s hloubkou „oddanosti“ svým osobním i profesním hodnotám a s mírou pevnosti svých přesvědčení. Jejich profesionální dovednosti ani osobní, lidská, investice nedokáže zvrátit klientův zhoršující se fyzický i psychický stav. Poskytovaná péče je založena na blízkém kontaktu s klientem, na znalosti jeho rodinné situace a osobní anamnézy. Součástí pečovatelského procesu je i reminiscenční terapie, proto sociální pedagogové znají detaily z klientova života se všemi specifiky, úspěchy i pády. Je faktem, že tímto pomáhající profesionál částečně vstupuje i do stávající rodinné situace a je prvním opěrným bodem pro rodinné příslušníky. Každý klient v těchto zařízeních má možnost žít obklopen empatickým přístupem pečujícího personálu a v krásném prostředí, vzhledem k primárnímu onemocnění demencí a dalším komorbiditám, je možné rámcově predikovat délku dožití. Ta se, i při zajištění nadstandartní péče, pohybuje v trvání od několika týdnů do několika, max. 9-ti, let.

Vliv na vývoj osobního života

Ošetřující personál a sociální pedagogové v každém zařízení, jsou konfrontováni s tímto sisifovským aspektem své profese; když si ji volili, věděli, že bude tato stránka tvořit nedílnou součást jejich každodenní reality. I při dodržování všech standardů kvality poskytované péče a při respektování nutnosti profesionálního odstupu je v určitých situacích velmi obtížné nevytvořit si ke klientům bližší vazbu. Riskantní a velmi zátěžovou se stává situace, kdy stávající rodina nabyde dojmu, že pomáhající profesionál se, přes proniknutí ke všemu „rodinnému stříbru i špinavému prádlu“, stává jakousi součástí rodiny a tím na něj přechází zodpovědnost za další vývoj nemoci klienta.

V osobním životě sociálního pedagoga může dojít ke změně v prožívání, ke snaze pečlivě vážit své citové investice.

b) Moc i značná zodpovědnost

Na moc i bezmoc (vychovatele) opět poukazuje druhá Finkova antinomie.

Akt dlouhodobého pomáhání klientovi s demencí, i přes to, že v počáteční fázi je nemocný klient na první pohled svým vzezřením a schopnostmi od zdravého člověka k nerozeznání, dává sociálním pedagogům do ruky značnou míru moci, která nesmí být zneužita. Personál v rámci péče chrání klienta před důsledky malnutrice, dehydratace, před rizikem pádu a dalších poranění, před nekontrolovaným a život klienta ohrožujícím opuštěním zařízení apod., zároveň je součástí pobytové služby i ochrana klienta před zneužitím jeho dezorientace ke spekulacím s majetkem apod. Do zařízení ke klientovi mají přístup pouze osoby, schválené rodinou, aby se zamezilo zneužití jeho podpisu na úředních listinách, k odvedení klienta ze zařízení pod záminkou vycházky apod.

Zodpovědnost za odvedenou práci je jistě součástí mnoha lidských činností, v péči o klienty s demencí jsou konotace této povinnosti do určité míry posunuty. Zodpovědnost a kvalitně odváděná práce, i při sebevětším nasazení personálu a s odbornými zásahy sester a lékařů, nelze klientův stav zvrátit. Tedy veškerá práce má zde bohužel vždy jediný konec, pacientovu smrt. Proto je třeba, aby sociální pedagogové byli předem srozuměni, jakou měrou bude při této práci denně zatížena jejich psychika, a aby hodnoty své práce našli tam, kde je potřeba je v tomto oboru

vidět: zkvalitnění života klienta, zajišťování důstojnosti a prodloužení času, kdy se může v rámci daných možností cítit vítaný, opečovávaný, potřebný, tedy šťastný.

Vliv na vývoj osobního života

Vědomí moci, v důsledku vše souvislostí péče, i nad životem klienta, je pro sociálního pedagoga velmi závazné a na tento svazující pocit je třeba se adaptovat, aby neznamenal pro psychiku pracovníka frustrující zátěž. Případy zneužití moci se vyskytují sporadicky a jsou vždy odhaleny a řešeny vedením zařízení. Nutnost uplatňování moci a nutnost (často neustále) rozhodovat za druhé, se do osobního života mnohdy promítá jako utkvělá snaha vše řídit, o všem rozhodovat a mít vše pod kontrolou i ve vztazích, v rodině a při jakémkoliv mimopracovním kontaktu. Tato neschopnost si odpočinout má velmi negativní dopad na osobní životy a zdraví sociálních pedagogů. V praxi se to projevuje především neustálým hlídáním mobilních telefonů, mailů a společných chatů zaměstnanců zařízení, a to od ranních do nočních hodin v rámci pracovních dní, dní pracovního volna i dovolených. Na druhé straně je také třeba zaměřit se na riziko, které může vznikat v důsledku chronického přetížení: sklouznutí k bagatelizaci problémů a rezistenci na utrpení, které přicházejí se zažíváním chronického stresu a s nutností denně rozhodnout o mnoha záležitostech, které mají všechny stejně vysokou prioritu.

Všudypřítomná obava a předjímání možných krizových událostí, které by ovlivnily životy všech klientů a členů personálu, do značné míry omezuje schopnost vést plnohodnotný osobní život. Se zmíněnou neschopností nebo nemožností si psychicky odpočinout, tvoří vše zmíněné pro pomáhajícího profesionála nebezpečný kolotoč, z něhož někteří často sesednou až při nevyhnutelném kolapsu fyzických a psychických sil.

c) Bezmoc.

Klientům lze pomoci pouze do určité míry. Všichni jdou cestou různě intenzivní a různě rychlé deprese, která je částečně mírnitelná odbornou lékařskou a ošetrovatelskou péčí, nikoli však zastavitelná.

Péče a pomoc spočívají v nastavení pravidel poskytované služby, která dílem odpovídají režimovým opatřením (zajištění základních životních potřeb, denní režim, řád určitých činností, aby byla zajištěna jejich pravidelnost neboli

předvídatelnost pro klienta a dílem reflektují individuálnost určitých přístupů, v závislosti na specifických rysech a zvyklostech každého klienta. Provádění péče má tedy svůj propracovaný systém, chronologii, míru příčin a následků. Sociální pedagogové jsou ale někdy, navzdory vysoké míře sofistikovanosti a plánovitosti poskytované péče, konfrontováni s pocitem bezmoci. Ten pramení z více příčin, z nichž jednu jsem podrobněji zmínila v předchozí kapitole. Druhý zdroj esenciálního pocitu bezmoci a určitého zmarnění je ten, že, dle některých závěrů mého výzkumu, zažívají pracovníci obavu specifického typu, a to pocit zmaru, zda má vůbec smysl se v životě o něco snažit, když stárí a degradace kognitivních schopností jednou všechny snahy a úspěchy produktivního věku smaže.

Vliv na vývoj osobního života

Zažití popsaného pocitu bezmoci a zmaru vybízí k úvahám o devastujícím vlivu na osobní život sociálního pedagoga, ale v praxi dokazuje často opačný jev - jako vedlejší produkt provedeného výzkumu vznikl závěr, který dokladoval, že se sociální pedagogové v těchto situacích často opřou o své základní hodnoty a naopak dojdou k přesvědčení, že je třeba mobilizovat duševní síly ve věku, kdy to má svou platnost, smysl a výsledky.

d) Vyčerpání kolegů.

Práce sociálních pedagogů a dalšího personálu v zařízeních se zvláštním režimem nikdy nekončí zlepšením stavu nebo vyléčením klienta. Z těchto zařízení vede cesta ven se pouze jedněmi dveřmi při jediné příležitosti. Každodenní vyčerpávající práce končí vždy smrtí toho, komu pracovníci věnují mnoho svých, i osobních, sil. Všichni ti vědí již ve chvíli, když k nám přichází, přesto se k němu chovají, jako kdyby byl na časově omezeném, lázeňském pobytu. Následně při zhoršování stavu jemu i jeho rodině personál zařízení stojí po boku a řeší vše, co de facto v závěru odpovídá hospicové, paliativní péči. Chvíle umírání a emoce rodiny, která u sociálních pedagogů často hledá oporu a nutnost osobně se vyrovnat s odchodem člověka, který byl v zařízení někdy měsíc, ale někdy 6-10 let, zákonitě zanechává stopy na každém pracovníkovi.

Vliv na vývoj osobního života

Práce sociálního pedagoga, mimo jeho odborných kompetencí v péči o klienty, ovlivňuje v mnoha ohledech i soudržnost pracovních kolektivů - ty jsou tvořeny především složitých a citlivých vztahů. Při výkonu své profese zažívají pomáhající profesionálové často emočně vypjaté chvíle, nezamýšlená citová pouta i názorové střety s rodinami. Protože náplň práce v těchto zařízeních je v určitém smyslu neohraničená a předěly mezi jednotlivými profesemi tvoří oboustranně propustné membrány, prolíná jakákoliv událost v zařízení napříč všemi úrovněmi, od úklidového personálu až po ředitele. Pozitivní i negativní momenty jsou sdíleny a ke každému se dostanou zpravidla všechny informace během chvíle. Proto každého člena týmu ovlivní vyčerpání jeho kolegy nebo kolegů, řeší s ním důvody a snaží se ho podpořit. Kolegové často sdílejí i informace z osobních životů, podporují se celé rodiny a chodí na společné akce. Někdy je hraniční vyčerpání kolegů mementem a varováním pro ostatní, aby se snažili o určitou vyrovnanost mezi pracovním a osobním životem a někdy revidovali míru svého profesního nasazení.

Výčitky rodin

Všichni sociální pedagogové v Domovech se zvláštním režimem již poznali, že do péče se přijímá nemocný klient, ale v důsledku také jeho rodina.

Tato často není schopna unést fakt, že jejich blízkému nelze pomoci k zachování života, ale pouze k poskytnutí špičkové péče v krásném prostředí. Žádný typ demence není léčitelný a rychlost chřadnutí nemocného je velmi individuální. Sociální pedagogové se aktem přijetí klienta, zpracováváním rodinné anamnézy a plánu péče, často nedobrovolně stávají svědkem letitých rodinných dramát a vin. Riskantní a velmi zátěžovou se stává situace, kdy stávající rodina nabude dojmu, že pomáhající profesionál se, přes proniknutí ke všemu „rodinnému stříbru a špinavému prádlu“, které někdy rodinný příslušník automaticky zveřejňuje, stává jakousi součástí rodiny a tím na něj přechází zodpovědnost za další vývoj nemoci klienta.

Málokterý rodinný příslušník má racionální náhled na celou situaci a zejména v soukromých zařízeních probíhá péče podle zaklínadla neviditelné ruky trhu: „platím si službu a tím si kupuji nesmrtelnost matky/otce. A běda, jestli tomu tak nebude.“

Vliv na vývoj osobního života

Tyto konotace jsou bohužel častou součástí poskytování sociálně pedagogické péče. V rámci psychohygieny jednotlivců i týmů lze k problému přistupovat přes schopnost uvědomit si, že rodinní příslušníci procházejí jakousi sekundární traumatizací, a že ne každý je schopen tak intenzivní psychickou, často mnoho let trvající, zátěž unést. Osobní život pomáhajících se tedy tímto způsobem dá postupně obohatit o intenzivní soustředění se na hodnotu své vlastní, zdravé rodiny, užívání si společných chvil, stanovení priorit. V ideálním případě dochází k zocelení psychiky a ke stabilnímu životnímu postoji, že zdravý a život si nelze za žádných okolností koupit.

e) Umírání a smrt

Pracovníci péče, zdravotníci sociální pedagogové stojí poskytují klientovi péči až do posledních chvil jeho života. V této souvislosti je velmi zajímavým jevem, že při nástupu do zařízení přijde zpravidla částečně soběstačný člověk, schopný komunikace a relativně samostatného života. V intencích nemoci dochází ke zhoršování celkového fyzického i psychického stavu až do stadia nutnosti poskytování paliativní péče a doprovázení v umírání. Mnoho rodin klientů žije v zahraničí a během odcházení sedí u klienta sociální pedagog

Vliv na vývoj osobního života

Uvědomení si nevyčísitelné hodnoty života není třeba zdůrazňovat, ta prostupuje pomáhajícími profesemi jako červená nit. V průběhu mé praxe vyšlo najevo, že přítomnost pečujícího personálu u umírajícího klienta a kvalifikovaná péče až do posledních dní, není součástí pouze hospiců, ale i zmíněných domovů se zvláštním režimem. Sociální pedagogové zde plní funkci tzv. listeners a kněží současně. [<https://www.nia.nih.gov/health/providing-comfort-end-life>].

Z uvedeného výzkumu vyplynulo, že lidé, vykonávající tuto sociálně pedagogickou práci, mají, pod vlivem profesních zážitků, pozměněný vztah k hodnotě životu, uvědomují si jeho rychlý běh a nevyzpytatelnost následujících chvil, během nichž se může jedinci změnit jeho dosavadní existence v pravý opak. U pomáhajících profesionálů v tomto oboru péče o klienty s demencí se objevují v důsledku úzkostné poruchy, panické ataky nebo skleslost a malomyslnost.

f) Psychická zátěž, způsobená traumatizujícími zážitky

Pro takto náročnou profesi, jejíž vliv nekončí odložením tužky po pracovní době, se, i podle zjištění mého předchozího výzkumu, rozhodují lidé s určitým specifickým psychickým a osobnostním nastavením.

Mé dlouholeté osobní zkušenosti ze sociálně pedagogické práce mě dovedly k hypotéze, která bylo posléze doloženo empirickými daty, že člověk se pro tuto profesi rozhodne, protože byl v dětství nebo mládí velmi silně ovlivněn určitým životním zážitkem; ten něco v životě člověka posunul a změnil úhel vnímání a chápání světa, směrem k určité nadčasovosti a duchovnímu rozměru. Cestou k výkonu profesionálního pomáhání tedy člověk následoval svou vnitřní potřebu a přesvědčení. Tato náročná profese má i svá úskalí. Situace, v nichž se ocitají klienti a jejich rodiny, často v mnohém pracovníkovi zrcadlí něco z jeho osobních zážitků. Sociální pedagogové tak realizováním pomoci, někdy způsobují psychická zranění sami sobě nebo u nich dochází ke znovuprožívání starých neuróz či traumatických zážitků, které byly příčinou rozhodnutí se pro vykonávání profesionální pomoci. Je také faktem, že dlouhotrvající chronický stres má na zdraví pomáhajících profesionálů drtivé dopady.

V článku uveřejněném v Journal of The American Geriatrics Society „Work-Related Stress May Increase the Risk of Vascular Dementia“ [<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1532-5415.2011.03777.x>] autoři předkládají výsledky své studie o vlivu dlouhotrvajícího, chronického stresu při výkonu profese a dalších spolupůsobících činitelů, na duševní zdraví pracovníků, kteří v důsledku popsaného mohou onemocnět vaskulární demencí a stát se tak klienty sociální péče, kterou předtím roky poskytovali jiným nemocným. Psychické vypětí, spojené s touto profesí, je samé paradoxně přivedlo do pozice klienta.

Vliv na vývoj osobního života

Profesionální péče o klienta trpícího demencí klade značné nároky na fyzickou i psychickou kondici sociálních pedagogů. Navzdory svému bytostnému přesvědčení o své schopnosti pomáhat, nelze jít až za hranice svých sil. Péče o nemocné s fatální

diagnózou znamená defacto nepřetržitou službu v poskytování energie a vlastního lidského potenciálu, při níž dochází k mnoha velmi zátěžovým situacím. Chronicky přetížená psychika se po určitém čase začne zrcadlit ve zdravotních potížích a některých nevratných psychických změnách.

6.2 Revize osobních limitů a hodnotových rámců

Když sociální pedagog nastupuje na své první pracovní místo, jeho odhodlání a entuziasmus odpovídají nadšení z vysněné práce, kterou si zvolil. Zpravidla se ponoří do plnění svých povinností veškerou dostupnou energií. Fyzická a psychická blízkost klientů v pobytových zařízeních má do určité míry opojný vliv a lze získat dojem, že v zaměstnání vzniká rodinná pospolitost. Sociální pedagog pozná klienta již ze vstupních materiálů, obsahujících podrobná, anamnestická data, rodina zpracovává jeho životopis, životní dráhu, včetně zdůraznění klíčových situací, které by mohly mít vliv na průběh a kvalitu poskytované péče. Tento přístup je nezbytný pro zdůraznění hezkých vzpomínek nebo naopak vyhnouti se těm negativním v průběhu specifického přístupu ke klientovi, kterým je tzv. reminiscenční terapie. Tento přístup ale také znamená určitou blízkost mezi sociálním pedagogem a klientem a ta se někdy v průběhu péče ještě prohlubuje. Často pomáhající profesionál, navzdory všem svým zkušenostem, zjišťuje, že ho profesní život následuje de facto až domů

Vliv na vývoj osobního života

Popsané situace přinášejí sociálním pedagogům cennou zkušenost, že ač sami profesionálové, zůstávají někdy zasaženi osobním vztahem s klientem a je tedy nutné, neustále si hlídat osobní hranice, za které je třeba nezajít. Někdy je nutné v průběhu let praxe dojít i k revizi svých osobních hodnot a přiklonit se k dalšímu doplňujícímu vzdělávání v oboru.

6.3 Transcendence i pád

Sociálně pedagogická práce s sebou nese pocity uspokojení z možnosti pomoci lidem v těžkých, mnohdy neřešitelných situacích, možnost kladně zasáhnout do běhu života někoho jiného. V některých situacích lze tíživou situaci a traumatizující průběh života ovlivnit způsobem, který přinese pocit vítězství a štěstí oběma

stranám – klientovi i pomáhajícímu profesionálovi. Někdy, i přes veškerou vyvinutou snahu, však „pomoc nepomůže“, případně pomůže jednorázově, ne trvale, a i tento pocit samozřejmě zasáhne obě strany. Někdy poskytovanou pomoc není možné po delší dobu zaznamenat, než se její působení může vyjevit. V každém případě lze říci, že výkon práce v pomáhajících profesích má ve zmíněných ohledech velmi specifické rysy a v práci sociálního pedagoga, pečujícího o staré, nevléčitelně nemocné a umírající lidi, je vše ještě umocněno. Situace, prožívané při výkonu této náročné profese, často nejsou jasně čitelné z hlediska morálky, etiky, chování rodinných příslušníků i samotného procesu umírání klientů a souvislostí s tím spojených. Lze zažít pocit transcendence z žití nadčasových hodnot dobra, poskytování nezištné pomoci, dávání citových investic, kterých primární rodina sama často není schopna ani ochotna. Lze také zažít pád z těchto ideových a humanistických výšin ve chvílích, kdy mj. rodina svého blízkého chodí do zařízení fyzicky i psychicky trápit a pomáhající profesionál nemá možnost klienta efektivně ochránit. Ve chvílích zjišťování bližších okolností ve snaze zjednat nápravu je možné přijít na fakta, že celá desetiletí tento dnes nemocný klient trápil nebo zneužíval tehdy své bezbranné děti a ony teď mají možnost mu to vrátit. Sřet blízkosti, pomoci, snahy konat dobro, zmírňování trápení s odlišnou realitou, která pomáhající profesionály často přiměje odkládat růžové brýle, je fatální a má značný vliv i na soukromý život pracovníků, kteří toto zažívají.

Vliv na vývoj osobního života

Výsledky sociálně pedagogické práce a jejich intervencí se dostávají po různých dlouhých době. Pro osobní život pomáhajícího profesionála je vždy důležitým poselstvím, neočekávat rychlý efekt, prvoplánový pocit štěstí a především neočekávat vděčnost, ať již příjemce pomoci nebo okolí. Energie, vznikající z úspěšné pomoci druhému člověku je někdy až extatická a přináší pocit hlubokého vnitřního uspokojení, které je obtížně popsitelné a nepřenosné. Výkon této profese přináší pracovníkům do jejich osobního života jednoznačně silné vědomí sebepřesahu jejich konání, které má obecnou, časově neomezenou, platnost. Toto vědomí přispívá ke kladnému sebepojetí a uvědomění si potřebnosti jejich profese, což výrazným způsobem ovlivňuje kvalitu osobního života.

Sociálně pedagogická práce má svá úskalí, zejména možné přecenění vlastních sil, vyčerpání fyzických i psychických rezerv a nedostavení se očekávaného výsledku profesního snažení. Tato situace je příznačná právě v péči o klienty s demencí, kde vklad většiny z odvedené vyčerpávající profesionální práce jako by neměl odezvu a smysl. U mnohých svých kolegů jsem měla možnost vidět, pod tlakem této práce, odliv jejich sil, hlubokou deziluzi a demotivaci a postupný pád celého systému profesních hodnot, který jim znemožnil pokračování v další práci. Často tyto hluboké otřesy, způsobené zpravidla dlouhodobým chronickým nepřiznáním si, že něco není v pořádku, silně zasáhly i další osobní život. Část z mých kolegů čelila v důsledku ztráty víry ve smysl své profese i ztrátě víry ve své nejbližší, rozvoji deprese nebo úzkostné poruchy.

Závěrem této kapitoly:

Sociálně pedagogickou práci vykonávají lidé, kteří disponují výrazným lidským potenciálem. V teoretické i praktické rovině se jedná o obor prostoupený lidstvím a empatií, stejně jako mnoha odbornými metodami a poznatky, které za dlouhá desetiletí pomohly ovlivnit životy a budoucnost mnoha lidí a skupin obyvatel, kteří umění a odbornost tohoto oboru v danou chvíli potřebovali. Tato společensky velmi potřebná a záslužná práce má natolik silný náboj, mnoho intenzivních souvislostí, eticky nejednoznačných momentů a odráží množství neuralgických bodů života celé společnosti, že v mnoha intencích prostupuje do životů i lidí, kteří ji vykonávají. Pomáhající profesionálové pracují podle svých odborných znalostí a dovedností a znají etického kodexu své profese, ale stále se jedná v prvé řadě o lidské bytosti, které jejich schopnosti a duševní síla přivedly k pomáhání ostatním. Výkon jejich profese tedy zákonitě prožívají i v civilní, lidské rovině a profesní zážitky ovlivňují jejich osobní životy. Konkrétně dochází ke zvýšenému důrazu na bezpečnost a soudržnost vlastních rodin, k rozhodnutí rodinu vůbec nezakládat, k větší míře snahy o ochranu života a zdraví, než je tomu ve společnosti běžné, v některých případech k reaktivaci vlastních duševních zranění. V mnoha případech dochází u pomáhajících profesionálů k přenastavení hranic míry ochrany vlastních duševních zdrojů jako prevence syndromu vyhoření. Stejně tak je častým jevem zažívání pocitu euforie a naplnění, dále potom silný pocit uspokojení z intenzity dopadů profesionální pomoci a ze zažití pocitu sebezpřesahu - vše uvedené má formující vliv na další průběh a kvalitu osobního života.

7 EMPIRICKÁ ČÁST

V teoretické části jsem se zabývala historickým a filozofickým pozadím sociálně pedagogické práce, včetně možností mapování událostí v životě člověka, na jejichž základě se jedinec rozhoduje na klíčových životních křižovatkách a naplňuje určité životní vzorce a dráhy – ty mají následně fatální vliv i na utváření jeho profesních drah.

Při výkonu své práce sociálního pedagoga jsem během mnoha let měla možnost sledovat a ovlivňovat fungování ostatních svých kolegů, práci pečovatелů, aktivizačních a sociálních pracovníků. Své zkušenosti a první výzkum jsem promítla do diplomové práce, v níž jsem se zabývala motivacemi a hodnotami sociálních pedagogů. Našla jsem odpovědi na své otázky, ale v průběhu následujících let jsem se dostala k mnoha dalším zkušenostem z praxe, mnohým informacím a poznatkům z osobních životů pracovníků, s nimiž jsem byla v každodenním kontaktu. Zjištěné skutečnosti měly natolik závažnou výpovědní hodnotu a objektivní, zásadní vliv na výkon práce sociálních pedagogů, že jsem se rozhodla pro rozšíření a prohloubení své původní diplomové práce. To se stalo i jedním z důvodů provedení nového, hlubšího výzkumu, kde by bylo lze, na základě biografických metod, nahlédnout možné souvislosti mezi životními událostmi a profesními drahami sociálních pedagogů a pedagožek.

Mým záměrem bylo nechat ze zmapovaných autentických životních příběhů vystoupit konkrétní životní události respondentů, klíčové i vedlejší, a poukázat na jejich vliv. A také, pomocí zkoumání životních situací v provedených šetřeních, nechat vyplynout svébytné, originální vzorce, podle nichž respondenti žijí svůj život. Komparací různých životních vzorců a životních drah respondentů jsem zamýšlela poukázat na jejich podobnosti a rozdíly a na propojenost soukromého a profesního života, vyskytující se ve všech uvedených životních příbězích. Mým záměrem bylo rozšířit, prohloubit a částečně zrevidovat téma původní, diplomové práce.

7.1 Výzkumné otázky a cíle výzkumu

Empirická část práce má tyto výzkumné otázky:

1. Jaké životní události se objevují v životech respondentů?
2. Které životní události vytvořily jaké životní vzorce?
3. Jak životní události ovlivnily volbu profese?
4. Jak životní události ovlivnily výkon profese?

Na základě všech otázek, okolností a skutečností jsem stanovila následující cíle výzkumu:

1. Exponovat životní příběhy a názory skupiny pracovníků.
2. Zaznamenat posloupnosti faktických událostí během života respondentů.
3. Zdokumentovat subjektivní prožitky institucionálních jevů.
4. Srovnat zaznamenané biografie respondentů.
5. Poukázat na možné souvislosti životních událostí a profesních drah sociálních pedagogů a pedagožek.

7.2 Metodologie výzkumu

Podstatou mého výzkumu bylo podrobně zaznamenat autentické životní příběhy respondentů, kteří se věnují profesi sociálního pedagoga na poli komplexní péče o klienty trpící neurodegenerativními onemocněními. Biografický výzkum jsem směřovala do soukromí a minulosti respondentů, zjišťovala jsem jejich zážitky, vzpomínky, niterné pocity a postoje, které lze velmi obtížně kvantifikovat. Zvolila jsem proto kvalitativní výzkumnou strategii a metodu narativního, v konečných fázích potom polostukturovaného rozhovoru a pozorování. Metodou konstantní komparace se realizuje neustálé pozorování, hledání podobností a rozdílů ve všech rovinách práce s daty (Švaříček, Šed'ová, 2007). Vyprávění respondentů a související rozhovory byly převedeny do písemné podoby. Opakovaným, podrobným pročitáním jsem formou tužka-papír prováděla analýzu a v rámci otevřeného kódování, slovům a vyjádřením, přiřazovala kódy. Ne zvolila jsem deskriptivní kódy, jejichž funkce by byla pouze popisná, ale zvolila jsem induktivní kódy, které výrok pouze nereprodukuje, ale dávají mu i přidanou hodnotu. Jak uvádějí Švaříček a Šed'ová (2007: „opakované případy ospravedlňují k přijetí určitého pravidla“.

Dle Hendla (2008), kvalitativní typ výzkumu je zvláště vhodný při snaze o analýzu reálných celků (...) a zkoumání reálných osudů v sociálním kontextu. Důležitou

roli hraje popis, prožitek, kvalita jevu a postižení jeho jedinečnosti. Cílem kvalitativního výzkumu je zachycení celkového obrazu a interpretace vztahů a názorů jeho účastníků. Kvalitativní analýza dat je umění zpracovat data smysluplným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku. (Hendl, 2012). Analýza v kvalitativním výzkumu je vedena zájmem o významy, spíše než o fakta.

Tentýž autor také uvádí, že při interpretování pohledu účastníků na zkoumaný předmět, přejímá výzkumník úhel pohledu a perspektivu. Chtěla bych k tomuto doplnit, že při interpretaci vzpomínek respondentů a velmi osobních hnutí mysli, bylo někdy obtížné přejmout úhel pohledu zúčastněných. Zaznamenané skutečnosti ale přesto posloužily jako cenný materiál pro účel výzkumu.

Další fází byla interpretace získaných dat pomocí metody vyložení karet. Tento postup, podle Švaříčka a Šed'ové spočívá v uchopení kategorizovaného seznamu kódů, které vznikly při otevřeném kódování a uspořádání těchto do nějakého obrazce či linky. Na základě tohoto uspořádání se staví text tak, aby vzniklo převyprávění obsahu dle jednotlivých kategorií. (Švaříček, Šed'ová, 2014. s.226).

Hlavními složkami kvalitativního výzkumu jsou:

1. Údaje – jejich zdrojem jsou v největší míře rozhovory a pozorování.
2. Analytické a interpretační postupy – jejich prostřednictvím se dochází k závěrům.
3. Písemné a ústní výzkumné zprávy – souhrnné závěry.

Data v kvalitativním výzkumu mají podobu verbální (rozhovory, vyprávění, písemné artefakty) a vizuální (pozorování, fotografie, videonahrávky).

Jak uvádějí Strauss a Corbinová (1999), z provedeného kvalitativního výzkumu lze vytvořit tzv. Zakotvenou teorii, která je induktivně odvozena ze zkoumání jevu, který reprezentuje. Zároveň je ale důležitý fakt, že nezačínáme teorií, kterou bychom následně ověřovali. Začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří, co je v této oblasti významné. Toto tvrzení bylo velmi důležité i pro můj výzkum; popisy životních cest a křížovatek jsem nechala ve vyprávění respondentů

plynout a následně, po provedení otevřeného, axiálního a selektivního kódování, byly stanoveny výsledky výzkumného šetření.

7.3 Výzkumný vzorek

Do výzkumného šetření jsem zařadila padesát sociálně pedagogických pracovníků, v pěti sociálně pobytových zařízeních. Čtyřicet respondentů byli nově nastupující pracovníci do pozic pečovatелů, ergoterapeutů, vedoucích sociální péče a vedoucích zdravotnického personálu. Personální ředitel ve spolupráci se mnou vedl přijímací pohovory, já jsem následně prováděla zaučování a integraci pracovníků do týmů. Deset respondentů bylo z řad již stávajících kolegů na vedoucích pozicích v oblasti pečovatелství, zdravotní péče, aktivizací, metodické činnosti a školení.

Domovy se zvláštním režimem jsou velmi specifickým druhem sociálně pobytové služby, kde v přesně definovaných podmínkách, v mnoha ohledech velmi odlišných od civilního života, probíhá intenzivní, mnohavrstevná péče o klienty trpící neléčitelnými, neurodegenerativními onemocněními. Sociální pedagogové zde odvádějí obdivuhodnou práci již mnoho let. Tato zařízení jsou zpravidla poslední, někdy několik let trvající, zastávkou na životní pouti těchto nemocných. Protože tato zařízení jsou živoucím organismem, který funguje nepřetržitě 365 dní v roce, a kde se situace někdy mění každým okamžikem, bylo mým záměrem do výzkumu promítnout takové vstupní informace a v takovém množství, aby bylo možné vytvořit poměrně rozsáhlou fresku, z níž by byla patrná dynamika všech procesů probíhajících uvnitř, a možnost vidět co možná největší množství souvislostí:

1. Respondenti pocházeli ze všech pěti existujících zařízení celé skupiny.
2. Ačkoliv veškeré pečovatelské, zdravotnické a lékařské intervence jsou centralizovány a řízeny podle shodných metodik, každé zařízení má odlišný charakter:

Zařízení A – otevřeno 2015, v Praze 11, dostupné MHD, kapacita 155 klientů, plně obsazeno, problémy s vysokou fluktuací personálu. Ředitel je současně i vrchní sestra. Vysoká návštěvnost a intervence rodin klientů.

Zařízení B – otevřeno 2016, 20 km za Prahou ve středočeském kraji, obtížně dostupné MHD, kapacita 36 klientů, plně obsazeno, stabilní personál bez fluktuace.

Ředitel zařízení B je současně i ředitelem zařízení E. Minimální návštěvnost, rodiny velmi uznalé a vděčné.

Zařízení C – otevřeno 2017, v Praze 8, dostupné MHD, kapacita 31 klientů, plně obsazeno, velké problémy s morálkou a fluktuací personálu. Ředitel je současně i vedoucí přímé péče. Vysoká návštěvnost a intervence rodin.

Zařízení D – otevřeno 2018, v Praze 4, dostupné MHD, kapacita 146 klientů, obsazeno z 50%, obrovské problémy s morálkou, přetížeností a nedostatkem personálu. Ředitel je současně sociální pracovník. Vysoká návštěvnost a intervence rodin.

Zařízení E – otevřeno 2018, v okrajové části Prahy 22, hůře dostupné MHD, kapacita 74 klientů, obsazeno z 95%, vysoce angažovaný a stabilní personál bez fluktuace. Ředitel zařízení E je současně ředitelem zařízení B. Vysoká návštěvnost a vděčnost rodin.

3. Respondenti pocházeli z více oblastí sociálně pedagogické práce - z oblasti péče o klienty, péče o rodiny, zdravotnictví, aktivizačních činností, metodických činností, školení, řízení. Jak je patrné z přehledu, ředitel zařízení zde nikdy není pouze osobou v kanceláři, ale vždy je zapojen do péče, provozu a do přímé sociálně pedagogické činnosti, proto součástí mého výzkumu byli i kolegové na těchto pozicích.
4. Respondenti výzkumu byli jak roky fungující pracovníci, tak i nově nastupující. Z každého zařízení se zúčastnilo výzkumu 10 respondentů.
5. Respondenti pocházeli z různých věkových skupin, byli různého pohlaví, měli různé úrovně vzdělání, různou sexuální orientaci, různou úroveň svého sociálně pedagogického zaměření.
6. Výzkum probíhal v již zavedených zařízeních stejně jako v těch, přímo v tu dobu vznikajících. Každé jedno prostředí bylo charakterizováno jinou atmosférou, jinými těžkostmi a úspěchy, jinými postupy; při řízení týmu v již zavedených zařízeních se objevovaly jiné situace než

při vzniku a stabilizaci týmů v nově vznikajících zařízeních; každý tým, řízený jiným vedoucím pracovníkem, měl odlišné projevy, životnost apod.

Všichni respondenti byli předem seznámeni s účelem výzkumu a s faktem, že autentické rozhovory budou převedeny do písemné podoby a některé z nich použity jako příloha této rigorózní práce. Veškerý obsah autentických výpovědí včetně osobních dat respondentů je chráněn před zneužitím za jiným účelem a může být použit pouze jako příloha této rigorózní práce, za písemného souhlasu všech zúčastněných.

Souhlas se zveřejněním obsahu rozhovoru je v příloze č.1. Přehled všech respondentů a jejich základních charakteristik (pohlaví, věk, vzdělání, počet let praxe v sociálních službách, název aktuální pracovní pozice) je uveden v příloze č. 2. Transkripce jednoho biografického vyprávění respondentky výzkumu č.7, je uvedena v příloze č. 4.

7.4 Průběh výzkumu

Sběr dat probíhal v období od dubna 2017 do prosince 2018.

S respondenty jsem vedla narativní, v poslední fázi potom polostrukturovaný, rozhovor, během něhož účastníci měli vlastními slovy popsat svůj život od dětství až do současnosti formou vyprávění. Součástí výzkumu bylo i dlouhodobější pozorování v pracovním i civilním prostředí respondenta. Podle vlastního uvážení uváděli ve svém vyprávění důležité momenty, osoby a zážitky, kterým přikládaly jistý význam a důležitost. Respondenti měli svobodnou volbu ve všem, co ze svého života chtěli uvést a někteří z nich využili možnosti nezmiňovat podrobně některé, pro ně bolestivé, zážitky. Pro volné vyprávění jsem každému respondentovi ponechala dobu 60- ti minut, kdy mohl hovořit sám. Výzkumné rozhovory byly potom vedeny obecnějšími otázkami, které mířily na dokreslení jednoho každého životního příběhu. V některých fázích výzkumu jsem volila konkrétnější otázky pro podporu respondentů, kteří během vyprávění a rozhovorů začali mít určité potíže. Ty se projevovaly jako ztracení a cyklení se ve vlastním projevu, emocionální dekompenzace v důsledku znovuprožívání obtížných životních situací apod. Některá vyprávění a verze některých životních příběhů byly velmi obsáhlé, proto

jako přílohu rigorózní práce uvádím pouze jeden příklad ze všech shromážděných materiálů.

V úvodní fázi výzkumu proběhlo vytipování respondentů, představení výzkumu, následovalo jejich rozhodnutí, zda se chtějí zúčastnit a poskytnutí informovaného souhlasu se zpracováním dat a zachováním anonymity.

V hlavní fázi výzkumu proběhly rozhovory s respondenty v klidném soukromém prostředí, v mé kanceláři ve večerních hodinách nebo v jiném prostředí, které si respondenti sami zvolili.

V závěrečné fázi výzkumu se respondenti mohli ke všemu znovu vyjádřit a doplnit nebo odebrat ze záznamu, co uznali za vhodné.

Životní příběhy, předložené respondenty, byly převedeny do písemné podoby s označením všech pojmů a vyjádření souvisejících s výzkumným tématem. Toto bylo provedeno metodou papír-tužka. Označené kódy byly potom sdružovány na základě významové podobnosti do subkategorií a tyto do kategorií.

7.5 Způsob analýzy dat

Ve svém výzkumu jsem použila metodu Zakotvené teorie, která je jedním z možných zpracování kvalitativní výzkumné studie. Díky specifickým kódovacím technikám je možné pomocí této strategie dojít k validním a kvalitním výstupům. Jak uvádějí Strauss a Corbinová (1999, s. 14), je to teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Princip Zakotvené teorie publikovali ve své knize *The Discovery of Grounded Theory* (1967) její tvůrci Barney G. Glaser a Anselm L. Strauss. Jejich záměrem, jak uvádí Lewis-Beck, (2004, s.440), bylo ustavit kvalitativní výzkum jako skutečně vědeckou metodologii, posunout jej za hranice deskripce jevů směrem k vytváření teoretických rámců a ke konceptuálnímu porozumění studovaným fenoménům.

„Zakotvená teorie je vědecká metoda. Její postupy jsou navrženy tak, že pokud jsou pečlivě dodržovány, zcela splňují požadavky na dobrou vědu: validita, soulad mezi

teorií a pozorováním, zobecnitelnost, reprodukovatelnost, přesnost, kritičnost, ověřitelnost“. (Strauss, Corbinová, 1999, s. 17).

Podstatou a cílem tohoto přístupu je „na základě zjištěných údajů vytvořit teorii, ověřit údaje o vztazích mezi kategoriemi a určit podmínky, které vyvolají s jevem související jednání, interakce a jejich následky.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 45).

Analýzu získaných dat jsem použila kódovací techniky Zakotvené teorie, ty jsou považovány za základní nástroj rozboru dat, ať už těch nejjednodušších – tam se uplatňuje otevřené kódování, až po složitější soubory dat, kde je využíváno selektivní kódování, jehož postupy napomáhají k vytváření teoretických konceptů a modelů.

7.5.1 Otevřené kódování

Celý proces výzkumu byl realizován prostřednictvím vyprávění respondentů a prostřednictvím vedení narativních, v konečné fázi polostrukturovaných rozhovorů, se zaznamenáním všech dat v psané podobě. Sběr a podrobný rozbor zjištěných dat byl založen na vyhledávání a označování pojmů a úseků v textu, které jakkoliv souvisejí se zkoumanými jevy.

Pojmy představují jednotky analýzy. Ta je prováděna na základě konceptualizace získaných údajů. Podobné pojmy v různých výpovědích u různých respondentů se seskupují kolem pozorovaných jevů, tím je prováděna kategorizace. Určitým úsekům jsou přiřazována označení – kódy. Ty jsou následně, na základě významové podobnosti, sdružovány do kategorií a subkategorií. Pro určení dimenzí a vlastností jednotlivých kategorií je třeba sledovat frekvenci výskytu pojmů, úseků, souvisejících s pozorovaným jevem – získaný text je třeba analyzovat řádek po řádku, věty, odstavce, celý dokument. Údaje jsou rozebírány na samostatné části a porovnávány tak, aby mezi nimi byly odhaleny podobnosti a rozdíly. (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43).

Výsledkem otevřeného kódování je deskripce získaných dat a jejich rozřídění.

7.5.2 Axiální kódování

Tento způsob analýzy dat vychází také z principů Zakotvené teorie. Během axiálního kódování jsou informace z otevřeného kódování přeskupeny odlišným způsobem, a to na základě vztahů mezi jednotlivými kategoriemi. Všechna data je tak možné vidět jiným úhlem pohledu a hodnotit je systematicky. Během procesu analýzy vztahů mezi kategoriemi vykrytalizuje jedna, která propojuje všechny ostatní, coby *fenomén* nebo také *jev*. Podle teorie, kterou vytvořili Strauss a Corbinová, je kódovací paradigma axiálního kódování tvořeno těmito kategoriemi: případ, událost, ústřední myšlenka – **jev**. Ten vzniká za působení **příčinných podmínek**. Jevu náleží a s ním souvisí soubor vlastností, označovaný jako **kontext**. Je to také soubor podmínek, za nichž jsou uplatňovány **strategie jednání** – ty jsou definovány jako způsoby reagování na zmíněný jev. Strategie jednání mohou být procesuální (v pohybu a v čase), záměrné nebo neuskutečněné. Strategie jsou umožňovány nebo naopak komplikovány **intervenujícími podmínkami**. Strategie jednání následně vyústí v **následky**. Ty se mohou stát součástí podmínek dalšího jednání.

Je třeba zdůraznit, jak uvádí Šed'ová (.....), že axiální kódování funguje jako pomůcka při třídění dat, nikoli jako závazný model výkladu zkoumaných jevů. Ve fázi selektivního kódování jsou kategorie dále uspořádávány a přeskupovány. Šed'ová také zmiňuje zajímavý fakt, který se ukázal v souvislosti s existencí Zakotvené teorie – jakýsi spor o axiální kódování. V tomto kontextu se uvádí, že zatímco o nezbytnosti otevřeného a selektivního kódování není pochyb, axiální kódování je v procesu analýzy dat zdrojem dohadů. Musím se připojit k tvrzení autorky, že prostřednictvím axiálního kódování jsem získala ucelený a koncepční náhled na zkoumanou problematiku a jako způsob zacházení s daty se mi tento postup velmi osvědčil. Mnohá fakta a souvislosti příběhu se objevily již v paradigmatickém modelu axiálního kódování a prostřednictvím následného selektivního kódování se podařilo je zakotvit.

7.5.3 Selektivní kódování

Podstatou selektivního kódování, které se v rámci Zakotvené teorie používá v samém závěru výzkumu, je výběr jedné klíčové kategorie, kolem níž je organizován základní analytický příběh. Podle Strausse a Corbinové jsou všechny

ostatní kategorie potom vztaženy k této centrální kategorii. Tato klíčová kategorie by měla odpovídat zkoumanému jevu a dobře jej popisovat. Selektivní kódování zobrazuje popis pravidelností – tedy opakujících se vztahů mezi vlastnostmi a dimenzemi kategorií. Tyto pravidelnosti se začínají vynořovat již během axiálního kódování.

V rámci selektivního kódování jde také o to, identifikovat celý příběh – které kategorie jsou důležité, co je stěžejní nebo překvapující. V rámci návratu k příběhu, který je závěrečnou fází selektivního kódování, dochází ke znovuvystavení příběhu; účelem tohoto procesu je možnost nahlédnout na příběh jiným úhlem pohledu. Ačkoliv je výzkumník stále veden svým původním tématem a vázán stejnými výzkumnými otázkami, během selektivního kódování mohou vyplynout na povrch příběhu nová, překvapivá fakta, která již sice byla v paradigmatickém modelu axiálního kódování přítomna, ale návrat k příběhu v rámci selektivního kódování je výzkumníkovi umožní nahlédnout v jiných souvislostech.

7.6 Vyhodnocení dat

Na základě charakteru vyprávění respondentů a jejich analýzy v provedeném otevřeném kódování jsem rozdělila výstupy tak, že vzniklé kódy byly rozděleny do kategorií s těmito názvy:

Počáteční harmonie

Porušení rovnováhy

Profese

Vlastní zázemí

Zvládání života a profese

Všechny získané kódy jsem současně rozdělila do patnácti subkategorií.

Každé kategorii je věnována jedna z následujících kapitol, které současně obsahují názvy subkategorií a popis jednotlivých kódů.

Tabulku otevřeného kódování s přehledem všech kategorizovaných kódů připojuji na konci kapitoly.

7.6.1 POČÁTEČNÍ HARMOIE

V primární rodině se odehrávají stěžejní události každého člověka, které pokládají základ jeho chápání a pojmání okolního světa; stejně tak začínali svůj popis životního příběhu všichni účastníci výzkumu – životní dráha zpravidla v rodině začíná, v biografii je věnováno mnoho prostoru dětství a událostem s ním souvisejícím.

Primární rodina

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: rodiče se starali, cítil jsem domov a štěstí, maminka byla vzorem, všechno jsme dělali spolu.

Rodiče se starali

Z rozhovorů vyplynulo, jaké činnosti respondenti s rodiči, coby děti, vykonávali, jak se který rodič v rodině projevoval, jaké měl názory a postoje, a jak to bylo jejich dětskýma očima nazíráno. Pocity, které zaznívaly velmi často, a proto se staly některými z kódů, byly věty: „rodiče se starali a maminka byla vzorem“ (R 14). Soudržnost primární rodiny byla vnímána jako: „...rodiče pro mě dělali všechno, maminka se mi i při svém povolání velmi věnovala a dodnes na to vzpomínám“. (R7). Respondenti v mnoha obměnách zmiňovali rodiče jako nezastupitelnou oporu, nositele hodnot a životních postojů. R23 uvádí: „...všechno, co jsme dělali, rozhodovali maminka s tatínkem spolu, doma jsem se cítila jistotu a bezpečí, rodiče se měli moc rádi a dávali si to najevo.“ V jiném případě výzkum ukázal, že ačkoliv otec nebyl trvale přítomen z důvodu sezonních prací v jiné zemi, působil v rodině jako stále přítomná autorita: „... na tatínka jsme s maminkou vždy vzpomínaly a čekaly, až se vrátí. Když přijel, byli jsme všichni moc šťastní.“ (R50). Tato rodinná pouta vnímá i R37 jako: „...vždy jsem se domů vracela moc ráda, některé kamarádky se domů netěšily a oddalovaly návrat, co nejvíc to šlo, já jsem vždy pospíchala.“

Cítil jsem domov a štěstí

Rozhovory ukázaly, jak se respondenti cítili ve svých rodinách. R41 vzpomíná: „Ráda jsem se vracela domů ze školy, i když rodiče v tu chvíli nebyli doma, všude

jsem je cítila.“ V biografích byla patrné, jak rodiče ovlivňovali nejen výchovu a hospodaření, ale především atmosféru prostoru, kde rodina žila. „Těšila jsem se domů na to, jak mi rodiče ukazovali svou lásku a podporu, vítali mě s úsměvem, i když sami měli starosti.“ (R7). R11 ve svém příběhu vypověděl, že „domov bylo sice místo, ale hlavně lidé v něm.“

Maminka byla vzorem

Analýzou rozhovorů vyplynulo, že matka hrála v tomto období zásadní roli pro všechny respondenty. R11 uvádí: „...maminka stále vařila a starala se o nás všechny, vždy jsem ji našel doma něco uklízet nebo šít.“ Oproti tomu R50 popisuje: „...maminka musela dojíždět do práce a vstávala hodně brzy, viděli jsme ji až pozdě odpoledne a to s námi dělala každý den všechno do školy.“ Z těchto výpovědí vyplývá, že milující matka nechává v rodině důležitou stopu, i když není přítomna v domácnosti od rána do večera. I když byla například silnější než otec a udává v rodině přísný, autoritativní tón. K této stopě je možné se vracet a považovat ji za známku bezpečného domova. Jak poznamenává R41: „Maminka byla velmi přísná, ale spravedlivá.“ I po mnoha letech osoba matky ve většině biografii zůstala jako důležitá osoba.

Všechno jsme dělali společně

Soudržnost rodiny se ukazovala v rozhovorech jako důležitý kód, všichni si jí všimli a všichni o ní dlouze hovořili. R2 popisuje: „Maminka i tatínek mě brali s sebou do práce, čekala jsem na ně, než skončili. Potom jsme nakoupili a maminka vařila.“. Současně z rozhovorů vyplynulo, že soudržnost manželů často pomáhala i proti intervencím ze strany prarodičů, jak uvádí R43: „Babička se často na maminku zlobila, že má něco dělat jinak, že si tatínka neměla brát, ale rodiče se pokaždé jeden druhého zastali.“ Po narození dalšího dítěte došlo někde k určitému přenastavení sil v rodině, což respondenti zmiňovali: R22: „...najednou jsem byla stranou a rodiče si mě tolik nevěšovali, vadilo mi to“. Tento stav nevyplýval z žádného rozhovoru jako závažný.

Kontakt s lidmi

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: často jsem utěšoval kamarády a léčil hračky, rád jsem se ostatních dotýkal, nechtěl jsem být sám, nechtěl jsem se, aby jiným bylo ubližováno.

Často jsem utěšoval své kamarády

Rozhovory ukázaly vysokou soucitnost a empatii u respondentů ve věku, který se zpravidla těmito vlastnostmi nevyznačuje. V rozhovorech zmiňovali, že potřebovali mít a cítit kontakt s lidmi kolem sebe. Jako děti byli družní, rádi léčili své kamarády a hračky, ve starším věku byl patrný nutkavý pocit pomáhat slabším a dobrý pocit z možnosti ostatním poradit. R25 popisuje své pocity: „...vždy jsem běžel k někomu, komu se něco stalo, vadilo mi, že si ho ostatní nevšímají, chtěl jsem ho utěšit. Když jsem našel zraněné zvíře, nutil jsem maminku vzít ho domů a zkoušet uzdravit. „Často jsem chtěl pomoci kamarádům, když byli nemocní nebo jsem zkoušel léčit své hračky, píchal jsem do nich injekce plné vody a zavazoval je fáčem.“ (R 35). „Často jsem chtěl pomoci kamarádům, když byli nemocní nebo jsem léčil své hračky.“ (R28). „Trápil jsem se, když bylo někomu ubližováno“ (R11). Značná potřeba fyzického kontaktu a blízkosti všem lidem, dotýkání se ostatních ve snaze zmírnit jejich trápení nebo vyjádřit jim účast, se objevila téměř ve všech biografiích. „Rád jsem se ostatních dotýkal, je to pro mě samozřejmá část života a ne všichni to uměli pochopit, ani dnes nevidím kolem sebe lidi, kteří by byli kontaktní.“ (R16).

Rád jsem se ostatních dotýkal

Z biografií a rozhovorů vyplynula potřeba být mezi kamarády, mezi vrstevníky; často byl zmiňován zajímavý fakt, jak uvádí například R44: „...potřebovala jsem s ostatních dotýkat, cítila jsem se tím v bezpečí, že mě přijímají, že mě mají rádi a stojí o mou přítomnost.“ Potřeba cítit bytostný kontakt s lidmi je v rozhovorech příznačná. R15 popisuje: „někteří z kamarádů chtěli mít všechny hračky pro sebe a stranili se nás, hráli si sami, aby se nemuseli s nikým bavit, být dohromady jim vadilo....tohle jsem já neznal.“ Obecně se v biografiích respondentů objevovala snaha mít fyzický kontakt a blízkost k lidem, realizovat fyzické dotyky s nimi jako snahu buď mírnit jejich trápení nebo vyjadřovat účast.

Nechtěl jsem být sám

Společenskou povahu člověka nelze paušalizovat a potřeba se sdružovat zdaleka není vlastní všem lidem - jak vyplynulo z výzkumu zhruba v 10% výstupů. Ve zbylé většině však rozhovory ukázaly, že respondenti v dětském i mladém věku často zmiňovali, že chtěli být součástí většího kolektivu lidí, kde by bylo možné cítit lidskost a bytostnou blízkost. R38 to vnímá jako: „mezi kamarády jsem cítila jakoby pokračování rodiny, věřili jsme si a nikdo nechtěl být sám...i když jsme se jako děti pohádaly, nikdo nevydržel dlouho odděleně od ostatních.“ (R24).

Nechtěl jsem, aby jiným bylo ubližováno

Momenty v dětství, kdy bylo ubližováno jiné bytosti, byly v rozhovorech markantně vidět; jak respondenti vyvíjeli značné a aktivní úsilí zabránit utrpení, ať už člověka nebo zvířete. Tento jev je patrný v mnoha výpovědích účastníků výzkumu: „...když bylo někomu špatně, byl jsem u něj, i když jsem mu nemohl pomoci...nebo jsem to řekl někomu dospělému...často děti v sousedství trápily zvířata, pokaždé jsme se kvůli tomu poprali nebo jsem to běžel říct domů...tatínek na mě vždycky šel.“ (R36). „....kamarádovi se jiní často smáli za to, že měl znetvořenou tvář po úrazu.....musela jsem ho bránit, bylo to hrozné vidět takovou zlobu a snahu ubližovat....od dětství mi to působilo fyzickou nevolnost.“ (R44).

7.6.2 PORUŠENÍ ROVNOVÁHY

Porušení rovnováhy v rodinném nebo osobním kontextu se objevovalo ve všech biografiích. Některé životní události měly pro respondenty zásadní až tragický význam. Následné doplňující rozhovory a citace poukázaly na charakter těchto situací.

Rodiče

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: rodič začal pít, rodiče mě opustili, rodiče se spojili proti mně.

Rodič začal pít

„ Do mých asi šesti let jsme byli šťastná rodina, maminka s tátou se měli rádi,,i když maminka pracovala mnohem víc, nikdy si nestěžovala a já jsem se cítila doma

moc dobře. Pak začalo, že táta začal na maminku křičet, bylo to vždycky večer. Vracel se opilej a když se maminka zlobila, začal ji bít.....měla jsem o ni hrozný strach a běžela jsem k ní, ale táta bil potom nás obě..... musely jsme hledat nové bydlení. Maminka neměla moc peněz a najít jiný byt bylo hrozně těžké.....ani jedna babička nám nepomohla. Táta se nám začal mstít, nedával nám peníze a v den, kdy jsme odjížděly, nedal nám nic z našich věcí z našeho domova.“ (R9). Dětské vnímání této situace dokresluje i příběh R36: „....vůbec jsem nevěděl, co se děje, maminku jsem najednou vůbec nepoznával....pořád ležela a chtěla se jen napít...nevadilo jí, že je doma špína a nemáme nic k jídlu....bylo to strašné, často jsme měli hlad.“ Alkoholismus v rodině vyplynul z rozhovorů celkem v 50% případů, na fungování, předtím spořádané, domácnosti, tento jev dopadl fatálním způsobem.

Rodiče mě opustili

Pocity zklamání, bolesti a zranění vyplývají z biografí, kdy rodiče své děti nějakým způsobem opustili. „I když se o nás v dětství dobře starali, vyhodili mě naši z bytu, když mi bylo 17, živila jsem se nějak sama.....rozváděli se, chtěli každý žít s někým novým a nebylo pro nás všechny dost místa.....od té doby pro mě rodiče přestali existovat, nestarají se ani o mé dva mladší sourozence. Museli jsme si poradit bez nich a teď už je nepotřebujeme. Máma se dodnes stará jen o sebe a nic o nás neví.“ (R1). V některých případech se rodiče snažili znovu navázat kontakt se svým dítětem, z žádné biografie ale nevyplývalo, že by tato snaha byla úspěšná. „Táta si našel novou paní a v ten den jsme pro něj přestali existovat.....doufali jsme, že se mu omrzí, a že se k nám zase vrátí, ale nikdy už nepřišel. Dodnes mám pocit, že mám v hrudníku díru po tom, co se stalo....táta byl pro nás chlap, co držel slovo....necháпали jsme, jak mohl nechat maminku bez pomoci tolik let, než se nám všechno zlepšilo tím, že jsme šli se sestrou vydělávat.“ (R46).

Rodiče se spojili proti mně

Z analýzy biografí vyšlo najevo, že respondenti zažívali jako znepokojivé nebo ohrožující i menší změny vztahů mezi rodiči. Vyšlo najevo, že někdy měli rodiče odlišné pohledy na výchovu a působili na dítě každý jinak nebo, když s těmito protichůdnými snahami neuspěli, proti dítěti se spojili. „Máma si mi někdy chodila stěžovat na tátu, za jeho zády. Nevěděl jsem, co si mám myslet....někdy jsem

nepochopil, co mi říká, ale vždycky mi to bylo nepříjemné. Tátu jsem měl rád a pomlouvat ho za zády mi přišlo špatné. Někdy zase mluvil o mém tátě...když u toho nebyla.....a nebylo to v dobrém. Někdy jsem zase slyšel jsem mámu, jak v kuchyni o mě mluví špatně.....s tátou, kterého předtím pomlouvala, mluvila stejně špatně o mně.....strašně mě to mrzelo a nerozuměl jsem tomu...uzavřel jsem se do sebe. Jako jedináček jsem se neměl komu svěřit....a oni se spojili proti mně, i když jsem nic neprovedl. (R38).

Násilí a zneužití

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: záměrně mi porušovali soukromí, ignorování jako trest, křik a ponižování, sexuální zneužívání.

Záměrně mi porušovali soukromí

Z rozhovorů vyplynulo, že mnoho rodičů při své výchově používalo postupů, které, s ohledem na výpovědi respondentů, měly na dětský svět a psychiku značný vliv. To dokazuje výpověď R45: „Když jsem si chtěla něco dělat v pokojíku, nesměla jsem si zavírat dveře ani i když už jsem byla na gymnáziu, vždy tam táta přišel a dveře znovu otevřel, díval se mi přes rameno, co dělám, co píšu a proč. Často jsem dělala věci do školy, ale byly i chvíle, kdy jsem si psala básničky a povídky, dopisy někomu do koho jsem byla zamilovaná a vždy mi tam chodil. Bylo to pokaždé divně přepadnutí - abych neslyšela kroky šel záměrně potichu i po dlažbě, ačkoliv jindy dupal a nebral na nic ohled. Máma nepřišla nikdy, leda když brečela, že jí táta něco udělal. Tohle chování způsobovalo můj nekončící neklid, pocit ohrožení a nejistoty, nedůvěru a snahu se skrývat. Bohužel nebylo kam.“ Podobné zážitky popisuje i R9: „Musela jsme být rodičům vždy k dispozici...jako hromosvod pro jejich nálady. Nikam jsem s kamarády nesměla chodit, k nám mohl přijít někdo jen jednou za rok, přinést mi úkoly ze školy, když jsem byla nemocná.“ Z životního příběhu R46 vyplývá, že rodiče si také mysleli, že dítě je jejich majetkem a územím, které mohou svrchovaně ovládat i v adolescentním věku: „Máma mi otevírala dopisy, vyptávala se na mě kamarádů, dělala mi hroznou ostudu a už nikdy jsem jí potom nevěřil:“

Ignorování jako trest

Tento způsob chování rodičů popisovali respondenti s doplňujícím tvrzením: „Kdyby mi občas dali pár facek, ale cítil jsem od nich jinak lásku, bylo by to mnohem lepší.“ (R 29, R 41, R21, R36). Podle výsledků rozhovorů se trestání dítěte formou přehlížení a nekomunikování projevilo jako velmi ubližující – jak uvádí R 29: „Bála jsem se přijít ze školy domů, i když jsem nic neudělala. Vždy tam bylo dusno a ticho....nikdy jsem nevěděla, jestli mámě zase vadilo být v práci, jestli bylo moc horko nebo moc zima, jestli si s tátou zase něco udělali....to nehrálo roli. Nikdo nikdy neměl radost, že jsem doma, a že mě vidí. Ani se na mě nepodívali....ta nevšímavost byla strašná a nekonečná. Když jsem přinesla horší známku než 1, jejich výčitky beze slov a pohrdavé chování dostoupilo vrcholu.“ Nepříjemné prostředí doma ovlivnilo i R39: „Doma bylo většinou ticho. Máma stále kouřila, obývánkem se nedalo ani projít, jak byl plný kouře, a táta se díval na televizi a často pil. Oba mlčeli...přišli z práce a do večera nebylo nic. Víkendy byly za trest a prázdniny ještě víc, protože společné trávení volného času vždycky skončilo hroznou hádkou mezi nimi, za kterou jsem ale vždycky mohl já. Cítil jsem se strašně.....nebyl to domov, ale nepřátelské území, celý rok.“

Respondenti uváděli, že tento dlouhodobý tlak a nepřátelství u nich vyvolalo ztrátu důvěry v rodiče a odklon k hledání bezpečí a lásky jinde.

Křik a ponižování

Vyprávění respondentů ukazovalo, že jejich rodiče po hádkách často obraceli svou frustraci proti nim – malým dětem nebo adolescentům. R28: „Když jsem něco provedla, bylo jasné, že se naši zlobí a zvýší hlas.....já jsem ale u nich viděla, jak jim nejde o to, aby mě naučili, že se určitá věc nedělá.....pokaždé jsem viděla radost z toho, že se krčím strachy, tím ještě táta zintenzivňoval křik a dělalo mu to dobře.....máma klidným hlasem a s úšklebkem říkala, že stejně za nic nestojím, že vypadám hrozně a že mají se mnou jen trápení. Tuhle větu slyším dodnes.“ R49 uvádí podobné zážitky: „Máma s tátou se někdy předháněli sami před sebou, kdo mě poníží víc. I na střední škole mi máma zakazovala nosit dlouhé vlasy. Když se mi někdo líbil, zesměšňovali ho a vyhrožovali mi, že stejně skončím hned v porodnici. Mezi sebou se hádali, chovali se k sobě odporně, ale když se mohli spojit proti mně, hned to udělali. Bylo to ponížení, že jsem po nocích stále brečela a v 16-ti letech utekla z domova.“

Sexuální zneužívání

Některé rozhovory obsahovaly popisy trestných činů a tyto bohužel, jak vyplynulo z biografí, nebyly nikdy oznámeny. Jednalo se o malé děti a rodina, i když okolnosti tušila nebo věděla, nepodnikla nic proti. R29 uvádí, jak vnímala tyto situace: „...chodila jsem na návštěvu k bratránkům a strejda za mnou začal chodit do pokoje, neuvědomila jsem si, že by mi mohl ubližovat...vždyť to byl příbuzný...až potom, co na mě poprvé sáhnul a při každé návštěvě to opakoval. Hodně jsem se bála a styděla všechno říct....ničím mi nevyhrožoval, jen se vždycky tak divně díval. Strašně jsem se styděla před tetou ale potom mi došlo, že to musela vědět. Je mi vždycky těžko, když se teď jako dospělá někomu líbím a chce se ke mně přiblížit...je mi to nepříjemné, nikdy toho člověka k sobě nepustím blíž..... nedokážu začít normální vztah.“ R 25 popisuje jinou situaci: „...často na mě sahala máma kamarádka, byla moc hezká, ale když se mě dotýkala, bylo mi to odporné.....nemohu se od té doby dotýkat žen a záměrně vyhledávám jen kontakt s muži.“ Dopady takového chování rodičů nebo příbuzných vyplynuly i z příběhu R45: „, Táta čekal, kdy půjdu do pokoje se převléct a potom tam jakoby náhodou přišel. Bylo to často a opakovaně...nemohla to být náhoda. Nesměla jsem se zamykat v koupelně, vždy tam nutně pro něco musel jít. Bylo to odporné, na zvracení...máma byla vždy jen za zdí, v obýváku, musela o tom vědět. Začala jsem hledat cesty, jak co nejdříve z „domova“ odejít, bohužel se to povedla až po 18-tých narozeninách. Hrozná ostuda byla, když jsme s někým jeli na dovolenou a při sprchování pod venkovní sprchou jsem nesměla mít na sobě plavky . kvůli mořské soli samozřejmě – a táta si dělal fotky zpoza keře. Dodnes nechápu, jak máma nikdy nic neudělala proti.“

Úmrtí blízkých

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: zemřel mi nejbližší člověk, zemřelo mi dítě, byl jsem stále blízko smrti.

Zemřel mi nejbližší člověk

Někdy došlo v rodinách k úmrtí člověka, jehož odchod zasáhl respondenty ještě více než chování rodičů. R17 uvádí: „, Měla jsem moc ráda babičku, starala se o mě asi do tří let a i potom si mě často brala ze školky, moc ráda jsem k ní chodila, bylo

u ní bezpečí, teplo a měla mě moc ráda. Máma už v tu dobu byla zlá, nevšímavá a jen se mi vysmívala, když jsem stála před zrcadlem, táta se taky změnil, pořád na mě jen křičel. Když byla máma po těžké operaci a už bylo před poslední kontrolou, přála jsem si v 9-ti letech, aby byla potřeba ještě v nemocnici chvíli být, abych mohla zůstat u babičky a nevracet se domů. Babička potom ze dne na den ztratila paměť a ulehla, hodně rychle ztratila všechny schopnosti a do měsíce zemřela. Měla jsme pocit, že jsem ztratila jediný domov, jaký jsem měla.“ Ve svém příběhu zmiňuje úmrtí blízkého člověka i R48: „Byli jsme sami s mámou a ona najednou ze dne na den umřela. Nezůstalo nám nic k jídlu, tak jsem šla pracovat v 17-ti letech do hospody, kde nikdo nezkoumal nic okolo, zůstala jsem tam čepovat pivo a roznášet jídlo 5 let, abych se postarala o sourozence. Od té doby neumím odpočívat, pořád musím něco dělat a dělat si nějaké zásoby, hodně střídám muže, nedokážu se udržet, pořád hledám nějaký domov.“

Zemřelo mi dítě

V několika příbězích z dospělého věku sehrála svou roli tragická úmrtí různých blízkých lidí včetně vlastních malých dětí, jako v případě R18: „Věděla jsem od lékařů, už když se narodila, že tu se mnou bude jen pár let...ty roky jsem se snažila najít jiné řešení...ale to nebylo v mých silách. Když jsem přišla potom domů z nemocnice sama, neměla jsem, čeho se chytit...chtěla jsem jít potom jen pomáhat ostatním.“ Tragický příběh, který ovlivnil zbytek života uvedla R22: „Rozvedla jsem se s manželem a zůstala se dvěma dcerami, nedařilo se nám zle, holky se ve škole snažily bylo zdravé a moc hezké, měla jsem i moc ráda svou práci. Po nějaké době jsem začala žít s kolegou, měli jsme se moc rádi a pronajali si spolu domek. Jednou jsem se vrátila z noční služby...doma jsem našla obě dcery zavražděné a zastlané v jejich postelích, jedna byla znásilněna. Přítele zavřeli, já jsem strávila půl roku na psychiatrii, potom jsem se odstěhovala do jiného kraje a začala žít od začátku.“

Byl jsem stále blízko smrti

Události, které vyplynuly z životních příběhů, poukázaly i na postupné, ne vždy nárazové, klíčové události, které se děly, jak v případě R3: „Když jsem byla dítě, byl kolem mě stále někdo nemocný, máma chodila na časté operace, potom jsem našla doma tátu v louži krve, po tom, co mu praskl žaludeční vřed, babičky i dědové

umírali v nemocnicích ve špatných podmínkách a středem všeho bylo, že jsem za každým tím člověkem musela chodit s rodiči nebo s někým, kdo byl v té době výjimečně zdravý - a stát u jeho nemocniční postele. Tyhle zážitky nikdy nezapomenu, ta zoufalost nemocničního vybavení, nařikají spolubydlící na pokoji, hrůza ve tvářích všech okolo a blízkost smrti. Kolem 15-tého roku jsem potom už viděla sama, jak se straním vrstevníků....chodila jsem sama na hřbitovy a seděla tam často půl den, neměla jsem si s nikým živým co říct.“ Po prožití určitých událostí se změnil život i R29: „Táta se v určitém věku změnil, už nebyl hodný a pečující....vyhledával v novinách články s tragickým příběhem a stále mi je nosil ukazovat. Bylo to depresivní často mě rozbířel.....myslela jsem si, že je úchyl nebo se úplně pomátl, protože mu to nějakým způsobem přinášelo útěchu, jinak si to neumím vysvětlit. Byl to hnus.“

Rozpadl se mi svět

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: stavím si svět znovu, hledám sebe sama, chci pomáhat druhým.

Stavím si vše znovu

Z rozhovorů vyplynulo, že respondenti prožívali události, pod jejichž vlivem začali zaujímat jiné postoje k okolnímu světu a lidem, jak uvádí R29: „ Každý den jsem viděla rodiče, jak se chovají k sobě i ke mně, jediné, co jsem chtěla, bylo odejít co nejdřív a už nikdy nepotkat takové lidi....přišlo mi, že kazí život sobě i mně.....tím, co dělali, uteklo strašně moc času. Strašně moc let jsem si o sobě myslela, že jsem ošklivá, hloupá, že nestojím za nic a že život je jen našťvané čekání na další den, jestli nebude lepší. Nechácala jsem , proč se v jiných rodinách často smějí, těší se na dovolené a tráví spolu rádi všechen čas.....Když jsem konečně mohla odejít z domova, začala jsem dělat úplně jiné věci.... Nikdy už jsem se domů nevrátila.“ Skládám si nový svět.... jakoby na zelené louce...bez peněz, v bytě bez nábytku, s novou prací.“ Svět, v němž respondenti žili jako děti, by zůstal stejný, kdyby se neproměnili ti, co ho vytvářeli, to potvrzuje i R46 ve svém příběhu: „Maminka byla pak už někdo jiný...začala být zlá, neměl jsem najednou komu věřit....začal jsem trávit více času v rodinách kamarádů hned po škole jsem začal bydlet sám, chtěl jsem mít nový svět....svět podle vlastních pravidel, kde si lidi neubližují.“

Hledám sebe sama

Z biografii vyplynuly stále se opakující znaky ztráty důvěry v rodiče a nejbližší příbuzné s těmito následky: „Po všem co se stalo, jsem sice normálně fungoval, našel jsem si práci, měl jsem ale dlouho potíže se spánkem a jídlem....nemohl jsem jíst, neměl jsem hlad.....dlouho jsem znovu hledal, co by mi přineslo pocit bezpečí....neznal jsem sám sebe.....a hledám se dodnes.“ (R11). Po prožití dramatických událostí se vyjádřila R26 takto: „Vždycky jsem věděla jediné: po tom, jak se máma změnila, nechci mít vůbec nic, co by mi jí připomínalo....byla hrůza dívat se i na sebe do zrcadla, protože jsme si podobné. Hledala jsem strašně dlouho, kdo vůbec jsem....nebyla jsem schopná vůbec poznat, co si doopravdy myslím a co chci.“

Chci pomáhat druhým

Přání pomáhat druhým se v příbězích u respondentů objevovalo velmi často, jak dokazuje i výpověď R20: „Mám v sobě nějaký motor, který mě držel i ve chvílích, kdy se mi všechno kolem rozpadalo....neměla jsem se v u chvíli čeho chytit, jen toho, co si myslím od mládí.....že lidi si mají vzájemně pomáhat, je jedno v jaké situaci...a tenhle dobrý úmysl, upřímnost a hodné srdce, dokážou i v těch nejtěžších chvílích zázraky.“ Tyto myšlenky podporuje i příběh R13, který uvádí: „Mockrát se mi stalo, že za svou pomoc někomu jiné mu, mi ten člověk ublížil....nebo se mi ostatní smáli, že jsem naivní...že žádné dobro a pomoc se nikdy nevrátí v dobrém, ale naopak, že toho všichni kolem zneužijí. Někdy jsem měla chuť oplatit druhým jejich zákeřnost a chovat se stejně....ale to nejde. Musím se chovat tak, jak to cítím...proto jsem si vybrala takovou práci.“

7.6.3 PROFESE

Hledání lidskosti

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: nerozumím, co se děje mezi lidmi, hledám skromné a slušné lidi, nechci se chovat jako ostatní, hledám dobro ve všem.

Nerozumím, co se děje mezi lidmi

Analýza rozhovorů ukázala mj. frustraci respondentů ze soudobé společnosti a jejich hodnot, což dobře vystihují tyto věty: „Byla jsem vychovaná tak, že se zdravilo, prosilo a děkovalo, když někomu nestačily síly, pomohlo se mu, lidi pracovali, drželi slovo...když někdo kradl nebo lhal, nikdo se s ním už potom nebavil. Dnes je to úplně obráceně....slušnému a hodnému se lidi smějí, kdo nemá svědomí, má všude dveře otevřené. Když se během dne...na ulici... děje bezpráví, násilí...lidi dělají, že to nevidí....mají strach, že se něco stane i jim. Chtěla jsem jít pracovat do sociálních služeb, protože jen tam jsem viděla pomoc člověka člověku.“ (R4). Stejně tak společnosti kolem sebe nerozumí R18: „Lidi si nepovídají, každý každému vadí, strkají se na chodníku, závidí si....nevím vůbec co....hrabou se na místa, kde by utrhli hodně peněz a když je konečně vydělají, klepne je z toho pepka. Lidi mají k sobě daleko a nevidí, jak jsme všichni stejně zranitelní....bez peněz i s penězi.“

Hledám skromné a slušné lidi

V rozhovorech se objevila potřeba žít mezi lidmi, kteří mají dobré lidské vlastnosti; jak uvádí R46: „Hodně lidí dnes chce jen peníze...aby mohli dělat dojem na ostatní. Nežijí pro nic, netěší se domů, málokdy vidíte, že by se starší lidi vedli na ulici za ruce - že spolu zůstali v manželství, i když zestárli....dnes každý vyměňuje partnery, aby vypadali co nejlíp....a nakonec stejně přebere. Lidi jsou si nevěrní....kam se poděla slušnost? Kdo nemá drahá auta, je hned na nervy....je to ubohost. Když si uvědomím, co mě stačí k životu....postel, lampa, jídlo, teplo a práce...“ Hledání jiných hodnot ve společnosti postrádá i R21: „ Když jsem šla žádat o práci do zařízení, první, co jsem ucítila, byla mírnost, soudržnost, snaha pomáhat, to mě dostalo.....milé zacházení s lidmi, kteří jsou někdy díky nemoci strašně nepříjemní...tohle venku, mimo zařízení, skoro nejde najít...všude jen spěch, hamižnost a přetvářka.“

Nechci se chovat jako ostatní

Během rozhovorů byla často zmiňována snaha nepodlehnout tlaku okolí; chování de facto proti lidské přirozenosti, které je majoritně uznávaným a aktivně prosazovaným jevem, se snaží vyhnout R39: „Ze všech stran nám všichni říkají, jak máme vypadat...kolik vážit, jakou mít barvu vlasů a co kupovat...co si myslet. Nechodím mezi tyhle lidi, koukám jen na staré české filmy, a když jsem v práci,

pracuju podle toho, co uznávám já. Lidi nevidí, jak je to pozlátko ničí...“ Mnoho respondentů soudobým konzumním stylem života pohrdalo a snažilo se mu vyhnout, už tím, jakou práci si vybrali.

Hledám dobro ve všem

Z rozhovorů vyplynula spontaneita a přesvědčení respondentů, že dobrý úmysl a snaha pomoci stojí nade vším a vždy v důsledku převáží nekalost a sobectví, jako to ve svém příběhu hezky popsal R25: „Ve svém věku jsem viděl hodně a můžu říct, že lidské povahy se opakují bez ohledu na dobu a čas...vždy je lepší prosazovat dobro a pomáhat tomu, kdo to potřebuje...i zvířatům, já to dobro hledám dodnes.“ Přesvědčení o síle lidské pomoci a dobra prochází všemi pomáhajícími profesemi a je zobrazena i v péči o staré a umírající: „Na člověku poznám, jestli je hodný...rodiny jsou často hodně zlé a nemají rády ani své blízké...ti staří mají raději nás-pečovatele...na nic si nehrajeme a jsme s nimi v nejtěžších chvílích.“ (R7).

Náhrada rodiny

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: rodina mi chybí, utíkám do práce, překonávám samotu vírou v něco jiného, svou práci mám moc rád, jsem s kolegy pořád.

Rodina mi chybí, utíkám do práce

Z rozhovorů vyšlo najevo, že většina respondentů vlastní rodinu z mnoha důvodů nezaložila a chybí jim zázemí, jak uvádí R37: „Díky tomu, co se dělo doma, když jsem byla malá, jsem se nejdřív bála s někým žít a potom už nebyl nikdo volný. Teď mám sice svoje pohodlí a nemusím se nikomu přizpůsobovat, ale mrzí mě, že mě doma nikdo nečeká. Beru si proto směny navíc a domů nespíchám.“ R2 hovoří o: „...od té doby, co táta začal pít a přestal se o nás starat, nechci ani slyšet o tom, že by vztah s jakýmkoliv chlapem měl smysl. Co si ženská neudělá, to není, chlapi jsou jen na obtíž a ještě dělají bordel doma. Někdy se cítím osamělá a ráda bych měla „teplo domova“, ale potom raději běžím do práce, tam to všechno má větší smysl.“

Překonávám samotu vírou v něco jiného

Analýza rozhovorů a vyprávění ukázala, že samota je v určitém ohledu ochranou před nesrozumitelnou společností a někdy přináší smutek, proto respondenti uváděli, že obracejí svou potřebu po sounáležitosti i jiným směrem, jako R11: „Nepracuji jen jako zdravotník u seniorů, ale sloužím jako sestra na ARO v nemocnici....tam je trochu jiný druh práce, která mi pomáhá překonat samotu...současně chodím přednášet kurzy pro záchranáře....moc mi to dává. Nemám sice žádný volný čas, ale to je záměr.“ Po prožití několika zásadních věcí se pro dobrovolnou samotu rozhodla i R49: „Věřím, že je něco důležitějšího než mít doma člověka u stolu a v posteli....stejně se všichni navzájem podvádějí a nejde věřit nikomu....já jsem radši v práci nebo chodím do jednoho náboženského sdružení, kde rozbíráme různé texty a povídáme si o všem....moc mi to pomáhá.“

Svou práci mám moc rád

Mít lásku ke své profesi je jedno z největších životních štěstí, jak vyplynulo z vyprávění a z analýz rozhovoru: „Neumím si představit vstávat do práce a jít tam nerada....někdy jdu už ráno unavená po předchozích směnách, ale vždycky se těším na kolegy i na klienty....každý den je tam jiný, nikdy se dopředu neví, co se stane dobrého i smutného....a hlavně: má to pro mě smysl tam jít....jsem na sebe hrdá, protože tuhle práci zvládne málokdo a hodně lidí se jí bojí nebo štítí.“ (R14). „Někdy vstanu levou nohou a už na hlášení ráno je vidět, že všichni mají podobnou náladu....hodně na nás působí, jestli je úplněk, před bouřkou atd....to i klienti jsou agresivní a nejde s nimi nic pořídit. I když se někdy s holkama pohádáme, vyřešíme to s vrchní nebo s ředitelkou, která nás pokaždé vyslechne a jde se dál. Chci tuhle práci dělat, dokud budu mít sílu...a chci hlavně zůstat v našem zařízení.“ (R47).

Jsem s kolegy pořád

„Střídáme se ve 12- ti hodinových směnách, jsme menší kolektiv, takže se vidíme často...ráno nebo večer na předávání služeb. Někdy někdo nedodělá svou práci a musíme to dokončovat, tak se občas chytne.ale paní ředitelka to vyšetří, někdy nám přinese přes poledne nanuky nebo dort a dáme si všichni najednou....schválně je s námi i když jsou velké problémy, abychom jí mohly věřit, je to fajn. Někdy stačí, aby se na nás jen podívala.... a během vteřiny víme, co se stalo a co máme rychle udělat. Tím, jak jsme všichni pořád spolu, jsme na sebe zvyklí a víme o každém svoje....tohle spojení je moc fajn, když se člověk cítí osamělý doma, což

je skoro pořád.“ (R48). „Kolegy vidím skoro pořád...víme o sobě hodně, říkáme si starosti a pomáháme si, když to jde. Uděláme si během pauzy kafe...sedíme tak i dlouho po směně, když je dlouho vidět, protože na nás doma nikdo nečeká.“ (R44).

Útěk před společností

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: vadí mi dnešní svět, nejsem necitelný, jako jsou lidi z ostatních profesí, jsem blízko smrti a to má smysl, mám vlastní svět.

Vadí mi dnešní svět

„Chtěla jsem do sociálních služeb, je to práce, kterou hodně lidí pohrdá a nechtěli by ji dělat...ale pro mě je to šance chovat se normálně a dělat to, co cítím. Staří lidé jsou často sami, rodina je daleko, nemohou jezdit, protože by nemohli uplatit všechno, co je dneska strašně drahé ...i jenom obyčejné bydlení. Všichni se strašně nervují a my v zařízení máme jiný svět...moji známí mě nechápou, jak můžu být každý den s někým, kdo se neumí umýt ani najíst...nebo kdo umírá...je o pro mě normálnější, než žít tam „venku“, kde jsou všichni jak praštění a nikdo se neumí chovat hezky...tohle zase hodně vadí mně. Ve světě, kde slušnost znamená slabost, není moje místo.“ (R49).

Nejsem necitelný, jako jsou lidi z ostatních profesí

„Práci v tomto zařízení jsem si vybrala po 11-ti letech ve firmě, která prodávala rychloobrátkové zboží, všechno bylo zaměřeno na zisk, už jsem tak dál nemohla pokračovat. Byla jsem šťastná, že mě vzali....i bez praxe ...musela jsem začít od péče, bylo to hodně těžké, ale nelituju. V korporátních firmách jsem nemohla existovat proto, že kolegové tam byli odosobnění, bez empatie a citu, jen přenašeči papírů...já jsem se chtěla zajímat o lidské osudy, dodnes poslouchám příběhy rodin a hledáme společně řešení,„má práce je plná emocí a já za to moc děkuji, protože jinde bych si tolik citu nemohla dovolit dávat najevo. Pomáhám, abych byla.“ (R38). „Lidi v jiných oborech, i když berou víc než my, jsou nepoužitelní...panáci plný slámy, jen navlečení do značkových hadrů...a ještě si myslí, bůhvíco nejsou. Poznají, o čem je život a lidská pomoc teprve až se jim něco stane...do té doby budou nafoukaní a necitelní.“ (R35). „Nechápu, jak žijí lidi mimo náš obor, jejich práce je zbytečná, když nepomáhá nikomu od těžké situace.“ (R10).

Jsem blízko smrti a to má smysl

Práce v zařízeních pro klienty s demencí s sebou nese mnoho situací nezvyklých pro život běžné populace. „Přijímáme klienty ve všech fázích demence, někdo u nás dožije 10 a víc let, někdo zemře po měsíci. Personál si intenzivní péčí a neustálou přítomností záměrně i nezáměrně vybuduje ke klientům silnou vazbu a je mu potom v posledních chvílích života velkou oporou. Často klienty, po domluvě s rodinou, necháváme u nás až do konce, aby se vyhnuli už zbytečné resuscitaci po dovozu do nemocnic. Toto chování má velký smysl, protože klient má zajištěnu veškerou paliativní péči od našich lékařů a sester a může odcházet v klidu...tato ochrana klientů a neustálá blízkost jejich smrti, má pro mě obrovskou sílu a smysl.“ (R19). Svou práci v tomto smyslu popisovali podobně jak vedoucí pracovníci, tak řadoví pečovatelé. „Jsem vděčná za to, že můžu klienty držet za ruku, když umírají...chci jim takhle pomoci...rodina často nestihne přijet a člověk v tu chvíli nemá být sám, střídáme se u nich s kolegyněmi během denních i nočních...je to normální lidská věc a slušnost.“ (R29).

Mám vlastní svět

„Při té práci, co jsem si vybrala, můžu žít podle sebe...nezajímá mě, co si myslí ostatní, chci hlavně mít dobrý pocit z toho, co dělám...nebudu nikde lítat na podpatkách a vařit slizounům kafe, tady jsem mnohem potřebnější.“ (R33). Práce pro velmi nemocné a umírající lidi přináší mnoho zátěže, ale i hodně uspokojení, jak vyplynuli z příběhu R36: „Jsem rád, že jsem tady, jsem tu mezi svými a všichni se navzájem chápeme...poznám na kolegyních, kdy už nemůžou a jdu jim rychle pomoci...vážím si jich a ony mě...v těchhle stěnách žijeme svá vlastní pravidla...pomoc a tichá blízkost pro všechny.“ Respondenti předpokládali správně, že tyto sociálně pobytové služby, které jsou spojeny s doprovázením klientů v jejich posledních chvílích, jsou jakýmsi státem ve státě, světem, který funguje sám pro sebe.

7.6.4 VLASTNÍ ZÁZEMÍ

Partnerství

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: vztahy mi nevycházejí, záměrně žiji sám, v soukromí mi nikdo nerozumí, mám přátele jen v práci.

Vztahy mi nevycházejí

Rozhovory a vyprávění ukázaly na fakt, že většina respondentů nemá trvalý vztah a někdy ani žádné krátkodobé. „Když s někým začnu chodit, během chvíle si přestaneme rozumět, nebaví mě se nikomu přizpůsobovat a za chvíli se mi i přestane líbit....to, co jsem viděla doma, mi stačilo....stejně žádný vztah nevydrží, to je jen ve filmech,“ (R30). Bylo možné podobné argumenty najít u respondentů různých věkových skupin. „Vidíme se jen pár dní v měsíci, nemáme ani jeden sílu ani chuť....jsem ze všeho unavení, na nás oba rodiče doma řvali a od té doby jsme radši sami.“ (R27).

Záměrně žiji sám

„Nemám moc peněz a zároveň ani nechci žít ve městě....mám pronajatou chatu v lese, kam nikdo nechodí, žiju tam jen s kocourkem, nosím si dřevo a občas něco zvládnou na kamnech uvařit....jsem ráda, že nikoho nevidím. Jedu jen do práce a z práce a nikoho jinak nechci vídat.“ (R4). „Zůstaly na mně dluhy po bývalém příteli, nemám žádný majetek a mám exekuci, známí mě nechávají bydlet v chatové osadě za Prahou, sbírám po Praze toulavé kočky a nechávám je kastrovat...pokud si samy neporadí, starám se o ně na svojí zahradě...mám jich 25, kupuju vlastně hlavně jídlo jen pro ně. Dává mi smysl být s nimi, lidi nechci ani vidět....chodím jen do práce, tam je to jiné...ale pak rychle domů.“ (R1).

V soukromí mi nikdo nerozumí

V rámci vyprávění uváděli respondenti pocit, že jim nikdo nerozumí. Jejich názory a postoje se ukázaly být výlučné, obtížně sdělitelné a pro ostatní, kteří pracují v jiných profesích, těžko pochopitelné, jak uvádí R14: „Dřív jsem měla pár známých, občas jsme se bavili o práci, vždycky se mi divili, proč takovou dřinu dělám a ještě za tak málo peněz. Necháпали mytí nemocných a jak jim vydržím odpovídat na pořád to samé, že to je hrozné vydržet. Někdy jsem jim říkala proč to všechno, ale potom už mi to lezlo na nervy...přišlo mi to jako jejich hloupost a sobectví..., neměli jsme si dál co říct...proto se bavím jen s kolegy nebo

s rodinami....a i ty rodiny jsou někdy mimo, nenechají nemocného na pokoji jen proto, že si myslí, že se ten chudák znovu postaví na nohy, začne číst a dělat všechno, jako dřív.“ R50 popisovala: „Můj přítel byl velmi vzdělaný člověk, pracoval jako právník....rozuměli jsme si v některých věcech hodně, ale smál se mi, proč tu práci tak prožívám, když stejně všichni zemřou a je to jen dobrý obchod. Obchod se stářím a s bezmocí. Tak odlišné postoje k pomáhající práci a k životu nás nakonec dovedly k rozchodu....nebylo možné se v soukromí bavit s někým, komu lidskost a obětavost byly pro smích.“

Mám přátele jen v práci

Pojmy blízkosti a lidské sounáležitosti na pracovišti, prostupovaly všemi vyprávěními a poukázaly na to, co respondenty k této práci přivedlo; z rozhovorů vplynuly i způsoby života, odlišné od ostatní populace, jak popisuje R9: „Blízké přátele jsem našla na pracovišti....spojuje nás náročná práce a zážitky, které člověk těžko zažije někde jinde – když volám sestřičky, aby rychle běžely pomoci někomu, kdo se dusí nebo má kolaps, když společně všechny klienty hlídáme, aby nám neutekli brankou, když přijedou záchranáři a nadávají nám, proč chceme zachraňovat člověka v 90-ti letech...tyhle zážitky moc nemá cenu vykládat někomu mimo obor...lidi se naší práci většinou bojí a dělají, že stáří není.“ „Když si chci s někým popovídat, jdu do práce i mimo pracovní dobu...vážím si kolegů a lidem mimo obor mě nebaví cokoli říkat ani se s nimi potkávat.“ (R 35).

Děti

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: vychovávám děti sám, děti záměrně nikdy nechci mít, chtěl bych je, ale nemám zázemí, hlídám děti známých.

Vychovávám děti sám

Vyprávění a rozhovory ukázaly, že respondenti většinou vychovávali své děti sami: „Měla jsem syna brzy, hned po škole, s přítelem jsme se sice vzali, ale po roce měl někoho jiného, rozvedli jsme se....teď platí už na 4 další děti a ostatní matky jeho dětí ho žalují pro neplacení výživného. Ráda bych si někoho našla, ale pokaždé to dopadne stejně....po pár nocích je konec. Synovi už je 12, na jeho výchovu nestačím, dělá si, co chce.“ (R8). „Přítel mě opustil když zjistil, jakou jsem si našla

práci a kolik vydělám....zůstaly jsme s dcerou samy, někdy ji musí vzít s sebou na noční, aby nebyla doma sama.“ (R44).

Děti záměrně nikdy nechci mít

R6 měla ve své primární rodině takové zážitky, že popisuje následující: „Žili jsme v původně hezké rodině, táta i máma byli fajn, byly jsme 3 dcery. Máma se začala měnit ještě než nejstarší z nás šla do školy, ponižovala nás, vymýšlela nesmyslné úkoly, nepouštěla nás ven, pořád křičela.....nechodila potom už do práce, seděla v okně, kouřila a vyhlížela, kdy půjdeme všechny domů, aby mohla začít každodenní šikana. Strašně jsme se bály jejího chování.....jedna sestra se přizpůsobila a začala být zlá jako máma, druhá se naučila předstírat nešikovnost, aby jí nebyly dávány žádné pracovní úkoly a já jsem žila v tichém vzdoru, který máma trestala nejvíc. Měla jsem jeden hezký vztah, kde přítel děti chtěl, ale já jsem se tomu vždy vyhnula.....nikdy jsem je nechtěla mít, nevěděla bych, co jim mám dát.“ „Děti se mít bojím, nechci se doma hádat, co koupit a co ne....naši se o penězích dohadovali pořád a my jsme to museli poslouchat. (R32).

Chtěl bych je, ale nemám zázemí

Rozhovory ukázaly, že práce sociálních pedagogů v pobytovém zařízení je ohodnocena ne vždy v dostatečné míře pro to, aby si mohli dovolit samostatnou domácnost, jak uvádí R25: „Žijeme s pár kamarády v podnájmu, který platíme společně...přítel bych chtěl děti hned, ale neměli bychom je kam přivést,přítel je záchranář a ani ze dvou platů si nemůžeme dovolit vlastní bydlení.“ Ve stejné situaci je i R29: „Jsem stále v práci a z velkého stresu mám zdravotní potíže, o jedno dítě už jsem přišla....chtěla bych je hned, ale přítel by nás neuživil.“

Hlídám děti známých

Někteří respondenti podle svých výpovědí nechtěli nebo nechtějí děti vlastní, ale nárazově rádi někomu dítě pohlídají, jako R1: „Dlouho jsem se rozhodovala, jestli děti vůbec chci, až jsem se rozhodla, že ne.....nechtěla jsem cítit tak velkou zodpovědnost po celý zbytek svého života. Ale moji známí děti mají, tak se tam mohu realizovat a baví mě to – půjčím si je a pak je zase vrátím a mám klid.“ „

Občas si chci zkusit, jaké to je nepečovat jen o starého člověka, hlídám hodně malé dítě kamarádky....je to dost podobné, pomáhá mi to některé věci pochopit...jak se život točí v kruhu.“ (R2)

Záliby

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: rád kouřím a hodně jím, často se napiji, chodím pomáhat do domácí péče, vařím a pečů pro kolegy.

Rád kouřím a hodně jím

Výsledky vyprávění a rozhovorů ukázaly na častou závislost respondentů na některých látkách. R35 popisuje: „O každé pauze si musím skočit zakouřit, jako všichni, chvíli u toho odpočívám, bez kouření nevydržím. Začal jsem, když jsem v práci přestával fyzicky stíhat, cigareta mě vždycky nakopne.“ „Potřebuju to jako psychickou úlevu...někdy už je toho moc a kouření mě uvolňuje“ (R7). Podrobnější analýza ukázala, že na všech zařízeních kouří 98% pečovatелů a 92% zdravotních sester, 2 z 5-ti ředitelů. „Často se musím hodně najíst, už o rána mám hlad a několikrát za den musím mít velkou porci...když jsem sama doma, jím ještě víc. Nikam nechodím, nebaví mě potkávat jiné lidi, jsem jen doma nebo v práci. (R32). „Když si dlouho nemůžu zakouřit, musím pak poprosit sestru o něco na uklidnění, vždycky mi něco dá, pomáháme si...jinak mě toho moc nezajímá, spíš jen ležím doma, koukám na televizi.“ (R16)

Často se napiji

V rozhovorech se objevovala potřeba často sáhnout po láhvi alkoholu, kvůli zmírnění stresu.

„Práci mám moc rád, jen je to někdy psycho, proto často přijdu domů a musím se opít. Nejde se uvolnit jinak....na sport už nemám potom sílu a jinak vypnout neumím,“ (R15). „Chodíme pít často, s někým z práce když potom ráno nemáme směnu.....je to způsob, jak něco vymazat a zkusit zapomenout. U klientů je to fajn, ale jak je potom člověk sám, nedá se to vydržet.“ (R4).

Chodím pomáhat do domácí péče

Někteří respondenti se realizovali ve volném čase v jiných činnostech, které jim přinášely radost, jako R7: „Mám v zařízení jen poloviční úvazek a ve volných dnech chodím za klienty domů, moc mě to baví. Je to jiná práce a můžu chodit po městě, doma s nimi se taky dá víc popovídat, jsou schopnější, než naši klienti v zařízení.“ R17 popisuje: „Vedle své práce mám ještě školící činnost pro pečovatelky z domácí péče...důležitá součást terénní služby a do budoucna jich bude potřeba stále víc.“

Vařím a pečů pro kolegy

Záliby ve volném čase a práce v zařízení si byly v mnoha případech velmi blízko: „Když přijdu z denní směny, většinou si nemůžu hned jít odpočinout....sednu si v kuchyni a myslím na to, co bylo přes den. Často pak nemůžu usnout, i když jsem unavená...tak zadělám těsto s do dvou ráno pečů mini zákusky nebo bábovky...ráno to vezmu kolegům na další směnu. Myslím na ně, i když jsem doma...myslím na klienty, kteří mají narozeniny...a po nocích pečů, dělá mi to dobře.“ (R26). „Jdu z práce a vidím čerstvé kytky nebo jdu do papírnictví a nakoupím tam pro klienty potřebu na výtvarku...mají potom radost a já má radost, že mají radost. Uvařím kolegyním karbanátky a přinesu jim to na jejich noční. Jsem tam potom chvíli s nimi.“ (R21). Když přijdu domů, myslím na klienty a kolegy, někdy jim uvařím a přinesu jim to. Těším se na ně.“ (R3).

7.6.5 ZVLÁDÁNÍ

Úspěšné – aktivní strategie

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: těžkosti v životě mi pomohly najít cestu, má práce má smysl, jsem sám sebou, nevadí mi, že jsem sám.

Těžkosti v životě mi pomohly najít cestu

Z rozhovorů vyplynulo, kteří respondenti nahlíželi svůj životní vzorec pozitivně, jako R18 popisuje: „Nebylo to lehké a často jsem měla pocit, že jdu životem jen v mlze, že lítám ze strany na strany pod vlivem toho, jak mi rodiče ublížili....našla jsem si práci podle toho, kam mě to táhlo a časem jsem pochopila, že nebýt všeho, co se stalo, neměla bych proč chtít být blízko lidem v jejich trápení, starala bych se

o jiné věci. Těžké věci, prožívané na vlastní kůži docela dlouho dobu, mně určitě změnilo...jsem o tom přesvědčená.“ „Když jsem byla malá, přišla jsem najednou o všechno...ten pocit, že nevíte, co bude zítra, kde budete a s kým, zůstal pořád ve mně...někdy těžko hledám klid, ale daří se mi ho nakonec najít právě díky práci, kde na to, co bylo, můžu zapomínat...znovu a znovu.“ (R30).

Má práce má smysl

Z rozhovorů vyšlo najevo, že respondenti si uvědomují hodnotu a nadčasovost své práce, jako v případě R7: „Vážím si sama sebe za to, co zvládnou...tahle práce nikdy nekončí, ale přináší mi hodně hezkého, na co nejde zapomenout. Pomáhat druhému v jeho starostech má smysl vždycky a všude, natož když jde o konec života.“ „Dáváme do naší práce i srdce, na každém dobře vedeném zařízení je to cítit. Tato lidská investice je nevyčísitelná.“ (R24).

Jsem sám sebou

Respondenti uváděli, že v práci mohou často zapomenout na svá minulá trápení a současně se cítit být sami sebou, právě jako R33: „Našla jsem si tuhle práci proto, že jsem myslela, že se budu moct chovat jako někdo jiný, utéct před tím, co se mi stalo. Ale najednou jsem začala být sama sebou...pravda je, že jsem tím současně začal právě být i někdo úplně jiný než dřív, když jsem hledala, kam patřím...práce s takhle nemocnými lidmi i strašně pomáhá vidět se takovou, jaká jsem.“ „Mnoho kolegů přichází do své práce po těžkých životních otřesech a úkolem jejich šéfů je nejen udělat fungující pracovní týmy, ale snažit se vytvořit pečovateli a sestřám rodinu, kterou v reálu opravdu jsme...a to je to, kde je moje místo.“ (R38).

Nevadí mi, že jsem sám

„Když vím, že si mě váží v práci, čekají na mě a chybím jim, když tam nejsem, už mi tolik nevádí, že jsem sám a nikdo na mě doma nečeká. V práci jsem mnohem víc času, uvaříme si tam, večer na chvíli sedneme a odpočineme...necítím se opuštěný,“ (R35). Pocit samoty vyzníval negativně pouze v cca 15 % rozhovorů, ostatní respondenti uváděli spokojenost s tím, jak mají rozdělený profesní a soukromý život. Dokládá i R34: Bydlím kousek od zařízení a i tak často s holkama zůstanu, i když mi skončí pracovní doba, mám je ráda a jsem si v práci vzájemně oporou.“

Neúspěšné – pasivní strategie

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: cítím se zlomený, žiji hrozně, jako moji rodiče, hodně piji, jedu jen na setrvačnick.

Cítím se zlomený

Z rozhovorů bylo patrné, kdo se ve svém soudobém životě jak cítí, respondenti popisovali své pocity a postoje. R10 popisuje: „Jsem přetažená, otrávená...vím, že musím do práce, ale určitě by mě někým nahradili, kdyby měli kým...mám pocit, že klientům je jedno, co s nima děláme, jen jsou na nás hnusní, pořád si všechno pletou a už mi to leze na nervy. Někdy bych je nechala radši celý den ležet...stejně umírají.“ „Měla jsem pocit, že mi pomoc druhým přinese něco příjemného, ale přestalo mě to bavit...o mě se taky nikdo nestaral, když jsem byla malá...je mi to líto, že svět je tak nespravedlivej ...někdo má všechno...rodiče, krásnej klidnej domov, manžela, peníze, proč někdo nemá nic, i když nikomu nic neudělal?“ (R5). Jak je patrné z přepisu rozhovoru, někdy se pocit zbytečnosti a prázdnoty objeví i u vedoucího pracovníka.

Žiji hrozně, jako moji rodiče

Analýza rozhovorů ukázala, že někdy se respondenti ocitli ve stejné stopě, jako dříve jejich rodiče, pokračovali ve stejném životním vzorci. Jak uvádí R48: „Asi žiju stejně jako rodiče...když přijdu domů a přítel tam náhodou je, hádáme se, potom něco vypijeme a je to ještě horší. Asi mě ani nemá rád, nemá o mě strach, nemáme společné peníze...vůbec nevím, kde pořád je. Peklo, co jsem měla jako dítě, pokračuje dál.“ „Je mi špatně z toho, jak o mě nikdo nestojí, nikdo mě nikam nepozve...uzavřela jsem se do sebe, mluvím jen pár slov s klienty nebo vůbec...trvá to už dlouho, život není fér.“ (R44).

Hodně piji

„Když přijdu z práce, dám si něco k pití...někdy mi ráno volá vedoucí péče, že jsem měla přijít na směnu...vůbec si to nepamatuju, rozpis služeb určitě často někdo splete a pak to házejí na mě. Napije se každě, to není nic špatného...stejně se ostatní často zdrží na cestě do práce, a jim nikdo nic nevyčítá, jen mně.“ (R4).

Jedu jen na setrvačnick

„Jsem v práci rád, ale někdy dělám věci mechanicky...často myslím na to, co se mi stalo, že mi to strašně ublížilo a nevím, co mám dělat dál....v duchu vyčítám rodičům, pak je mi z toho špatně, nemůžu spát, pak jsem ráno bez nálady a bez síly do práce...a takhle to jde pořád dál. Chodila jsem i na nějaké terapie – rodinné konstelace...nemám sílu rodičům cokoliv odpustit...zkazili mi život, nemám čemu věřit...jedu je ze setrvačnosti a tak ubíhá den za dnem.“ (R29). „Z práce domů a z domova do práce...to jsou dvě cesty, nic víc, nemám na co se těšit ani co plánovat.“ (R35).

Střídavé

Ve vztahu k této subkategorii byly v získaných materiálech odkryty následující kódy: jsem potřebný – a to potřebuji, potřebuji vděčnost, často měním zaměstnavatele.

Jsem potřebný - a to potřebuji

Analýza výzkumných materiálů ukázala, že někdo považoval za nejdůležitější pocit z vykonávané práce pocit, že jsou potřební – cítí se být nenahraditelnými: „Kdybych ráno nepřišla, nikdo tu práci tak dobře neudělá....kolegyně jsou fajn, ale dělají chyby nebo nedodělají všechno, co mají. Já pak musím přijít a pracovat i za ně.“ (R30). „Bez nás se péče položí....my musíme každý den ráno přijít, jinak se nikdo o klienty nepostará.“ (R16). Z rozhovorů a pozorování vyplynulo, že u některých respondentů se tato potřeba být potřebný změnila v určitou posedlost a návyk, bez něhož bylo pro ně složité fungovat.

Potřebuji vděčnost

Dalším profesním i osobním uspokojením, které respondenti v práci hledali, byla vděčnost; tu dávají najevo někteří klienti a některé z rodin. Z výzkumu vyšlo najevo, že pozitivní zpětná vazba přináší pracovníkům v přímé péči velmi silnou satisfakci: „To, že rodina přijde a poděkuje...řeknou, že vědí, že by to takhle ani náhodou nezvládli, je často mnohem víc, než finanční odměna na konci roku. Ten pocit strašně hřeje.“ (R27). „Někdy rodiny chodí i po tom, co klient zemře, zůstali jsme pro ně někým blízkým....ale hrozně mě mrzí, když to berou jako

samozřejmost a nikdy nám nic osobního neřeknou.“ (R39). Někteří pracovníci si podle výzkumu mysleli, že vděčnost rodin je nárokovatelná a samozřejmá součást jejich práce.

Často měním zaměstnavatele

„Tohle je moje páté místo, vždycky, když mě to přestane bavit, jdu dál....někdy mi řeknou známí, že je někde vyšší osobní příplatek nebo že dávají víc za hodinu....tak tam jdu. Změna mi nevadí, já si udělám místo všude kam přijdu.“ (R20). Fluktuace v sociálně pobytových zařízeních se neodvíjí pouze od výše platu, ale, jak vyplynulo z výzkumu, především od toho, jaká je atmosféra na zařízení a jaká je osoba ředitele. „Byl jsem předtím ve dvou zařízeních, na přesčasech jsme si tam vydělal víc, tady je to jiný...mám sice o něco míň peněz, ale je tu větší pohoda, lidi si pomáhají mezi sebou, nikdo nedonáší a nikdo na nás neřve.“ (R35).

7.6.6 Shrnující zpráva z provedeného otevřeného kódování

Cíl číslo 1 – Exponovat životní příběhy a názory skupiny pracovníků.

Prvním stanoveným cílem bylo otevřít celý výzkumný proces: sejít se s každým respondentem a zaznamenat jeho autentické vyprávění a další následné rozhovory. Tato navýsost osobní, citlivá data, hovořící o prožitých, minulých i současných událostech, a jejich následné okomentování od každého respondenta, velmi pomohla vytvořit rozsáhlý obraz, plný příčin, následků, souvislostí, paradoxů, traumat, výher, proher, emocí, hodnot a postojů. Expozicí padesáti životních příběhů a osobních postojů a názorů jejich interpretů, mi všichni účastníci umožnili objevit mnohá skrytá fakta, která, uvedena do všech výzkumných souvislostí a závěrů, mohou být přínosem pro další kolegy, které problematika oboru sociálních pedagogů bude v budoucnu zajímat.

Cíl číslo 2 – Zaznamenat posloupnosti faktických událostí během života respondentů.

Smyslem druhého cíle bylo zachycení událostí, jak se účastníkům děly a zaznamenání jejich časových i obsahových souvislostí, tak, aby tato data měla nosnou výpovědní hodnotu pro výzkumné šetření. Díky biografickému výzkumu a hloubkovým rozhovorům se podařilo tyto posloupnosti zaznamenat a vyvodit z nich poměrně plastickou představu o běhu událostí v předkládaných biografiích. Díky tomuto postupu byly objeveny všechny důležité kauzální vztahy, které posloužily k dalšímu zkoumání.

Cíl číslo 3 – Zdokumentovat subjektivní prožitky institucionálních jevů.

Záměrem třetího výzkumného cíle byla má snaha poukázat na některé institucionální jevy, probíhající denně v rámci celospolečenského dění, aniž by jim za běžných okolností byla přikládána jakákoliv větší váha, a na to, jak tyto jevy mohou být prožívány a subjektivně interpretovány; přičemž zmíněná subjektivita je záměrná pro účely výzkumu.

Prostřednictvím provedeného výzkumného šetření a jeho analýzy jsem mohla poukázat na to, jak se mohou tyto jevy, uvedeny do jiných souvislostí a nahlíženy z jiného úhlu pohledu, jevit jinak. Účastníci výzkumu prostřednictvím svých autentických příběhů přinesli možnost podívat se na to, že rodina, nemusí být vždy synonymem pro bezpečí, domov a podporující vztahy. Že rozhodnutí žít sám a založení rodiny se dobrovolně vyhnout, je pochopitelná a někdy jediná možná volba. Že do zaměstnání nemusí člověk chodit jen „od-do“ a jen s vidinou získání výplaty. Že celospolečenské, akceptované a prosazované, dění nemusí být automaticky zhmotněním norem slušnosti a etiky. Že jsou věci, které jsou špatné, ačkoliv je dělají všichni a věci, které jsou dobro, ačkoliv je nedělá téměř nikdo. Že dobro a upřímnost jsou někdy vysmívány. Odlišnění společnosti, absence pokory, empatie a elementárního smyslu pro slušnost a pomoc druhému, to byly jevy, vůči nimž se účastníci výzkumu hojně vymezovali. Fakt, že tyto způsoby chování prosazuje ve společnosti majorita, nemohou být měřítkem akceptovatelnosti. Každý má možnost vyjít ze své ulity a prokazovat každý den své osobní (malé, přesto velké) boje za spravedlnost a pravidla slušnosti tak, jak měli snahu je navozovat, po svém, účastníci výzkumu.

Cíl číslo 4 – Srovnat zaznamenané biografie respondentů.

Úkolem čtvrtého výzkumného cíle bylo položit vedle sebe biografie účastníků výzkumu a v rámci tohoto srovnání získat hlubší vhled do životních drah sociálních pedagogů a pedagožek. Tato komparace přinesla některé zajímavé informace z oblasti vnitřního života pracovníků; ukázalo se, že klíčové životní události, s nimiž se respondenti vyrovnávali formou změn v osobním i profesním životě, vytvářely v prožívání a chování respondentů změny, v nichž lze spatřovat určitou podobnost. Tato podobnost se projevila v první řadě v charakteru klíčových životních událostí, kterým byli respondenti v různém věku vystaveni. Dopady zjištěných, ve většině velmi traumatizujících, událostí na život každého respondenta byly do určité míry individuální, oproti tomu komparace ukázala i značnou míru podobných reakcí, osobních závěrů vyvozených z introspekce a reálných změn, navozených v důsledku těchto událostí.

Cíl číslo 5 – Poukázat na možné souvislosti životních událostí a profesních drah sociálních pedagogů a pedagožek.

Biografie, interpretované účastníky výzkumu, poskytly mnoho cenného materiálu, prostřednictvím kterého se podařilo poukázat na fakt, že charakter klíčových životních událostí v životech různých respondentů, je do značné míry podobný. Z výzkumu také vyplynulo, že i charakter profesních drah, pro které se respondenti v určitém věku rozhodovali, svádí všechny do jednoho oboru pomáhajících profesí. V kontextu těchto dvou podobností, které se prokázaly napříč všemi výzkumnými cíli, se projevil ještě jeden fakt, a to souvislost mezi tím, co respondenti zažívali a zpracovávali, coby své životní události a typem profese, pro kterou se rozhodli.

7.6.7 Axiální kódování výsledků rozhovorů

Příčinná podmínka

Nestabilní rodinné prostředí – absence opěrného bodu v životě

Jednorázové nebo opakující se trauma v dětství nebo mládí

Bytostná potřeba být užitečný

Jev

Klíčová životní událost

Kontext

Změna životního vzorce (hledání uzdravujícího sebepojetí)

Intervenující podmínky

Životní vzorec se přibližuje k profesnímu

Schopnost překročit vlastní psychické zranění

Strategie jednání

Přerámování dosavadního způsobu života a změna životní dráhy

Volba profese s intenzivní přítomností lidství a opravdovosti

Vykonávání profese na hranu fyzických a psychických možností

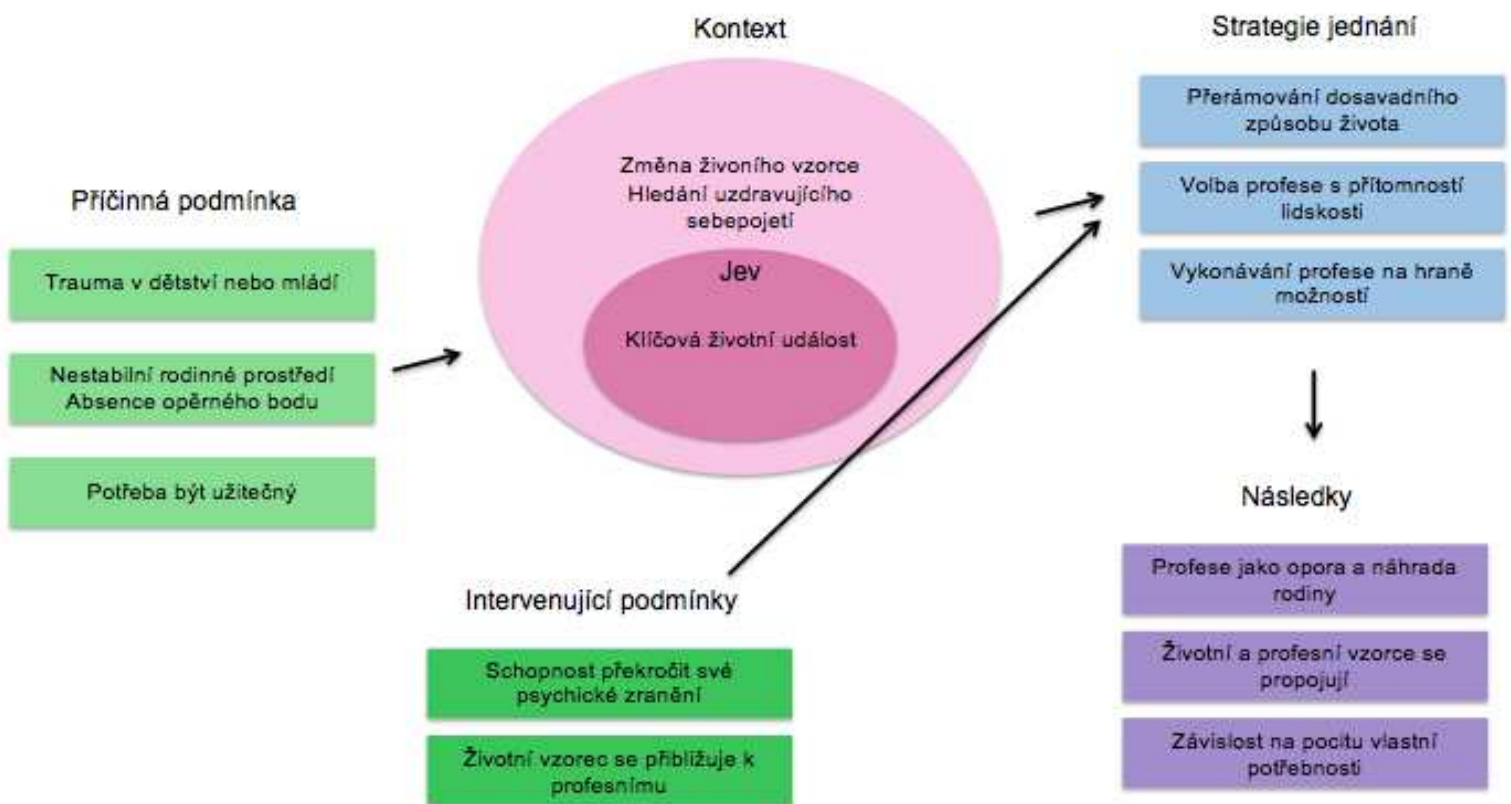
Následky

Životní a profesní vzorce se stanou komplementárními

Profese jako nalezená opora a náhrada rodiny

Závislost na pocitu vlastní potřebnosti pro nemocné.

Konceptualizace případu

7.6.8 Selektivní kódování výsledků rozhovorů

Identifikace případu

Hlavním tématem předkládaného případu je role klíčové životní události – zda a za jakých okolností může člověka nasměrovat k výkonu práce sociálního pedagoga. Ve výzkumném šetření byly shromážděny volné, hloubkové rozhovory s respondenty a jejich podrobné popisy životních událostí od dětství po současnost. Z analýzy a porovnání obsahů těchto materiálů vyplynulo, že ať už se respondent věnoval sociálně pedagogické práci prvním rokem nebo mnoho let, k rozhodnutí nastoupit tuto fyzicky i psychicky náročnou cestu ho přivedla klíčová životní událost, která měla v jeho životní dráze vždy velmi silný dramatický až traumatizující náboj – ten se následně ukázal jako pomyslná výhybka na trati. Bližším zkoumáním těchto zlomových událostí bylo zjištěno, že pod jejich vlivem respondenti prošli silným otřesením jejich původního hodnotového rámce a toto přerámování si následně nesli po celý nadcházející soukromý i profesní život. Došlo k první výrazné změně životní dráhy v kontextu uvedené klíčové události. V důsledku těchto klíčových životních událostí, které se téměř ve všech případech odehrály v dětství nebo raném mládí, se respondenti začali zamýšlet nad zdánlivě běžnými fakty v jiných souvislostech, nazírali sami sebe, své okolí a zákonitosti lidského života z jiného úhlu, než činili jejich tehdejší vrstevníci. Z výsledku analýzy všech materiálů a ze všech osobních rozhovorů bylo zřejmé, že tyto události měly na všechny respondenty vliv velmi srovnatelný. Pociťovali nutkavou potřebu být někomu užiteční, a to způsobem specifickým: poskytováním péče nevládně nemocným a umírajícím lidem. Dále všichni pociťovali palčivou touhu zažít zpětnou vazbu z této péče, chtěli být co platní, chtěli dosáhnout uznání v těchto krajních oblastech lidské činnosti. Všichni v této profesi chtěli najít pocit lidské sounáležitosti, hluboký pocit naplnění, kterého se jim nedostávalo v rodině, a dále tam hledali a hledají návrat k základním lidským hodnotám, které jsou v současné společnosti vytěsňovány všudypřítomným odlidšťováním. Lze tedy konstatovat, že určitá silná životní událost vyvolala v jedincích odlišných povah, odlišného věku i odlišných zkušeností velmi podobnou odezvu – hlad po návratu k základům lidskosti a pomoci, hlad po bezpodmínečné lásce a péči, která je stejným dílem poskytována i opětována. Touha po nalezení pocitu vlastní hodnoty velmi intenzivní cestou, hlad po vytvoření si rodiny v profesním kolektivu, když

v soukromí se to nezdařilo. Z kontextu celé věci vyplynulo, že pod vlivem klíčové životní události došlo v životech respondentů v určitém okamžiku ke změně životní dráhy. V důsledku přehodnocení aspektů a souvislostí v soukromém životě, respondenti začali uvažovat o způsobu podmínek své další existence a o možnostech profesní realizace, kterou všichni shodně vyhodnotili jako komplementární k realizaci v soukromém životě. Profesní dráha v mnoha ohledech potom suplovala pocit prázdnoty v rámci dráhy životní.

Návrat k případu

Jádrem celého případu v pohledu paradigmatického modelu byla klíčová životní událost. Tento neuralgický bod celého příběhu vyrůstá z příčinných podmínek životních drah respondentů, jak byly uvedeny během sběru dat: nestabilní a komplikované domácí prostředí – z toho vyplývající absence pevného opěrného bodu v životě, jednorázové nebo opakující se trauma v dětství nebo mládí a v neposlední řadě bytostná potřeba být užitečný, jako snaha si tento náhradní opěrný bod vyhledat v prostředí nabízejícím se a nezatíženém doposud žádnou negativní zkušeností, tedy profesním. Snaha nalézt profesní, ale současně i osobní realizaci, a to ve velmi vypjatých, psychicky náročných a často eticky nejednoznačných situacích.

Situace se odehrává v kontextu hledání uzdravujícího sebepojetí a snahy o změnu životního vzorce a ukázala se být významnou výhybkou na životní dráze respondentů.

Za působení schopnosti překročit své vlastní psychické zranění, se postupně životní vzorec začíná přibližovat vzorci profesnímu, obojí lze zhodnotit jako působení intervenujících podmínek, které, spolu s kontextem celého příběhu, mají vliv na vytvoření následujících strategií jednání:

Respondenti shodně uváděli, že v důsledku klíčové události a na ni navázaných změn, byli nuceni, a i záměrně chtěli, přerámovat svůj dosavadní způsob života, nazírání na zdánlivě jasná fakta a hodnoty. Záměrně pro sebe do budoucna zvažovali a nakonec zvolili profesi, s intenzivní přítomností lidskosti a opravdovosti, kde elementární lidské bytí, blízkost a sounáležitost jdou doslova „až na dřeň“. Následně všichni shodně uváděli, že záměrně vykonávají tuto profesi,

jdouc až na hranu svých fyzických a psychických možností. Tento druh profese a tento způsob profesního vypětí, podle slov respondentů všem přináší intenzivní zažití vlastní potřeby, nezastupitelnosti, blízkosti nemocným a umírajícím; navození atmosféry sounáležitosti, nahrazující dysfunkční nebo úplně chybějící rodinný život – ať už v minulosti nebo v současnosti.

Uvedená fakta už jsou následky popsané strategie jednání a patří mezi ně právě profese jako nalezená životní opora a náhrada ztracené rodiny, vše probíhající na půdě vzniklé komplementarity životních a profesních vzorců, které se navzájem naprosto prostoupí.

V rámci selektivního kódování závěrem vyloučena překvapující fakta, která pozměnila celkový kontext výzkumného problému:

- ústřední jádro, (jev) celého příběhu, se mírně změnilo: vliv životní události je jistě pro další vývoj člověka determinující, je ale třeba vzít v úvahu fakt, že její vliv nespočívá pouze v tom, že se událost stane, ale že odkryje v člověku některé předpoklady, které u něj byly latentně přítomny ještě před touto událostí.
- jedním z důsledků celého procesu je i silná návykovost – vědomí vlastní potřeby pro nemocné a umírající, v mnoha ohledech působí na pečující jako droga, neumějí si po určité době představit bez tohoto pocitu žít. Když nepečují – nejsou, jako by se ve dnech volna ztrácel jejich vlastní obraz a individualita. Když vše plyne klidně bez dramatických okolností a nutnosti zachraňovat ve vyhrocených situacích někomu život, některým pečujícím činí problém v tomto klidu fungovat. Tento, v paradigmatickém schématu jeví se, důsledek, se však po znovuvystavení příběhu v selektivním kódování začal jevit i jako možná příčinná podmínka, která zde byla přítomna již na počátku celého příběhu.
- schopnost překročit své psychické zranění stojí jako intervenující podmínka, po další selekci dat se však ukázala být u některých respondentů spíše neúspěšnou strategií jednání.

Selektivní kódování tedy našlo ve stínu paradigmatického modelu mírně pozměněný příběh, kde se postavení některých kategorií proměnila.

7.7 Závěr výzkumu

Z analýzy výsledků provedeného výzkumu vyplynulo, že respondenti si souvislost mezi klíčovými životními událostmi jejich života a následným rozhodnutím, věnovat se profesionálně pomáhající profesi, uvědomují. Své rozhodnutí nahlízejí z pozice „nutkavého pocitu dělat něco pro ostatní“, „nalézat vlastní uspokojení prostřednictvím poskytování pomoci nebo úlevy jiným - výlučně trpícím, nesoběstačným – osobám, které jsou blízko smrti“, v některých případech s pocitem vědomí hlubší souvislosti s traumatizující událostí v jejich předchozím životě. Důležitým niterným pocitem, který pracovníky k této profesi přivedl, a který se velmi signifikantně objevoval během sběru a analýzy dat, bylo hledání prostředí, kde by mohli dávat i dostávat zpět svou lásku, potřebu pečovat. Snaha o naplnění potřeby rodinného, velmi semknutého společenství, které by jim nahrazovalo chybějící nebo dysfunkční rodinu vlastní.

Rozborem a porovnáváním všech životních příběhů vyplynulo, že rodiče, kteří byli vzorem a do určité doby se o rodinu dobře starali, se dostali sami do situace, která jim převrátila život naruby a s nimi i jejich malým dětem. Nebo se respondenti dostali do vztahu s osobami, jejichž patologickému jednání, zneužívání a agresi nebylo možné se ubránit. Porušení rovnováhy, znamenalo podle výsledků rozhovorů, silné trauma. Respondenti uváděli pocit naprostého rozpadu a ztráty všeho, co do té doby znali.

Ve všech životních příbězích se objevily známky fatální ztráty důvěry v rodiče a nejbližší okolí v důsledku fyzického a psychického násilí, nepotrestaného sexuálního zneužívání, nezájmu rodičů a neochoty starat se o velmi malé děti, alkoholismu rodičů; v adolescentním věku to byla témata fyzického násilí ze strany partnera, užívání drog, neschopnost partnera postarat se o rané těhotenství a následně narozené dítě. V několika příbězích sehrála svou roli tragická úmrtí různých blízkých lidí včetně vlastních malých dětí.

Každá z těchto událostí zapůsobila v životech respondentů jako silné trauma, které bylo následováno posttraumatickými změnami. Respondenti uváděli pocit naprostého rozpadu a ztráty všeho, co do té doby znali.

Součástí lidské přirozenosti je, co svět světem stojí, spontánní pospolitost, vytváření rodin, hledání podpory, ochrany a sounáležitosti. V průběhu staletí a s měnícími se společenskými řády, se proměňovalo mnoho ze společenského dění a fungování, mám ale to, že potřeba a hledání lidskosti zůstaly stejně aktuální. Neméně aktuální je toto téma i v dnešní době a výsledky výzkumu tuto myšlenku potvrdily. Účastníci výzkumu uváděli, proč náročnou profesi péče o staré a umírající lidi zvolili záměrně - tušili zde velký prostor pro možnost projevit se jako člověk, což jim, podle jejich slov, okolní společnost a jiné profese neumožňují nebo zcela zapovídají. Chtěli mít možnost ukázat v práci své emoce, strachy, sílu i slabost bez cenzury. A chtěli mít současně možnost vidět lidskost ostatních: být nablízku kolegům v náročných profesních situacích, sdílet s nimi jejich často intenzivní pocity nadšení nebo vyčerpání. Být stále nablízku a tvořit tak druhou rodinu klientům, když cítí radost, smutek, strach ze svých bludů nebo z opuštění, být s nimi, když umírají.

Respondenti měli shodnou potřebu slušnosti a zájmu o osudy druhých, což obojí v současné společnosti velmi postrádali a doufali najít ve vybrané profesi.

Osobní vnitřní zranění, ať už zhojené nebo pouze vytěsněné, respondentům tuto potřebu ještě umocňovalo a své pocity vyjadřovali i větami o hledání úkrytu před okolní bezcitností.

Jak jsem již zmiňovala, respondenti si zvolili tuto profesi mj. jako prostor pro vytvoření svého ztraceného domova a v těchto intencích také popisovali své fungování. Ačkoliv navštěvovali své zaměstnání a plnili všechny povinné harmonogramy a metodiky práce, cítili a projevovali se tam jako v rodině. Nosili klientům a kolegům z domova uvařené a upečené pokrmy, sdíleli společně svůj čas i ve chvílích, kdy měli přestávky nebo dávno uplynulý čas své pracovní doby. Charakteristickým rysem sociálně pobytových služeb a sociálně pedagogického personálu na těchto exponovaných pozicích je také jev v jiných profesích velmi ojedinělý: pečovatelé i pracovníci na pozicích středního a vyššího managementu si dovolenou vybírají velmi ojediněle a v zařízeních tráví část i takových svátků, jakými jsou Vánoce nebo vlastní narozeniny.

V tomto bodě se výzkumným šetřením ukázaly také velmi naléhavé skutečnosti, jejichž palčivost si zhruba polovina respondentů uvědomovala, druhá polovina potom běh věcí přijímala bez hlubšího zamýšlení se nad problémem. Z popisu

životních příběhů a u odpovědí na doplňující otázky byly zaznamenány tyto myšlenky a postoje účastníků: mé hodnoty lidé „venku“ nechápu a jen v práci mohu být sám sebou. Velmi znepokojivé závěry, které o sobě učinila většina lidí, a které potvrzují již uvedené závěry, že tato profese a s ní spojené prostředí, je jakýmsi ostrovem se svými vlastními pravidly pro život. Ostrovem, který poskytuje všechny podmínky pro poskytování kvalitní a profesionálně odvedené péče o chřadnoucí klienty – a to v pracovním prostředí; je tu však na stejném místě i další prostředí – životní, které si vytvořili pracovníci sami. Prostředí, kde lze být sám sebou, ve smyslu prosazovat a žít emoce a hluboké prožitky tak, jak je majoritní, konzumní společnost v současnosti neuznává a potírá. Pracovníci se do těchto prostředí uchylují i s dalším svým přesvědčením, které zní nemohu dělat práci „bez srdce“. Tato věta reflektuje fakt, že někteří pracovníci v sociálních službách nemají žádné vyšší vzdělání než povinné, určené Zákonem o sociálních službách, nikdy se nevěnovali četbě nebo jiným vzdělávacím činnostem, instinktivně však dokáží pojmenovat, co je k práci táhne, co je pro tuto práci potřeba a svou empatií a lidským přístupem mohou být příkladem pro mnoho nezúčastněných rodinných příslušníků. Pomáhám, abych byl(a), je bytostným vnitřním postojem mnoha sociálních pedagogů a dalších pracovníků v sociálních službách.

Tyto jevy se objevovaly hojně ve výzkumném šetření ve formulacích: jsem v práci šťastnější než doma, jsem rodina pro klienty a kolegy a oni pro mě. Většina účastníků výzkumu uváděla již zmíněný fakt nemám kam spěchat, zůstávám v práci mnohem déle, než musím. Tento poznatek ukazuje na fakt, že respondenti neměli tendenci si vytvořit své soukromí ve svém vlastním domově, i kdyby tam byli sami (jak ostatně v dnešní době žije vysoké procento populace), raději vytvářeli pospolitost na pracovišti.

Výsledky provedeného výzkumu jsou podle mého názoru velmi zajímavé pro vedoucí pracovníky – sociální pedagogy, kteří se na poli pomáhajících profesí zabývají tvorbou a následnou výchovou - rozvojem pracovních týmů. Zařízení sociální pobytové péče, kam klienti trpící různými formami demence, přicházejí dožít poslední část svého života, mají nepřetržitý provoz 24h denně po celý rok. Týmy pečovatelských, sester, vedoucích sociálních pedagogů a ostatních manažerů se v nich střídají v denních a nočních směnách, kdy každá trvá 12 hodin. Z osobní,

každodenní, zkušenosti jsem poznala, že tyto domy jsou živé organismy, kde se projeví sebemenší disbalance v podobě drobného nedorozumění mezi personálem, okamžitou změnou atmosféry v celém zařízení, která, neřešena, v konečném důsledku ovlivňuje fatálním způsobem kvalitu poskytované péče.

Výběr a ovlivňování členů týmu hraje jistě roli v každém oboru lidské činnosti. Troufám si vyjádřit, že při péči o lidi trpící demencí, je násobně více důležité mít představu, jaké typy lidí se mohou objevit a objevují na pohovorech a co je od nich možné čekat. Protože v závislosti na charakteru těchto jedinců a na jejich různé koncentraci v různých týmech, se, dříve nebo později, začnou objevovat velmi podobné znaky počínající dysfunkčnosti kolektivu a téměř shodných kritických bodů ve fungování celku, které, při absenci včasného zásahu vedoucího týmu, mohou vyústit v rozpad elementární disciplíny v zařízení a ve fatální demotivaci „zdravých“ kolegů, kteří odvádějí bezchybnou práci.

Při výkonu své práce jsem nasbírala mnoho indicií, že v profesi profesionálních sociálních pedagogů a pečovatelů se objevují podobné nebo shodné typy jedinců s podobnými nebo shodnými klíčovými životními událostmi a životními drahami, analýza výsledků provedeného výzkumu mé úvahy potvrdila. V těchto intencích je velmi důležité, aby sociální pedagog – vedoucí týmu – úzce spolupracoval s personalistou zařízení, který bude mít o těchto důležitých souvislostech žadatelů o práci sociálního pedagoga, také povědomost.

Jedním z překvapivých závěrů výzkumného šetření byl fakt, který poukazoval na životní dráhy již zkušených sociálních pedagogů - vedoucích pracovníků, kteří po léta vedli své týmy pečovatelů. I oni, podle výsledků šetření, nastoupili tuto dráhu profesionálního pomáhání ovlivnění několika obtížnými životními událostmi.

1. Výkon této profese přináší člověku naplnění pocitu vlastní potřeby.
2. V případě mnoha respondentů z jejich příběhů vyplynulo, že tento pocit vlastní důležitosti, sebenalézání a sebezpotvrzování neměli a nemají možnost nalézat nikde jinde, včetně soukromého života.
3. Z výsledků výzkumu také vyplynulo, že mnoho účastníků hledalo (a částečně nacházelo) ve své profesi jakousi hojivou mast na svá hluboká duševní zranění.

4. Tento přístup k sociálně pedagogické práci má více druhů motivací k takovému chování a také více druhů důsledků
- Duševně zraněný, hodný, člověk, hledá pocit naplnění a klidu, je ve své profesi úspěšný – je třeba chránit si vlastní energetické zdroje.
 - Duševně zraněný, nevyrovnaný, člověk, hledá možnost uplatnit se mezi slabšími a pocítit svou převahu nad nimi – je třeba ho z kolektivu odstranit.
 - Duševně zraněný, slabý, člověk – hledá možnost úkrytu před vnějším světem v prostoru, kde platí jiná pravidla – je třeba s ním pracovat a podporovat jeho schopnosti.
 - Duševně zraněný, silný, člověk – hledá možnost pečovat a zároveň cítí, jak ho práce zpětně formuje a nastavuje mu zrcadlo – je třeba s ním pracovat a pomáhat mu se rozvíjet v širším měřítku.
5. Zajímavá skutečnost, která vyplynula z celého výzkumného šetření, coby jeho vedlejší produkt: význam - funkce pracovního kolektivu v pobytových zařízeních sociální péče, kde jsou trvale přítomny jevy jako neodvratné zhoršování stavu klientů, nevléčitelná nemoc, proces umírání a smrt.
- a) Pracovní kolektiv coby náhrada vlastní (chybějící, dysfunkční) rodiny.
 - b) Pracovní kolektiv coby jediné možné jeviště pro exponování vlastních postojů a názorů.
 - c) Osobní místo v pracovním kolektivu coby prostředek moci nad slabšími a bezmocnými.
 - d) Pracovní kolektiv jako svět s jinými pravidly, která se velmi odlišují do současných společenských normativů, tento svět jako způsob úniku před společností, které lze obtížně rozumět a setkání s ní znamená každodenní bolest.

8 DISKUZE

Výzkumná část rigorózní práce se věnovala autentickým životním příběhům respondentů, jejich analýzám a komparaci. Smyslem provedeného kvalitativního výzkumu bylo najít možné souvislosti mezi klíčovou životní událostí v životech sociálních pedagogů a výkonem jejich profese. Z výsledků provedených šetření a prostřednictvím stanovených výzkumných otázek vyplynulo, že osobní příběhy a životní dráhy sociálních pedagogů, přes pochopitelné individuální rozdíly, vykazaly vysokou míru podobnosti. Srovnatelnost vyplynula v otázce druhu životních situací, které se děly a v jejich následném vlivu na rozhodující okamžiky osobního i profesního života. Bylo prokázáno, že životní události v případě sociálních pedagogů ovlivnily výběr jejich profese naprosto jednoznačným způsobem a měly (mají) fatální vliv i na další zvládání profesního a osobního života.

Důležité životní události mají prokazatelný vliv na způsob vytváření životního vzorce člověka, stejně jako na jeho podobu. Determinujícím vlivem jsou události i pro životní dráhu člověka, jak uvádí Smékal: „životní dráha je souhrn po sobě následujících prožitků a činů jedince, které jsou vyvolány vnějšími příčinami a ovlivněny vnitřními podmínkami a které tvoří životopis jedince.“ (Smékal, 2009, s. 392).

V rámci první výzkumné otázky „*Jaké životní události se objevují v životech respondentů?*“ bylo možné nahlédnout celé biografie s mnoha událostmi a souvislostmi. Cenným výzkumným materiálem bylo podrobné popisování situací a autentické komentáře respondentů. Smyslem předložení tak osobních vyprávění, které metoda narativního rozhovoru umožňovala, bylo vidět respondentův život a všechny změny, jejichž vliv posléze vystoupil z analýzy dat. Záměr a smysl zkoumání průběhu lidských životů, které jsou předobrazem životních drah, rezonuje s názorem Haškové a Dudové: „Výzkumný přístup životního běhu (life-course approach) se zaměřuje na zkoumání změn, ke kterým dochází v průběhu lidských životů. Důraz je položen na zkoumání výskytu, posloupností a významů důležitých životních událostí nebo trvání či významů stavů mezi nimi.“ (Hašková, Dudová, článek, s. 1). Tato expozice životních příběhů a názorů skupiny pracovníků, byla prvním výzkumným cílem.

Pomocí druhé výzkumné otázky „Které životní události vytvořily jaké životní vzorce?“ bylo možné zaznamenat posloupnosti faktických událostí během životů respondentů, což byl druhý výzkumný cíl. Smysl kvalitativního zkoumání životních příběhů potvrzuje i názor Cohlera a Hostetlera: „Kvalitativní přístup umožňuje věnovat pozornost nejen tomu, jak jsou životní dráhy určité kohorty narozených ovlivněny historickými a událostmi či socioekonomickými strukturami...(…), ale také tomu, jak různí lidé reagují na stejné události či změny odlišně a zejména, jak je odlišně interpretují v závislosti na svých výchozích podmínkách.“ (Cohler a Hostetler. 2004 in Hašková, Dudová, s. 11). Díky těmto postupům z výzkumu vyplynulo, že různé životní události, podobné si však ve své intenzivnosti a dramatickosti, byly interpretovány respondenty podobným způsobem a měly za následek vytvoření podobných životních vzorců.

Třetí výzkumná otázka „Jak životní události ovlivnily volbu profese?“ se zabývala podrobněji konkrétními vlivy popsanych událostí na chování a rozhodování respondentů. Analýza výsledků vyprávění a rozhovorů ukázala, že pod vlivem určitých životních událostí v dětství a mladém věku, respondenti prokazatelně měnili své hodnotové postoje a názory na život do takové míry, že se rozhodli zvolit si podobnou nebo shodnou profesi. Ta je zhmotněním lidské sounáležitosti a intenzivní pomoci. Je tedy evidentní, že určité životní události způsobují v různých lidech podobné myšlenkové procesy a následně podobná životní rozhodnutí. Je důležité uvést, že zdokumentované životní události, jejichž vliv byl determinující pro další vývoj profesního i osobního života, byly v 98% dramatického a traumatizujícího charakteru, ve 2% potom vedly k volbě shodného typu profese události pozitivního rázu. Se třetí výzkumnou otázkou souvisel třetí výzkumný cíl, díky němuž bylo možné zdokumentovat subjektivní prožitky institucionálních jevů. Z analýzy vyplynula zajímavá fakta o tom, jak ve společnosti zdánlivě obsahově jasné a fungující principy nebo pojmy, mohou získat ve světle individuálních prožitků předložených biografií, zcela pozměněnou konotaci, a to často ve značně eticky nejednoznačném kontextu. Rodina, obecně nahlížena jako základní společenská jednotka, plnící funkci výchovnou, rozvojovou, vyživující a ochrannou, měla bohužel pro mnoho respondentů přínos zcela opačný; stejně jako vliv partnerského vztahu, který partnerským vůbec nebyl, státní instituce a úředníci, kteří mají jistou moc ovlivnit životy občanů, ale v potřebnou chvíli se jejich intervence nelze dovolat a podobně.

Prostřednictvím čtvrté výzkumné otázky „*Jak životní události ovlivnily výkon profese?*“ bylo možné po analyzování všech biografí vyvodit, že respondenti si vybrali svou vytouženou profesi, která jim ve většině případů přinesla intenzivní pocit vnitřního naplnění. Během dalších měsíců se ukázalo, že prožité události, které již částečně byly přetaveny do osobní realizace, však průběh života ovlivňovaly dál, a to zejména ve způsobu, jakým profese byla realizována. Z analýzy biografí vyplynulo, že respondenti pracovali vždy nad rámec svých povinností, fyzicky se přepínali, psychickým vypětím šli za hranice svých možností a někdy už měli projevy syndromu vyhoření; všichni zúčastnění byli velmi často přepracovaní v průběhu celého roku, kdy si vybírali dovolenou v minimální míře, i když jim byla nadřízenými nabízena nebo nařizována. Tento fakt zdůvodňovali svým vnitřním postojem, že takový způsob práce si záměrně přáli. Důvody, které vedly k takovým úvahám a způsobu výkonu profese, vyplynuly z analýzy výzkumných materiálů: respondenti po mnohých hlubokých psychických zraněních z minulosti, měli snahu si vlastní bolest tlumit intenzivní péčí o bolest jiných lidí. Tento vyčerpávající způsob života přinesl mnohým z nich opravdu částečnou úlevu, zklidnění a nalezení sama sebe, prostřednictvím pomoci druhým.

Pátá výzkumná otázka „*Jsou životní a profesní vzorce v souladu nebo v rozporu?*“ souvisela se čtvrtým výzkumným cílem: „*Srovnat zaznamenané biografie respondentů*“. Pomocí podrobné analýzy a komparace biografí se podařilo objevit důležitá fakta a různé varianty odpovědí na otázku.

1. Životní vzorec, zformovaný z životních událostí, se postupně „přelil“ do vzorce profesního, do značné míry byly tedy oba vzorce v souladu. Respondenti žili stejnými hodnotami doma i v péči o nemocné, mohli být ve své profesi sami sebou a to jim přinášelo pocit naplnění a štěstí.
2. Životní vzorec byl s profesním vzorcem v rozporu v tom smyslu, že respondent zastával v osobním a profesním životě výrazně jiné hodnotové postoje, proto se lišila i náplň obou dvou životů a výsledek se promítl do neuspokojení z prováděné práce. Tato varianta se ukázala pouze u 2% případů.
3. Profesní vzorec se stal, ve srovnání s životními postoji a minimalizaci osobního života, dominantním a docházelo až k postupnému stravování osobního životního vzorce.

Stanovené výzkumné otázky přispěly ke zjišťování potřebných faktů empirického výzkumu a především k jejich sumarizaci a utřídění, které bylo předmětem již souhrnné zprávy o vyhodnocení cílů výzkumu.

9 ZÁVĚR

Cílem mé rigorózní práce bylo pokusit se, na základě reflexe vlastní praxe v oblasti pomáhajících profesí, analýzy odborné literatury a porovnání autentických životních příběhů respondentů v empirickém, výzkumném šetření, najít možné souvislosti mezi přítomností určité události v osobním životě a následným rozhodnutím, věnovat se pomáhání klientům v oblasti sociální práce. V rámci první, teoretické části práce, jsem se snažila o vymezení pojmů sociálně pedagogické práce, sociální práce, jejich filozofických a interdisciplinárních souvislostí. Dále bylo předmětem zájmu utváření vzorců životních drah a stěžejní role osobních a profesních hodnot sociálních pedagogů. Specifikum rigorózní práce spočívá ve faktu, že ač je zde sociálně pedagogická práce předkládána do uvedených souvislostí, záměrem autorky bylo poukázat na konkrétní podobu práce sociálních pedagogů, a to při intenzivní práci s klienty s neurodegenerativními onemocněními. V této oblasti nabývá sociálně pedagogická práce překvapivých a specifických konotací. V rámci teoretické části práce bylo vyšlo najevo, jaká jsou specifika utváření životních vzorců, jak se formují životní a profesní dráhy sociálních pedagogů, a že je možné je použít jako cenný výzkumný materiál pro kvantitativní i kvalitativní výzkumná šetření. Druhá, empirická část práce, byla postavena na sběru dat v rámci obsáhlého výzkumného šetření s respondenty z řad sociálních pedagogů. Analýza výsledků kvalitativního výzkumu, provedeného na základě hloubkového rozboru autobiografických materiálů, stejně jako zaznamenání posloupnosti faktických životních událostí jednotlivých respondentů a jejich porovnání, vedly ke zjištění faktů, že v životech respondentů se objevují téměř shodné klíčové životní události, které vytvářejí základy pro velmi podobné životní vzorce. Tyto životní události a jejich důsledky stojí ve finále za rozhodnutím, věnovat se fyzicky i psychicky náročné sociálně pedagogické práci, na profesionální úrovni.

Zmíněná klíčová životní událost, podle všech zjištěných informací, plní funkci výhybky na životní dráze člověka; ten pod vlivem důsledků této události vědomě (a s motivacemi a pohnutkami, které uvádím ve výsledcích výzkumu) nebo instinktivně, bez racionálního vědomí, vstoupí na pole pomáhajících profesí. V tu

chvíli je sociální pedagog ve fázi své životní dráhy, kdy pod vlivem klíčové, v drtivé většině případů traumatizující, životní situace, částečně zpracoval a překročil vlastní psychické zranění a díky změnám, které proběhly v jeho chápání a prožívání, se životní vzorec začíná přibližovat k profesnímu. Strategie jednání, která se odvíjí ze všeho popsaného, se následně projeví jako přerámování způsobu života, volba profese s intenzivní přítomností lidství a blízkosti a ve způsobu výkonu práce – ten se téměř vždy blíží limitu fyzických a psychických možností jedince a hraničí se dobrovolným sebeobětováním se.

Jedním ze závěrů empirického šetření byla také velmi silná frustrace respondentů ze současného fungování společnosti a mezilidských vztahů, proto dalším výrazným rysem konání sociálních pedagogů se ukázalo být prosazování lidskosti a opravdovosti, které se z mnoha oblastí lidské činnosti zcela vytratily. Jako výsledky celého procesu utváření životních cest respondentů, změn v jejich trajektoriích a důsledků těchto změn, následně z analýzy všech materiálů vyplynulo, že stěžejní životní situace a následně učiněná důležitá životní rozhodnutí, vedou k nalezení profese, která se stane oporou a náhradou ztracené rodiny. Životní a profesní vzorce se tím někdy stanou komplementárními, někdy bohužel začnou stravovat a deformovat jeden - druhý.

Rozhodování o profesním směřování je jistě vedeno u různých lidí, různými směry a prostřednictvím různých subjektivních pohnutek. Nad nezměrné množství takovýchto trajektorií, které běží jako žilní pleteň celou společností, vyvstává jiné, a svými motivacemi značně se odlišující, řečiště pomáhajících profesí. Záměrem mé rigorózní práce bylo poukázat na konkrétní pomáhající profesi. Sociálně pedagogická práce má ve společnosti svou neopominutelnou důležitost, své postupy a své výsledky. Má také své souvislosti, stojící v pozadí a bez povšimnutí. Prostřednictvím výsledků provedeného výzkumu, založeného na odborné praxi, empirii a na reflexi obsáhlého biografického materiálu, jsem chtěla poukázat na fakt, který se mi opakovaně potvrzoval prostřednictvím stovek lidských osudů mých kolegů, sociálních pedagogů, během deseti let naší spolupráce. Za rozhodnutím vybrat si profesi sociálního pedagoga, stály ve všech případech osobní, silné, lidské příběhy každého pracovníka, které znamenaly neuralgický bod po celý zbytek osobního profesního života. Za profesionální snahou pomáhat, pečovat, ušetřit ostatním trápení, učít je najít si svou cestu, ochránit je před ztrátou

života nebo jim pomoci v klidu zemřít, stojí hledání ztraceného lidského dobra, ztracené rodičovské lásky, zažitá absence pomoci, vlastní hluboká trápení a traumata - hledání světa, kde dobro vítězí nad zlem.

Tito profesionálové hledají dobro a lidskou sounáležitost, o které sami jednou přišli, poskytováním pomoci a péče. Často je tato snaha natolik silná, že sami podlehnou syndromu vyhoření, fyzickému a velmi často psychickému kolapsu. Protože léčit silnou vnitřní bolest a syndrom“ hladového srdce“, poskytováním péče ostatním, je navýsost ušlechtilou, ale nejistou cestou.

Cílem mé rigorózní, stejně jako předešlé diplomové práce, bylo také upozornit na důležitost a nezastupitelnou roli sociálně pedagogické práce v lidské společnosti. Na její neprávem opomíjené přínosy a v mnoha ohledech trestuhodnou podhodnocenost. Mám za to, že je třeba stále upozorňovat na lidské kvality pomáhajících sociálních pedagogů, na jejich značnou fyzickou a psychickou odolnost, obrovskou míru empatie a hluboké vědomí lidské sounáležitosti, často nesouměřitelné s pracovním nasazením zástupců jiných profesí.

Je jistě pravdou, že mnoho lidí projde ve svém životě klíčovou událostí, která má fatální dopad – člověk pod jejím vlivem přehodnotí svůj životní vzorec a změní směr své životní dráhy. Ne každý z těchto lidí se rozhodne pod vlivem klíčové události vybrat si pomáhající profesi na poli sociální pedagogiky. Ale je empirickým faktem, že každý sociální pedagog - účastník mého výzkumu - zažil ve svém dětství a mládí fatální životní událost, která měla prokazatelný vliv na jeho rozhodnutí, najít své profesní uplatnění ve zmíněné oblasti pomáhajících profesí. Charakter této události byl ve 2% silně pozitivní, v 98% šlo o událost traumatizující. Pod vlivem této klíčové životní události je v této oblasti pomáhajících profesí specifickým jevem, že osobní a profesní dráha splynou v jednu linku nebo profesní dráha pohltní tu osobní.

I když tento fakt dá vzniknout často devastujícímu životnímu vzorci, snaha o zvládnutí vlastního psychického zranění, cestou služby pro druhé, je významnou sebezkušeností, s přesahem do celé společnosti. Snahou vystoupit ze sebe a posunout svůj vlastní zážitek do jiné roviny – snahou, která plně dokládá platnost jedné z hlavních myšlenek V. E. Frankla: „Kdo stále myslí na sebe, kdo neztrácí z očí egoismus, kdo chce být pořád naplněn, není naplněn. Kdo je ochoten zapřít

své ego, ztratit jej, protože se mu zdá něco větší než vlastní nepatrné Já, nalezne se, pokud se ztratí v druhých.“ (Frankl, Lapid, 2000).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ALLPORT, Gordon W. *Becoming: basic considerations for a psychology of personality*. Yale University Press, 1955. ISBN 978-0300000023.
- [2] ALLPORT, Gordon W. *The Individual and His Religion*. The Macmillan Company, 1978. ISBN 9780020831303.
- [3] *Aronsfreed, J.: Conduct and Conscience: The Socialization of Internalized Control over Behavior*. New York, London 1968. ISBN 9781483223988.
- [4] BENDL, Stanislav. *Nárys sociální pedagogiky*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-668-0.
- [5] BERKMAN, Barbara. *Handbook of Social Work in Health and Aging*. Oxford University Press, 2006. ISBN 9780195173727. 978-0745639567.
- [6] FRANKL, Viktor Emil a Pinchas LAPIDE. *Bůh a člověk hledající smysl*. Brno: Cesta, 2011. ISBN 978-80-7295-137-6.
- [7] CIPRO, Miroslav. *Pedagogika a společnost*. Praha: M. Cipro, 1999. ISBN 8023817671.
- [8] ERIKSSON, Lisbeth. *Community development and social pedagogy: Traditions for understanding mobilization for collective self-development*. Community development Journal, 2010. ISBN 978-3-86741-647-4.
- [9] FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši*. Přeložil Vladimír JOCHMANN. Brno: Cesta, [2015]. ISBN 978-80-7295-195-6.
- [10] FREIRE, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. Penguin Education, 1996. ISBN 9780140254037.
- [11] HÄMÄLÄNEN, Juha. *Social pedagogy as a metatheory of social work education*. 1989. ISBN 978-3-319-63951-2.
- [12] HRONCOVÁ, Jolana, Anna HUDECOVÁ a Tatiana MATULAYOVÁ. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. 2. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2001. ISBN 9788080554767. 8080554765.
- [13] HRONCOVÁ, Jolana, Ingrid EMMEROVÁ a Blahoslav KRAUS. *K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008. ISBN 978-80-7414-072-3.
- [14] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 9788073673833.

- [15] KRAUS, Blahoslav: *Pedagogická orientace*. Praha: Česká pedagogická společnost. 1995, ISSN 12114669.
- [16] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 8073150042.
- [17] MACLEAN, Siobhan a Rob HARRISON. *Theory and Practice : A Straightforward Guide for Social Work Students*. Kirwin Maclean Associates, 2017. ISBN 9781903575956. 9781903575956.
- [18] MASLOWSKI, Nicolas a Jiří ŠUBRT. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 9788024626895.
- [19] MCDONALD, Ann. *Social Work with Older People (Social Work in Theory and Practice)*. Cambridge: Polity Press, 2010. ISBN 9780745639567. 978-0745639567.
- [20] MOORE, David a Kirsty JONES. *Social Work and Dementia*. SAGE., Learning Matters, 2012. ISBN 9780857258397.
- [21] PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5.
- [22] PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 8071780294.
- [23] PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2000. ISBN 8071783994.
- [24] STEPHENS, Paul. *Social pedagogy: Heart and Head*. Bremen: EH Verlag, 2013. ISBN 978-3-86741-830-0. 978-0745639567.
- [25] [Published in European Social Journal ou Social Education. Ewijk, H. van, *Characteristics of Care and Social Work*, s.83-89, *European Journal of Social Education* Geneva (2004), ‘

SEZNAM POUŽITÝCH ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

- [1] (PDF) Social pedagogy in dementia care 2010 | jan jaap rothuisen - Academia.edu. Academia.edu - Share research [online]. Copyright ©2020 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: https://www.academia.edu/2533345/Social_pedagogy_in_dementia_care_2010
- [2] ANTICIPATING POPULATION AGEING. *Ageing – challenges and responses*. [online].2015 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/soc/31639461.pdf>
- [3] ASOCIACE VÝCHOVNÝCH PORADCŮ. *Etický kodex výchovných poradců*. [online].2008 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <http://www.asociacevp.cz/?akce=5>
- [4] CESTA DOMŮ. *Služby pro nemocné lidi a jejich blízké*. [online].2001 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://www.cestadomu.cz/>
- [5] Co je demence. Česká alzheimerovská společnost, o.p.s. [online]. Copyright © 2015 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <http://www.alzheimer.cz/alzheimerova-choroba/co-je-demence/>
- [6] HAŠKOVÁ,Hana., DUDOVÁ, Radka. *Kvantitativní a kvalitativní přístupy ve výzkumu životních drah*. [online]. Praha 2014 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/8fec7b305dfff88dccda7740aadad23dd8517c46_DaV_2014-1_Web_5-24.pdf
- [7] CHALOUPKOVÁ,Jana. *Výzkum životní dráhy a analýza sekvencí: možnosti studia rodinných drah*. [online]. Praha 2009 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/62353fbe76dccb35eaac00d30ecce31bd563b2e6_DaV09_2_pp241_258.pdf
- [8] INFORMAČNÍ PORTÁL PRO NEMOCNÉ, PEČUJÍCÍ A POZŮSTALÉ. *Péče o nevléčitelně nemocné*. [online].2004 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/rady-a-informace/pece-o-nevylecitelne-nemocne>
- [9] NÁRYS SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY - PDF Stažení zdarma. Představujeme Vám pohodlné a bezplatné nástroje pro publikování a sdílení informací. [online]. Copyright © DocPlayer.cz [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/309947-Narys-socialni-pedagogiky.html>

- [10] KUČEŘÍKOVÁ, Marie. *Význam rozvoje osobnosti sociálního pedagoga pro jeho odbornou profilaci*. [online] Brno, 2008 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/xv0h8/bak.pdf>
- [11] LORENZOVÁ, JITKA. Vývoj a současný stav sociální pedagogiky v iberoamerickém regionu: pohled za horizont střední Evropy. *Paidagogos*, [Aktualizováno: 2018-01-01], [Citováno: 2020-08-26], 2017, 2, #3. S. 32 - 64. Dostupné na www: <http://www.paidagogos.net/issues/2017/2/article.php?id=3>
- [12] LORENZOVÁ, Jitka. *Vztah sociální pedagogiky a sociální práce jako stále aktuální mezioborový problém*. [online] Praha, 2018 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: http://www.pegasjournal.eu/files/Pegas2_2018_1.pdf
- [13] Providing Care and Comfort at the End of Life | *National Institute on Aging*. *National Institute on Aging* [online]. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://www.nia.nih.gov/health/providing-comfort-end-life>
- [14] Predictors of Complicated Grief Among Dementia Caregivers: A Prospective Study of Bereavement - ScienceDirect. ScienceDirect.com | Science, health and medical journals, full text articles and books. [online]. Copyright © 2006 American Association for Geriatric Psychiatry. Published by Elsevier Inc. All rights reserved. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1064748112605661>
- [15] Registr poskytovatelů sociálních služeb. OKsystem [online]. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do;jsessionid=8F9338BBAC12C67D7ECC1C5FD57C2C45.node1?SUBSESSION_ID=1598470783961_1
- [16] ResearchGate | Find and share research [online]. Copyright © [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Tomas_Rihacek/publication/258994659_Metoda_zakotvene_theorie/links/004635298f71e53e47000000/Metoda-zakotvene-theorie.pdf?origin=publication_detail

- [17] ScienceDirect.com | Science, health and medical journals, full text articles and books. [online]. Copyright © 2020 Elsevier B.V. or its licensors or contributors. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/>
- [18] SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR*. [online].2016 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_ssprc.pdf
- [19] ŠEĐOVÁ,Klára. *Možnosti uplatnění zakotvené teorie v pedagogickém výzkumu: Rodinná socializace dětského televizního diváctví*. [online] 2005. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104568/U_Paedagogica_10-2005-1_12.pdf?sequence=1
- [20] The Search for Meaning at Work. [online]. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: http://existentialpsychology.org/index.php?option=com_content&view=article&id=36:the-search-for-meaning-at-work&catid=36:articles
- [21] Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti - Radka Dudová | Databáze knih. Knihy | Databáze knih [online]. Copyright © 2008 [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/vlastni-cestou-zivotni-drahy-v-pozdne-moderni-spolecnosti-246831>
- [22] Work-Related Stress May Increase the Risk of Vascular Dementia [online]. Andel, R., Crowe, M., Hahn, E.A., Mortimer, J.A., Pedersen, N.L., Fratiglioni, L., Johansson, B. and Gatz, M. (2012),. [cit. 26.08.2020]. J Am Geriatr Soc, 60: 60-67. Dostupné z: 10.1111/j.1532-5415.2011.03777.x
- [23] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách - Příručka pro personální agendu a odměňování zaměstnanců. Obsah - Příručka pro personální agendu a odměňování zaměstnanců [online]. [cit. 26.08.2020]. Dostupné z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Souhlas s uveřejněním obsahu rozhovoru

Příloha č. 2: Seznam účastníků výzkumu

Příloha č. 2: Tabulka otevřeného kódování rozhovorů s respondenty

Příloha č. 3: Transkripce rozhovoru se respondentkou č. 7